

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT 2002

100 ÅRS-JUBILÆUM

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1902. Danmarks ældste amtshistoriske samfund.

Bestyrelse

Formand: Arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen,
Grønlandsparken 58 C, 6715 Esbjerg N. Tlf. 75155630
Fax: 75155633. E-mail: jd@esbkomm.dk

Næstformand: Lærer Søren Mulvad,
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75441177
E-mail: sergeiradonetskij@yahoo.com

Redaktør: Lokalhistoriker Olga Pedersen,
Vestergade 6, 6670 Holsted. Tlf. 75198280
E-mail: Olga@post8.tele.dk

Kasserer: Edel Overgaard,
Byagervej 41, 6650 Brørup. Tlf. 75383024
E-mail: Aabyovergaard@hotmail.com
Museumschef Mogens Hansen,
Frederiksberg Alle 13, 7200 Grindsted. Tlf.75323977
E-mail: bmh@grindsted.dk
Skoleinspektør Roll Præstegaard,
Kongeådal 7, Gredstedbro. Tlf. 75431240
E-mail: Roll@priestyard.dk
Overtolder Søren Frederiksen,
Tværvej 10, 6622 Bække. Tlf. 75389706
E-mail: Fredensbo@12move.dk

Suppleanter Fhv. skoledirektør Sv. E.Tygesen,
Stadionvej 4a, 6623 Vorbasse. Tlf. 75333139
Fhv. seminarielæktor Uwe Dall,
Vedelsvej 8, 6760 Ribe. Tlf. 75420065

Redaktion: Lokalhistoriker Olga Pedersen,
Vestergade 6, 6670 Holsted, tlf. 75198280
Lærer Søren Mulvad,
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75441177
Fhv. seminarielæktor Uwe Dall,
Vedelsvej 8, 6760 Ribe. Tlf. 75420065

**Ekspedition
og kasse:** Edel Overgaard,
Byagervej 41, 6650 Brørup. Tlf. 75383024

Gironummer: 6 04 31 94

Kontingent. 125 Kr.

Fra Ribe Amt

100 års jubilæum

**Historisk Samfund for Ribe Amt
2002**

Fra Ribe amt 2002

Udgives af Historisk Samfund for Ribe Amt.
Produktion: Rosendahl · Esbjerg

ISSN 0046-4864

Eftertryk af årbogens artikler kun
med tilladelse fra forfatterne.

Omslagsbillede:
La Cours forsøgsmølle i Askov
omkring år 1900.

Nissen flytter med

Ved læsningen af en 100 år gammel artikel

Af Knud Prange

Da provst Nissen fra Brørup den 10. februar 1902 holdt et foredrag for en forsamling af lærere i Esbjerg, havde han næppe drømt om hvad han satte i gang – eller måske rettere: Hvad han satte yderligere fart i. Allerede sommeren før havde der nemlig været afholdt et møde hvor en kreds af mænd vedtog at man ville søge at oprette et »Historisk Samfund« for Ribe Amt. Det var Askov-folkene Ludvig Schrøder og Poul Bjerger, stiftamtmand Gustav Stemann, Nissen selv og andre der tog initiativet. Der var lidt delte meninger om hvilke arbejdsopgaver dette »Samfund« skulle tage op: Udgivelse af en årbog, foredragsvirksomhed eller indsamling af historisk stof til et arkiv. Det blev i begyndelsen de to første opgaver der kom til at stå stærkest, men at også det tredje aspekt var med i tankerne fra begyndelsen siger noget om hvor fremsynede disse mænd var.

Hovedsynspunktet var dog først og fremmest at befolkningens historiske sans og interesse skulle vækkes, og det kom markant frem i Nissens foredrag. Alene titlen: »Om Oplivelse af historisk Sans« blev en overskrift og et program for flere generationers arbejde. Og det blev tilmed et signal der fængede. Ideen om at oprette Historiske Samfund slog nemlig aldeles omgående igennem, og i 1914 var næsten hele landet dækket af såkaldte amtshistoriske samfund. Man havde åbenbart ramt et behov. Hvad var da baggrunden for at Nissen – og andre

med ham – ville opleve den historiske sans, og eksisterer der stadig et behov for en levende historisk sans?

Provst Nissens udgangspunkt var en bekymring, en fornemmelse af at »det at fortælle historier og »emter«, sagn og minder, historiske overleveringer fra en nærmere og fjærnere tid eller en nærmere og fjærnere omegn efterhånden er blevet sjældnere.« Det var »nuomstunder« andre ting som optog sind og tanker og gav anledning til samtale. Man drøftede hvad der stod i avisen, man talte om den nyeste litteratur eller om politik og samfundsspørgsmål. Det så Nissen alt sammen gerne – husk vi er i tiden umiddelbart efter systemskiftet hvor Venstre efter mange genvordigheder havde overtaget regeringsmagten efter Højre. Det var derfor både naturligt og værdifuldt at være optaget af tidens problemer, men folk måtte dog ikke glemme fortiden. Den historiske sans og interesse var nemlig efter hans mening af det gode fordi den åbnede vej til »åndelige værdier af betydelig rækkevidde.« Blev sansen svækket var det beklageligt af tre grunde: 1. Man kan ikke kende tiden uden til en vis grad at kende fortiden, 2. Kendskab til fortiden og en udviklet historisk interesse fremmer samfundsfølelsen »i god forstand« og endelig 3. Det er »fornøjeligt og oplivende at sysle« med fortiden.

Efter Nissens mening har så at sige ethvert menneske en historisk sans, man behøver ikke

at fremkalde den, men det var måske nødvendigt at oplive den, og en af vejene går gennem den »stedlige egns historie, gennem lokalhistorien.« Det nære har en ganske særlig pædagogisk kraft, og fra det går der tråde ud til andre sider af historien.

Provst Nissen skrev at man ikke kan kende tiden uden til en vis grad at kende fortiden, og det er nok mere rigtigt end de fleste gør sig klart. Om et menneske der har mistet sin hukommelse, siger man at det ved ikke hvem det er. Dette menneske kan nok fungere i samfundet, men uden at vide noget om sin fortid er det ikke klar over hvem det er, så væsentligt er det at have sin fortid med sig. Uden en vis fornemmelse af samhørighed med det sted hvor man lever, føler man sig som en fremmed. Det er den fornemmelse tilflyttere til en egn har i begyndelsen. Derfor er det nok meget karakteristisk at lokalhistorie først og fremmest interesserer to helt forskellige kredse: dem der har dyb rod i lokalsamfundet – og dem der ønsker at slå rod i samfundet. En viden om lokalsamfundet skaber solidaritet og lokalt sammenhold. Eller som Nissen skrev: den historiske sans åbner vej til »åndelige værdier af betydelig rækkevidde.«

Nu har lokalhistorisk interesserede mennesker det undertiden med at blive grebet af nostalgi – på den måde at de bliver modstandere af forandring, undertiden endda enhver forandring. Selv til det bedre. Der kan siges meget godt om de beboerbevægelser som vil bevare og sikre enten det nu er gadekær, gamle huse eller markante træer. Men her gælder det om at bevare balancen. Det er jo i bund og grund uhistorisk hvis man vil fastfryse den historiske udvikling til et eller andet tilfældigt tidspunkt. Her gælder det om at bevare ligevægten, for den seriøse lokalhistoriker ved jo i hvert fald at de gamle dage ikke nødvendigvis

var »de gode gamle dage«. Hvis man beskæftiger sig indgående med sin egns fortid så får man efterhånden en fornemmelse af hvad det er vi ikke kan give slip på uden at miste os selv. Den tidligere Århusborgmester Bernhardt Jensen, som også var en fortrinlig lokalhistoriker, har skrevet at vi må forlange at udviklingen ikke foregår hen over alt det der giver de gamle lokaliteter deres særpræg; det særpræg som er en forudsætning for menneskets trivsel og for en sammenhæng bagud og fremad.

Her nærmer vi os et andet af provst Nissens punkter nemlig at en udviklet historisk sans fremmer samfundsfølelsen. Behovet for at fremme denne følelse er i dag langt større end på Nissens tid. Vi har nemlig siden hans tid og navnlig i den seneste menneskealder oplevet en række omvæltninger som han næppe havde kunnet forestille sig. Ikke blot to verdenskrige, men også enorme tekniske forandringer på næsten alle tilværelsens områder, og dertil kommer de seneste års sammenslutninger i større enheder. Lige fra kommunesammenlægningerne i det små til alle de store EU-problemer og den meget omtalte globale udvikling. Det er derfor ikke noget under at mange mennesker kan føle at de bliver overhalet af – og måske hængt af – udviklingen, at der er et opbrud i hele den forholdsvis sikre verden de kendte og nogenlunde kunne håndtere. Det kan være svært at finde sammenhæng i tingene, mange kan føle sig rodløse eller fremmedgjorte i alt det nye der omgiver dem og som stiller uvante krav til dem. Netop her kommer lokalhistorien med et vigtigt tilbud om at skabe kontakt og forbindelseslinjer mellem den enkelte og det miljø og den lokalitet han lever i. Der er ikke tvivl om at der en nær forbindelse mellem hvad man har kaldt den grønne bølge og græsrodsbevægelser og optagetheden af det nære miljø. Disse bevægelser har ofte

Om Oplivelse af historisk Sans.

Foredrag paa Skolemødet i Esbjerg, Fastelavnsmandag 10. Febr. 1902.

Af Provst J. Nissen i Brørup.

JEG traf sidste Sommer i Ribe Domkirkens Historiker Pastor Dr. Helms, der var saa elskværdig nærmere at vise mig adskillige Partier af Kirken. Ved denne Lejlighed kom vi til at tale om det store Taarn, der herude paa det flade Vestland kan ses viden om og ses ogsaa mange Mil nede i Sønderjylland, og Dr. Helms omtalte, at dette sammen med en anden af det sydvestlige Jyllands Mærkværdigheder, den store Sten i Tirslund, havde givet Anledning til en Talemaade der paa Egnen, som gamle Pastor Krarup i Føvling i sin Tid havde fortalt ham. Ligesom man slutter en Historie med de kendte Ord: »Snip, snap, Snude — nu er den ude — tip, tap, Tønde — nu kan du begynde«, eller som man føjer til, i hvert Fald ude i Vestjylland; »og fortæl saa én lige saa lang og lige saa trang, men ikke den selvsamme,« saaledes hedder det fra gammel Tid i det sydvestlige Jylland: »Snip, snap, snude o. s. v. tip, tap, Tønde, nu maa du begynde — »og nu skal Rive Taarn og Tirslund store Sten hænge i din Næs', til du fortæller en li'saa lang og li'saa trang, men it den selv sam'.«

brugt det lokale som et kulturværn hvor man prøvede at sikre og bevare en række gode og kære ting. Interessen for lokalhistorie er steget i takt med menneskers voksende behov for at føle at de har et sted hvor de hører til, hvor de har hjemme. Og med en solid viden om lokale forhold og deres baggrund, er vi godt rustet til at udforme det samfund vi skal leve videre i.

Det sker at nogen – ikke mindst politikere – spørger om hvorvidt det historikere og historisk interesserede arbejder med nu også er samfundsrelevant. Hvis man med relevant vil forstå at historisk aktivitet skal være nyttigt for bruttonationalproduktet eller tjene erhvervslivet, så må man nok i reglen blive svar skyldig. Men hvis man mener at positive aktiviteter som interesserer væsentlige dele af befolkningen er relevante for et moderne velfærdssamfund, så kan man roligt hævde at lokalhistorie er samfundsrelevant. Ved at forstå fortiden bliver man mindre rodløs og man kan blive en mere aktiv borger. Eller som provst Nissen sagde: Historisk sans fremmer samfundsfølelsen »i god forstand«. Og det er vel samfundsrelevant om noget.

I denne forbindelse kan der også være god grund til at se lidt nærmere på den arbejdsopgave som Historisk Samfund ikke ofrede så mange kræfter på i sine første år, nemlig at indsamle historisk stof til et arkiv. Her var man, og det vil først og fremmest sige Askovs forstander Ludvig Schrøder, påvirket af højskolekollegaen Frede Bojsen på Møn. Nogle få år før, nemlig i 1897 kom den arkivlov der indebar oprettelsen af landsarkiverne i København, Odense og Viborg. Den meget fremsynede rigsarkivar A. D. Jørgensen regnede med at landsarkivaren måtte blive »det naturlige midtpunkt for oplysningen af sin egne historie... og at han måtte komme til at stå i forbindelse med mænd som sysler med lignende studier.« A. D. Jørgensen

erklærede også at »vigtige sider af samfundslivets historiske forhold... vil først da kunne oplyses i rigere mål og uden forudfattede meninger når opmærksomheden henvendes på de enkelte egnes forskelligheder og nødvendigheden af at drage de lokale kilder ind under et samlet studium.« Det var meget profetiske ord, og uden oprettelsen af landsarkiverne havde det næppe været muligt allerede nogle ganske få år senere at fylde de amthistoriske årbøger med et stort antal gode og solide artikler. De byggede nemlig i høj grad på det kildemateriale der hidtil havde ligget spredt rundt omkring hos præster og provster, herredsfogeder, byfogeder og andre embedsmænd. Nu blev kilderne samlet, ordnet og gjort tilgængelige for forskningen.

I rigsarkivet og landsarkiverne samledes imidlertid først og fremmest de arkivalier der var blevet til ved de statslige embeder. Men ved siden af disse meget væsentlige kildegrupper lå der jo adskillige interessante arkivalier rundt omkring i landet. Et af de mest markante nybrud i udviklingen af det lokalhistoriske arbejde siden amtssamfundenes oprettelse er derfor skabelsen af de lokalhistoriske arkiver, mange steder kaldet lokalarkiverne. Det første arkiv af denne type blev oprettet i 1937 i Fåborg på Fyn, og det havde til formål at redde lokale arkivalier som ikke var omfattet af afleveringspligten til det statslige arkivvæsen. Længe stod arkivet i Fåborg ene eller dog næsten ene, men i 1960'erne begyndte der pludselig at ske en masse. Det hænger nok ikke mindst sammen med at biblioteksloven af 1964 gav mulighed for at sådanne lokalhistoriske arkiver kunne indgå i bibliotekernes virksomhed og dermed få et statstilskud der stod i forhold til det lokale tilskud. Det blev en gevaldig økonomisk løftestang, og da man næsten samtidig gik i gang med at sammenlægge de gamle

sognekommuner til større enheder, var der mange der gerne ville forsøge at redde lokale arkivalier inden kommunen blev opslugt af den større og måske lidt fremmede enhed, storkommunen.

Resultatet blev i hvert fald at lokalarkiverne skød op overalt. I dag er der vel næppe nogen kommune som ikke har sit lokalarkiv, mange har endda flere; netop fordi de var blevet oprettet i de gamle kommuner før sammenlægningen. Det er imidlertid ikke blot med hensyn til antal at der er sket en stor udvikling, også hvad arbejdsopgaverne angår, er der sket meget. Foruden privatarkiver har man ikke mindst indsamlet erhvervsarkiver af næsten enhver art, overordentlig mange foreningsarkiver samt yderst værdifulde fotografier i stort tal. Adskillige kommunale arkivalier, især skolearkiver er også havnet i lokalarkivet. Der er ikke tvivl om at der gennem hele denne aktivitet er indsamlet en ganske betydelig mængde arkivalier, som dermed ganske simpelt er reddet fra tilintetgørelse. Men en sidegevinst, der nok er værd at fæstne sig ved, er imidlertid at hele denne arkivbevægelse har fået aktiveret en omfattende kreds af mennesker som er gået aktivt ind i indsamlings- og ordningsarbejdet. Ludvig Schrøder var derfor inde på en rigtig tanke når han mente at det at indsamle »lokalt stof« også kunne medvirke til at oplive den historiske sans.

Da Historisk Samfund for Ribe Amt blev oprettet, har initiativtagerne åbenbart følt at netop amtet var en naturlig afgrænsning og et passende område for en lokalhistorisk aktivitet. Det fik så den virkning at man i resten af landet også valgte amtet som arbejdsområde. Én undtagelse var der dog. I Viborg Amt kom det første »Samfund« kun til at omfatte Salling og Fjends herred. Jeppe Aakjær erklærede nemlig at han ikke »ville gå over Fiskbækken«, så den

østlige del af amtet måtte klare sig på egen hånd. Først en halv snes år senere kom Historisk Samfund for Viborg Amt til, så nu har amtet altså to »amtssamfund«. Det var nu ikke alle amter der udgjorde naturlige enheder. Tænk blot på de slyngede grænser mellem de gamle Sorø og Præstø Amter. Det tidligere Viborg Amt rakte også så langt mod øst at den yderste ende faktisk var forstæder til Randers der havde sit eget historiske samfund. Til gengæld nåede Randers Amt næsten helt ned til Århus by. Her har man så til gengæld hele to »samfund«, dels Historisk Samfund for Århus Stift, dels Østjysk Hjemstavnsforening.

Ved kommunalreformen i 1970 skete der betydelige forandringer både med hensyn til amtsgrænser og med hensyn til antallet af amter. Amtssamfundene består dog med deres gamle navne og vel også stort set de gamle geografiske arbejdsområder. Det er nu ikke alle de nye amter der udgør en naturligt afgrænset historisk helhed. Viborg Amt strækker sig således helt fra Kjellerup i syd over Salling og Mors til Hanstholm i nord. Andre amtssamfund hænger bedre sammen, men man kan nok spørge hvor længe man i en forening kan bevare navnet på et amt der ikke længere eksisterer som selvstændig enhed. Om en generation eller to vil meget få mennesker vide at der engang har været et Holbæk Amt. Hvis amtssamfundene var blevet oprettet et par hundrede år før, så kunne vi i dag have haft et »Historisk Samfund for Havreballegård og Stjernholm Amter«, og det ville måske have været rigeligt kuriøst og snurrigt. Tiden vil vise hvordan dette vil udvikle sig.

Der er imidlertid et andet punkt hvor vi har kunnet se en ændring med hensyn til foreningsstrukturen. Man har ofte debatteret amtssamfundenes medlemsrekruttering (se for eksempel det værk der er nævnt i note 1), og

Fra Ribe Amt

1978 . Bind XXI-1
Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt

tilslutningen har svinget stærkt i tidens løb og fra egn til egn. Der er dog ét træk som synes at blive stadig mere karakteristisk. Et amt har ofte været for stort et område til at opsamle hele den historiske interesse. Under og ved siden af amtssamfundene er der skudt nye foreninger op. De kan koncentrere sig om en enkelt bydel, en forstad, en kommune eller et andet område. Det er længe siden der er lavet mandtal over disse foreninger, og vi mangler også analyser af deres aktiviteter. Undertiden er de knyttet til driften af et af de nævnte lokalarkiver, andre gange afholder man blot foredrag eller arrangerer kurser, og tit udsender man mindre og upræsentiose medlemsblade. Hvad indhold angår konkurrerer de ikke med amtsårbøgerne. Og det er nok også et stort spørgsmål om disse foreninger egentlig konkurrerer med amtssamfundene. Hvis folk er historisk interesseret, er der jo intet i vejen for at man er engageret i historisk arbejde på det snævert lokale plan samtidig med at man abonnerer på amtsårbogen. Der er snarere grund til at tro at de to typer foreninger støtter hinanden og er med til at rekruttere flere medlemmer end de hver for sig ville kunne mobilisere.

Uanset hvordan man vurderer amtssamfundenes og årbøgernes fremtid, så er der ikke tvivl om at de lokalhistoriske årbøger har været virksomme redskaber til at oplive den historiske sans, men de har tillige haft en anden betydning som hurtigt stod klart for mange af deres redaktører: årbøgerne skulle også være til gavn for den videnskabelige historieforskning. Det kan belægges med mange citater, lad mig netop her blot nævne at den fremtrædende lokalhistoriker, førstelærer H. K. Kristensen i 1947 skrev at »en af de opgaver man måtte stille til sognehistorien og til det lokalhistoriske bidrag i amtsårbogen var, at den skulle hjælpe videnskaben«. ¹

Her er vi ved et af de mest interessante og omdebatterede punkter i opfattelsen af lokalhistorie og lokalhistorisk arbejde – lokalhistorie er på én gang både en folkelig interesse og aktivitet og en videnskabelig disciplin. Den videnskabelige side af lokalhistorien har vel næppe stået klart for (måske endda ikke interesseret) provst Nissen og hans fæller, og for mange af de universitetsuddannede faghistorikere var det heller ikke en realitet dengang. I 1902 var det kun ca. 20 år siden at den senere rigsarkivar Bricka i en anmeldelse af Hjølunde sogns historie, skrev at bogens opregning af gårdmænd og husmænd var aldeles ligeegyldig, »de havde aldrig tilhørt historien og ville aldrig komme til at tilhøre den. Så har den kinesiske kejserrække dog større betydning for os.«²

Set på baggrund af et sådant standpunkt var det nu af den største betydning at de amtshistoriske samfund kunne præsentere en helt anden opfattelse af hvad der var historisk interessant; ikke blot for den lokale befolkning, men også for den historiske videnskab. Det var selvkært for de kredse der stod bag amtssamfundene, at lige så naturligt det var at være optaget af sit lands og sit folks historie, lige så naturligt var det at være interesseret i sin egne historie. Der er endda rigtig mange mennesker der føler en helt umiddelbar trang til at vide noget om deres bys eller egne fortid. Hvem har boet her før, hvad er der sket her, og hvorfor har denne lille plet på Danmarkskortet fået det særpræg som netop den har – lige her og nu? Det er jo præcis dette særpræg som er med til at præge bevidstheden hos den der er vokset op på egnen eller som lever der. På godt og ondt føler mange en nær sammenhæng med omgivelserne og hele miljøet. Læs for eksempel bare de to bøger som Hans Edvard Nørregård-Nielsen lige har udsendt: Mands Minde og Riber Ret. De har karakteristisk nok

ikke undertitlen erindringer, men »et tidsbillede«.

Brickas opfattelse af hvad der var historisk interessant var imidlertid ikke enerådende. De historikere der var mest optaget af statshistorie, udenrigspolitik, krige, landets finanser og lignende havde ikke megen interesse for eller brug for lokalhistorien, men der var faghistorikere med andre interesseområder. Det kom tydeligt til udtryk i to foredrag i 1940'erne (senere trykt som artikler) af den senere rigsarkivar Johan Hvidtfeldt og af professor Albert Olsen. Kort refereret hævdede de at historikerne hidtil havde betragtet forholdene udefra og ovenfra, nu var der behov for at se dem indefra og nedefra. Eller som Albert Olsen skrev: Enhver faghistoriker gør før eller siden den erfaring at han må ty til lokalhistorien for at skaffe sig det fornødne overblik. Der manglede nemlig overensstemmelse mellem centrallovgivningen og den lokale praksis. En skildring af et eller andet emneområde kan ikke bygges op på grundlag af reskripter og forordninger »idet centraladministrationens kategoriske påbud næsten aldrig er blevet overholdt« – som Albert Olsen så karakteristisk formulerede sig. Vejen frem gik gennem det lokale arkivmateriale der kunne vise hvordan udviklingen havde formet sig i virkeligheden. Johan Hvidtfeldt og Albert Olsen var enige om at dansk indenrigspolitisk historie endnu var såre lidet opdyrket. Man måtte inddrage det lokalhistoriske stof, man måtte foretage punktundersøgelser af en lang række emner og målet måtte være at styrke den videnskabelige udforskning af lokalhistorien for derigennem at underbygge og uddybe studiet af rigshistorien.

For at fremme synspunkterne ville man have oprettet et Lokalhistorisk Institut, men først mange år senere, i 1970, fik man – i en ret beskåret form – oprettet Lokalhistorisk

Afdeling ved Københavns Universitet. Gennem undervisning forskning og ved publikationer gik Afdelingen ind i det rige lokalhistoriske arbejde som var udsprunget af ikke mindst de ovennævnte tanker.³

Hvidtfeldts og Olsens synspunkter var nemlig blevet en vældig inspiration for meget lokalhistorisk arbejde. Der er navnlig grund til at understrege den betydning som Johan Hvidtfeldt fik via sin stilling som formand i Dansk Historisk Fællesforening (som nu har fået navneforandring til Dansk Historisk Fællesråd). Det var og er en såkaldt paraplyorganisation som samler amtssamfund, andre lokale foreninger, arkiver (statslige som lokalhistoriske), museer, udgivelseskaber, universitetsinstitutter og mange andre institutioner og foreninger der arbejder med dansk lokalhistorie og kulturhistorie. Gennem tidsskriftet Fortid og Nutid, udgivelsen af Håndbog for danske lokalhistorikere (nu afløst af Kulturhistorisk Opplagsværk) og udgivelsen af en række andre håndbøger og hjælpemidler er der sket et ganske betydeligt kvalitetsløft i lokalhistorisk arbejde i bred forstand. Der var ganske vist stadig nogle »rigshistorikere« som ikke havde megen sans for værdierne i de lokale undersøgelser, men de blev færre og færre.

Samtidig skete der imidlertid markante ændringer i historikernes synspunkter på hvad historievidenskaben kunne eller burde beskæftige sig med. Det er en velkendt sag at hver generation ser på fortiden med nye øjne. Selv her det er det samme kildemateriale vi studerer, så studerer vi det fra nye vinkler. Vi interesserer os for emner og forhold som vore forgængere næppe skænkede en tanke, vi har ganske enkelt nye briller på næsen og ser naturligt nok på fortiden med andre erfaringer i bagehovedet end dem tidligere tiders forskere havde. Vi kan blot sammenligne den nyeste Danmarkshistorie med

FRA RIBE AMT 2000

BIND XXVIII-2

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

hvad der blev skrevet af tilsvarende værker for 50 eller 100 år siden, og går vi helt tilbage til Holbergs for ikke at sige Saxos Danmarkshistorie er forskellene aldeles tydelige.

I løbet af den sidste generation har »rigshi-

storikerne« opdyrket adskillige ny interesseområder; det gælder ikke mindst sociale forhold. Historikere i dag er ofte svært optaget af menneskers vilkår og trivsel. De vil gerne anskue og prøve at opfatte fortidens mennesker på bag-

grund af deres tid og miljø. De vil gerne forstå deres liv eller skæbne som en helhed. Et andet vigtigt og aktuelt emneområde er mentalitetshistorien. Hvad tænkte fortidens danskere om forholdet til deres mand eller kone eller til deres børn, hvad mente de om liv og død, hvordan opfattede de religionen og forholdet til gud, hvad var deres syn på præst og anden øvrighed, følte de noget ved ord og begreber som konge og fædreland. Kort sagt: hvordan var hele deres tanke- og forestillingsverden?

En del af disse ideer passer meget godt til emner der ikke helt sjældent – om end ofte i primitiv form – havde optaget gode lokalhistorikere. En del af emnerne vil mange gange kræve at social- og mentalitetshistorikerne benytter en væsentlig del af de kilder som traditionelt havde være lokalhistorikernes. Men endelig, og måske ikke mindst vigtigt, så passede disse nye tanker fortrinligt ind i lokalhistoriske synspunkter der var blevet rendyrket i England i den såkaldte Leicesterskole.⁴ Her opfatter man familien, det lokale fællesskab, nationalstaten og det overnationale samfund som en serie af koncentriske cirkler. Altså cirkler med et fælles centrum, men hvor den ene cirkel ligger uden om den anden. Hver af cirklerne skal selvfølgelig studeres med bestandig hensyntagen til cirklen uden om. Det er jo oplagt at man ikke kan eller bør skrive om et enkelt sogns eller en enkelt bys historie uden hensyntagen til hvad der er sket i det øvrige Danmark. Det er naturligvis med til at danne baggrund for den enkelte lokalitets udvikling. Ganske på samme måde som det er forkert at skrive Danmarkshistorie uden at tage hensyn til forhold og udviklinger rundt om i verden, i Fællesmarkedet, i hele Europa eller i USA – eller i Afghanistan for den sags skyld. Men når det er sagt, så gælder det dog at hver eneste af de koncentriske cirkler udgør en helhed:

Lokalsamfundet, Staten, Det overnationale der kan studeres hver for sig. De enkelte cirkler har forskellige udstrækninger i tid og rum, og udforskningen af deres historie stiller forskellige krav og arbejder med forskellige problemstillinger.

Der er en lang række af de såkaldte bindestreghistorier der hver arbejder med hvad vi kunne kalde lagkagesnitter af cirklerne. Kirkehistorie, landbrugs-historie økonomisk-historie, rets-historie, militær-historie og andre anerkendte videnskabelige discipliner behandler hver sit udsnit af cirklerne. Det er her Leicesterskolen insisterer på at vi skal opfatte cirklerne som helheder. De enkelte byers og sognes historie behandler sociale og menneskelige helheder og fællesskaber, derfor er lokalhistorien ikke blot en hjælpevidenskab for rigshistorien med det formål at underbygge og uddybe den. De lokale historier er ikke bare brudstykker af Danmarkshistorien, lige så lidt som man får en Danmarkshistorie ved at lægge alle sogne- og byhistorierne ved siden af hinanden. Den lokale historie kan med god ret studeres for sin egen skyld

Både rigshistorien og lokalhistorien ønsker altså i dag at studere og forstå helheder og se sammenhænge der går på tværs af en lang række forhold. Vi betragter ikke mennesket som et økonomisk væsen, et politisk væsen eller et religiøst væsen alene. Vi opfatter det som en helhed i samspil med omgivelserne. Det var derfor at H. K. Kristensen understregede at lokalhistorikeren skulle kunne så mange ting. Han skal være noget af en arkæolog, han skal kunne læse gotisk skrift, kende de almindeligst forekommende udtryk i ældre dansk, kunne sin kunsthistorie, være inde i landbolovgivning, ja det var i det hele taget bedst om han beherskede alle mulige videnskaber, dog måske med undtagelse af atomteori.⁵

Så store krav er selvfølgelig umulige at honorere, og det gælder både for rigshistorikere og for lokalhistorikere. Det fritager os imidlertid ikke fra at forsøge at leve op til idealet. Da forfatteren Thorkild Hansen fik overrakt Nordisk Råds Litteraturpris 1971, sagde han i sin takketales som kunne læses 16. februar i Politiken: »Sandhed er sådan et stort ord og underkastet fortolkning. Kan vi ikke være sande, og det kan vi jo desværre sjældent, så kan vi i det mindste bestræbe os på at være nøjagtige.«⁶ For rigshistorikerens vedkommende kommer dertil yderligere at mange af de svar han søger når han arbejder med for eksempel socialhistorie og mentalitetshistorie kræver at han må inddrage meget store og omfattende kildegrupper. Her er det ikke nok at benytte gennemsnit eller eksempler. Man må bestandig operere på individniveau, det vil sige at man må kunne finde den samme person eller den samme familie i kilder af vidt forskellig art som for eksempel kirkebøger, skattelister, skøde- og panteprotoller, skifteprotokoller, fattigregnskaber og andet. Først ved at kæde de forskelligartede oplysninger sammen opstår helheden. Når det drejer sig om undersøgelser af den art er selv et så lille land som Danmark ofte for stort til at man kan foretage en landsomfattende undersøgelse. Og hvad gør så rigshistorikeren; han studerer et udvalgt område, foretager en punktundersøgelse, nogle ville kalde det en casestudy eller et pilotprojekt. Andre ville måske snarere karakterisere det som slet og ret en lokalhistorisk undersøgelse.

Rigshistorikeren og lokalhistorikeren kan have forskellige formål og forskellig baggrund for undersøgelser af denne art, men det forhindrer ikke at begge parter studerer mennesker på baggrund af deres tid og miljø, og man vil ofte se det store afspejle sig i det små – hvor det tit er nemmest at få øje på. Ved at anvende

mikroskopet som arbejdsredskab kan man studere hvordan de enkelte mennesker såvel som hele lokalsamfund kan reagere vidt forskelligt over for påvirkninger ovenfra og udefra. Her gør den lokale undersøgelse os klogere på mennesker, på samfund og på udviklinger. Det er væsentligt, for det er jo ikke så enkelt at de samme påvirkninger medfører de samme reaktioner rundt om i landet. Man kan stadig bruge lokalhistorien til at underbygge og uddybe studiet af landets generelle historie, men man skal være yderst forsigtig med at drage slutninger fra det rent lokale til det helt generelle. En lokal undersøgelse kan med fordel bruges til at afprøve værdien af almindelige antagelser, den vil ofte vise at gammelkendt viden må tages op til revision. Derfor gælder det i vore dage mere end måske nogen sinde tidligere at den lokalhistoriske undersøgelse ganske enkelt er en nødvendighed for den historiske udforskning af en lang række af de problemer der optager danske historikere.

Når man genlæser provst Nissens foredrag 100 år efter at det blev holdt, må man give ham ret i at det stadig er vigtigt at kende fortiden for at forstå samtiden og at det stadig er sådan at en udviklet historisk sans fremmer samfundsfølelsen. Begge synspunkter er faktisk endnu mere aktuelle end de var i 1902. Men hertil må man ud fra et historisk, videnskabeligt synspunkt hævde at det ikke blot stadig er »for-nøjeligt og oplivende at sysle« med fortiden – for nu at bruge Nissens ord – det er aldeles nødvendigt for udforskningen af danskernes historie. Mændene der oprettede Historisk Samfund for Ribe Amt i 1902 havde gode tanker, og der er spiret endnu bedre tanker af deres frø.

Noter:

1. Her citeret efter Klaus Egeberg: »Til oplivelse af historisk sans«, Skrifter udgivet af Lokalthistorisk Afdeling, nr. 8, 1983, s.82.
2. Her citeret efter Knud Prange: Lokal Historie – en håndbog, 1989, s.25f.
3. Lokalthistorisk Afdeling virkede indtil 2000, da Historisk Institut besluttede at nedlægge Afdelingen i forbindelse med min alderspensionering.
4. Se f.eks. Knud Prange: Leicesterskolen – nogle indtryk af engelsk lokalhistorie i: Nye strømninger i dansk lokalhistorie, 1981.
5. Her citeret efter værket i note 2, s.13.
6. Her citeret efter Frans Lasson (udg): Karen Blixens Rungstedlund, 2001, s. 73.

Knud Prange. Født 1930. Degnemosealle, 26, 2700 Brønshøj. Pens. universitetslektor og Leder af Lokalthistorisk Afdeling ved Københavns Universitet. Har skrevet bl.a. Lokal Historie – en håndbog, Heraldik og Historie, Mit navn er Jensen – en bog om slægtsforskning samt artikler om lokalhistorie, slægts-historie, heraldik m.m.

Breve fra Vilslev Præstegård 1852-1861

Af Carsten Teilman Hald

»Kongen og fru Danners modtagelse i Ribe, hvorved ripenserne – som ikke lader til at kunne træffe det rigtige hverken i krig eller fred – betydeligt har prostitueret sig. At de indlogerer kongen på et sted og hans gemalinde et andet sted i byen, er den første fejl, thi at de ikke ville betragte hende som Hans Majestæts maitresse er klart nok af alle de smigrende ord, der blev henvendt til hende, endogså biskoppen fandt det ikke under sin værdighed at modtage hende i domkirken med en tale. Jeg stillede mig ved en æresport, som Haderslev Amt havde ladet oprejse ved Gredstedbro og bukkede dér for Majestæten, men jeg fandt ikke for godt som medlem af klubben at give 6 Rdl. ved det dér for ham anrettede måltid, hvilket jeg nu næsten fortryder, da jeg så slet ikke drog ind til Ribe, hvor der vist var rare ting både at se og høre. Jeg vil blot fortælle dig, at da kongen på ballet i Fredericia havde begæret, at der skulle danses »francaise« og ingen kunne, så lod 12 ripensiske herrer og ligeså mange damer eller fruere sig i de sidste 8 dage før kongens ankomst til Ribe informere på Rådhuset i denne dans af Caroline Ramsing [en datter af provst J.V.A. Ramsing], der skal have klaget over deres tungnemhed. De fik dog ingen nytte af »francaisen«. Man skulle næsten have troet, at Hans Majestæt selv havde danset og var blevet træt, thi han lod sig dagen efter – bogstaveligt sandt – trække op ad slotsbanken i et reb, medens to mand gik bag efter og skub-

bede ham i ryggen. For resten lovede han at komme igen næste år, for at der under hans ledelse kunne blive foretaget en storartet oldgranskning af bemeldte slotsbanke«.

Ovenstående er et udsnit af et brev, skrevet den 6. oktober 1857 af pastor Hans N. T. Friis (1800-1885) i Vilslev Præstegård. Brevet er et af mange han i årene 1852-1861 sendte til sønnen Gabriel Michaël Friis (1832-1900) i København.

Brevsamlingen skildrer virkeligheden i en vestjysk præstegård, hvis fornemme kultur ikke opstod i sorgløs harmoni, men gennem dybe konflikter og store problemer, der får nutidens hverdag til at blegne. Brevene røber præstegårdens sociale kraft, det vældige overskud og den store vilje, der var til at overleve og vinde. De ejer en åndelig myndighed og en menneskelig forståelse, der giver mening for nutidsmennesker.

Breveene er ikke skrevet i den store, pompøse stil med lange og vel klingende fraser, sproget og sprogtonen er pastor Friis' onkel, Steen Steensen Blichers lette og jævne stil, den utvungne og hjertelige skrivemåde. Han har altid noget på hjertet. De lange eftermiddage og aftener i præstegården ved Kongeåen blev benyttet til at berette løst og fast om familien og egnen, om stemninger, glæder og bekymringer, om familiemedlemmer, venner og bekendtes dyder og bedrifter. I brevene omtales ca. 200 personer, hvoraf halvdelen har lokal tilknytning: Stiftsfysikus Hector Kiær og biskop

Daugaard samt en række præstekolleger, f.eks. har Hempel, Lindhard, Ramsing og Feilberg en central placering. Af andre fra bekendtskabskredsen møder man bl.a. stiftamtmand Henrik Nielsen, apoteker Frederik v. Stöcken, værtshusholder J. F. Greisen, Ribe og møller Hans Joachim Fogh i Jedsted Mølle.

Pastorinden, Sophie Amalie Friis, født de Teilman fra Endrupholm (1803-77), har ligeledes med jævne mellemrum også givet sig i kast med brevskriveriet. Gennem hendes breve kan man fornemme, at hun er vant til at være det naturlige midtpunkt i familie- og omgangskredsen, den gæstfrie og hjertelige værtinde, der favnede vidt og forstod at slutte mennesker til sig. Men det er som om hun taber lysten og glæden ved at fortælle, når hun midt i præstegårdens travle hverdag skal sætte sine tanker og meninger på papiret.

Brevvekslingen begynder, da sønnen i efteråret 1852 forlader Ribe Katedralskole, for at lade sig immatrikulere som medicinsk studerende ved Københavns Universitet og afsluttes da han efter endt embedseksamen og udenlandsrejse etablerer sig som praktiserende læge i Tønder.

De mange breve fra Vilslev Præstegård blev af Gabriel Friis selv sorteret og indsat i et samlebånd. Ud over breve fra forældrene, er der fra samme tidsrum bevaret enkelte fra den yngre broder, Tøger Teilman-Friis, der på daværende tidspunkt var i handelslære i Åbenrå, fra kusinen Elise Teilman på Lunderup og fra barndomsvennen, den senere stiftsfysikus, Jørgen Kiær i Ribe samt enkelte andre, hvoraf kan nævnes skolekammeraten Sophus Vilhelm Hansen, der var søn af kniplingshandler Dines Hansen i Møgeltønder.

Hans Nicolai Tranberg Friis (1800-1885)

Pastor Hans N. T. Friis blev født i møllehuset

Pastor Hans Nicolaj Tranberg Friis og hustru Sophie Amalie Friis, f. Teilman. Ca. 1851. Foto efter forsvunden daguerreotypi i privat eje.

ved Endrup Mølle, som søn af herredsskriver Gabriel Michaël Friis (1762-1829) og hustru Frederikke Tranberg (1763-1844). I et brev til søsteren Agnete Schrum (1797-1872) fra 1872 beskrives stemninger fra barndommen: »Kan du huske, da vi omtrent for 65 år siden, traskede med hinanden op til Mette Svarrer, altid medbringende en gave af levnedsmidler, og hvorledes vi kunne more os i dette fattige hus den hele eftermiddag. Jeg véd rigtignok nu ikke ret, hvad vi morede os med, men jeg kan dog nok huske, at hun lavede æbleskiver til os,

og at vi havde lov til at gøre, hvad vi ville. Mødte der os nogen på vejen, så var det altid dig, som måtte føre ordet, thi dels var jeg noget yngre – hvad der i den alder gør så meget – dels var du raskere og mere determineret, medens der hos mig var en vis blyhed, som også i den ældre alder ikke rigtig har villet forlade mig. Det glæder mig ofte at tænke tilbage på det liv, vi i en yngre alder førte i det kære Endrup Mølle. Det liv havde om ikke sin poesi, så dog en ynde, som jeg ikke kan rive mig løs fra tanken om«.

Hans Friis blev som sin farfader, pastor Niels Friis på Fanø (1706-1797), dimitteret fra Ribe Katedralskole og immatrikuleret ved Københavns Universitet i 1819. Her erhvervede han i 1824 den teologiske embedseksamen, for herefter i 1826 at blive ordineret til embedet som vicepastor i Jernved. Samme år ægtede han barndomsveninden Sophie Amalie Teilman fra Endrupholm. I 1836 overtog han Brøns Menighed, i 1852 blev han herfra forflyttet til Vilslev og Hunderup sogne, der var et af stiftets bedste kald. I 1873 flyttede præsteparret til Grønnegade i Ribe, hvor de nød deres otium i deres smukke hjem med møbler fra Endrupholm og på væggen hang bl.a. gamle farvelagte franske kobberstik, der var blevet købt på biskop Middelboes auktion. Der fandtes desuden en god bogsamling, hvor hovedparten af de ældre bøger stammede fra Endrupholm, men suppleret med så moderne værker som f.eks. Charles Darwins berømte bog fra 1859: *On the Origin of Species by means of Natural Selection*.

Vilslevpræsten fremtræder i brevene som stærkt politisk engageret hældende til det standpunkt, at nok skal alle have frihed, men den må være bundet inden for visse grænser. Man møder ham i livets mangfoldige situationer som den kærlige ægteemand, som den omsorgsfulde fader for sine tre sønner og tre

døtre, hvoraf sønnernes uddannelse og opdragelse lå ham stærkt på sinde. Praktisk og jordbunden, handlende og myndig fremtræder han i administrationen af sit sognekald og som sognerådsformand i mere end 15 år, og som administrator af sine private anliggender, herunder driften af den store præstegård med et tilliggende på 200 tdl. land.

Som ejer af Fåborg Kirke tog han diskussionen op vedrørende det ømtålelige spørgsmål om omfanget af kirkeejernes vedligeholdelsespligt og gennemførte sine synspunkter på tværs af biskop og provst. »Du véd nok, at han [provst Christoffer Tobiesen (1807-1892)] havde gjort udsættelse på Fåborg Kirke, at alle mure skulle jævnes efter at den gamle kalk var afhugget, og kirken på ny optrækkes – en affære til 250 Rdl. Han truede med proces og med at lade arbejdet udføre for min regning. Jeg indgav i foråret en klage til Kultusministeriet, hvilket af ministeriet blev sendt til hans betænkning, og hvorpå han afgav en »lynende« erklæring, der i øvrigt blev understøttet af biskop Daugaard. Ministeriet har nu aldeles frifundet mig for at udføre dette arbejde, og Tobiesen har haft den ubehagelighed selv at måtte kommunikere mig resolutionen til min store triumf«.

Om det at være præst i Vilslev og Hunderup menighed udtaler han bl.a.: »Jeg har fra nytår og til dags dato [juni 1856] haft fuldt op at bestille, nu håber jeg, at min ferie kan begynde med høsletten. For øvrigt har jeg i denne tid haft en rekreation ved at rejse omkring til bispevisitats i Gørding, Jernved og Darum. Jeg ville dog blive endelig ked af ligesom bispen en hel sommer at rejse omkring og lade mig traktere. Enhver sin lyst!«.

Et andet sted hedder det: »Jeg har nu overstået påskebesværlighederne og konfirmationen, og har i dag ro til at skrive til dig. Det var

en streng omgang for mig denne gang, da jeg var angrebet af en slem hæshed, som begyndte med helligdagene, og det traf sig så uheldigt, at jeg påskelørdag måtte holde en ligprædiken, og da jeg dagen efter helligdagene mente at kunne pleje mig lidt, blev jeg om formiddagen afhentet til Sejstrup for at berette to syge og om eftermiddagen til Jedsted i samme anledning. Det var altså 6 dage efter hinanden, og du må vide, at dette måtte anstrenge mig meget. I morgen skal jeg imidlertid til Hunderup Kirke for at holde ligprædiken over den dårlige kone i Sejstrup, som du og Kiær var hos, hun er nu endelig død«.

I et brev fra marts 1859 hedder det: »Året er just ikke det brillanteste, men jeg kan dog magelig komme igennem, og jeg håber, at tid og omstændigheder vil medføre forandringer, så at det ikke engang skal gå mig som pastor [Lauritz] Simonsen [(1815-1865), sognepræst i Aastrup 1852-58], der nylig forlod Aastrup uden at eje mere end der fandtes på deres vogn, på hvilken han med sin kone og børn rejste til Limfjorden. Jeg var forberedt på øde og tomhed i Aastrup præstegård, da jeg forleden under vakancen prædikede i denne »ørken«, og havde derfor forsynet mig med forskellige ting, bl.a. et stearinlys, eftersom jeg på grund af den lange vej og de korte dage måtte forblive dér om natten. Der fandtes en seng, som ikke var til at ligge i, og en kakkellovn, hvori det ikke ville brænde. Jeg indsvøbte mig i min lodne pels og tog mine støvler på, og sad i en sofa – det eneste nyttige møbel i hele huset – læsende først ved forpagterindens præs og senere ved mit stearinlys indtil det blev dag. Det var en drøj affære for en gammel kavaler, men som dog hverken har forskaffet mig gift eller reumatisme på halsen – for hvilke ubehageligheder jeg i denne vinter har været fri«.

Læge, dr. phil. Gabriel Michaël Friis, 1861. Foto i privat eje.

Gabriel Michaël Friis (1832-1900)

Brevenes hovedperson er naturligvis brevmodtageren Gabriel Michaël Friis. Efter at have nydt undervisning ved en huslærer i hjemmet, frekventerede han i årene 1845-52 Ribe Katedralskole, hvor adjunkt Salto gav ham følgende skudsmål: »Student G. Friis, dimitteret fra Ribe Skole ved den fuldstændige afgangsek-

samen 1852, har i al den tid, han har været i skolen særdeles udmærket sig i de matematiske discipliner, idet han med en fortrinlig naturlig begavelse har forenet flid og interesse for matematikkens studium. Det er mig derfor en sand tilfredsstillelse som lærer i dette fag, herved at kunne give ham vidnesbyrd for at besidde særdeles grundige kundskaber i alle de dele af den matematiske videnskab, hvori den lærde skole meddeler undervisning«.

Gennem brevene følger man en engageret faders råd om tilrettelæggelse af studiet, dette udgør især i begyndelsen en væsentlig del af brevene. Efter filosofikum og forberedelseksamen omfattede det medicinske studiums 1. del de fundamentale videnskaber med hovedvægten på fysiologi og anatomi, medens 2. del, de patologiske terapeutiske videnskaber, altså de discipliner der omfattede den egentlige udøvelse af lægegerning med hovedvægt på medicin og kirurgi.

I foråret 1854 blev han fast volontør ved Det kgl. Frederiks Hospital og tog samme sommer den medicinske forberedelseksamen. Pastorinden skriver da til ham: »Det er godt, du kan tåle at se sådanne operationer, som du skrev om, det ville ellers være galt, når du selv skal dertil. Er der ingen på hospitalet, som har samme tilfælde i knæet som [din søster] lille Frederikke, som kan fortælle mig, hvordan det går dem? Hun kan kun gå med krykker, hun bærer det med stor tålmodighed. Du kan nok skrive til hende, det vil more hende!«.

Nordisk studentermøde 1856

I 1856 deltog Gabriel Michaël Friis sammen med Carl Ploug og forfatteren Hans Egede Schack i det kendteste af de nordiske studentermøder i Stockholm med udflugter bl.a. til Uppsala og Drottningholm. Om besøget i Uppsala skriver den uimponerede vestjyde i en

efterladt rejsedagbog: »Det er en stor kirke, dog tror jeg, at Domkirken i Ribe er omtrent ligeså stor«. Lørdag den 15. juni var de nordiske studenter til »gouter« hos Oscar II på Drottningholm Slot: »Vi sejlede derud på Ångfærtyger og stod i strammeste galla for at gå op på slottet, der vel ikke er stort, men meget smukt udstyret. Alle værelserne er stærkt forsynet med malerier, bl.a. så jeg Carl Johan i fuld legemsstørrelse til hest. Svenskerne påstod, at jeg lignede et portræt af Gustav II Adolph? Taflet holdtes, jeg spiste ved samme bord som landsfaderen. Kongen traktede med alt muligt koldt og til sidst champagne«. Dagen efter besøgte G.M. Friis Serafiner Lazarettet, og herfra gik turen videre til Det kgl. Rustkammer og Stockholm Slot, hvor han tilfældigt løb på kongen, der interesseret udspurgte ham om hans udbytte med museums- og institutionsbesøgene.

Kaj Lykkes hoved

I april 1858 erhvervede Gabriel Friis den medicinske embedseksamen, hvorefter han gennemgik et kursus på fødselsstiftelsen, samtidig med at han var demonstrator i anatomi hos professor Ib Ibsen, der hørte til en af det medicinske fakultets mere særegne personligheder. Den 1. maj 1859 blev han ansat som kandidat ved Det kgl. Frederiks Hospital. Professor Ibsen samlede på ejendommelige kranier, hvilket bevirkede, at G.M. Friis under et familiebesøg på Bramming Hovedgård benyttede lejligheden til at foretage en undersøgelse af skeletterne i den derværende Skt. Knuds Kirke. Her fandt han Kaj Lykkes kranium så særpræget, at han lånte det med sig til København, hvor det blev gjort til genstand for drøftelser på en lægekongres. Først i 1978 blev det igen efter ønske fra Kirken leveret tilbage fra Københavns Universitets anatomiske samlinger og siden

1994 har det efterhånden »berømte« hoved været udstillet på Bramming Egnsmuseum.

Etablering af lægepraksis

Brevene giver et fint billede af datidens vanskeligheder omkring lægestillinger. Familien ønskede, at sønnen nedsatte sig som praktiserende læge. Ribe var udelukket, her havde familiens læge Hector Kjær sammen med sønnen Jørgen Kjær en »glubende praksis«. Det blev overvejet om han skulle forsøge sig på Estrup-egnen, »hvor der savnes en læge, så meget mere som den tyske læge, der bor ved Skodborghus, skal være en stor, ja meget stor stympet. Jeg kan nok tro, at denne plads ville være god, kun er jeg ikke enig med Kiær om, hvor lægen skal have bopæl. Han formener Holsted, jeg tror derimod østligere«. I maj 1860 kan pastor Friis endvidere meddele sønnen, at »Jørgen Kiær har fortalt mig, at der ønskes en praktiserende læge i Åbenrå. Apoteker Worsaae havde i denne anledning skrevet til ham om at anbefale én. Endvidere skulle der være formodning om, at Carstens, der for kort tid siden nedsatte sig i Gravensteen skulle attrå pladsen, men det er endnu uvist. Situationen er således: Fysikus er [Peter Julius] Poulsen, som skal være en storsnudet karl, som ingen vil have at gøre med, dernæst en slags praktiserende læge [Jørgen Jacob] Grauer, men han er tillige ejer af en slags herregård og formenes ikke synderlig at tage sig af tingene. Fremdeles er der to mere – holstenere – men som nok ikke er æstimerede – dette var i alt fire, men der har tidligere været fem«.

Videnskabelige arbejder

I et andet brev hedder det: »Jeg tror du gjorde vel i ikke at påtage dig lægeposten i Hjerting, der ligger i en afkrog, hvor det let kan slå fejl med en praksis. Hvis du kunne tage doktorgra-

den, ville det vist være meget gavnligt for din fremtid, men jeg ved ikke, om du har lyst her-til. Det er undertiden ikke andet end et slags charlataneri, men just derved kan udrettes meget. Det gælder om at vække opsigt og komme for orde, når man så kunne holde fast på vundne fordel, er sejren sikker«. Dette faderens ønske blev opfyldt i 1879, hvor Gabriel Friis erhvervede den filosofiske doktorgrad ved Københavns Universitet på en afhandling til den sammenlignende anatomi om »Fiskeøjjet«.

Til disse naturvidenskabelige studier sluttede sig senere en række omfattende historiske og genealogiske undersøgelser. På baggrund af disse udarbejdede han afhandlingen om »Herredsfoged Nis Henriksen på Hajstrupgård og hans slægt«, der udkom i 1888.

Herudover foreligger der andre videnskabelige afhandlinger, bl.a. nogle lærde redegørelser i Nordisk Medicinsk Arkiv fra 1881 om bidrag til bedømmelse af de medicinske forhold hos de gamle ægyptere, en afhandling, der røber et imponerende kendskab til antikens sprog, litteratur og kunst. Hertil slutter sig desuden nogle artikler af rent lægeligt indhold.

Rejsen til Vest Indien og Brasilien

Men et var de overvejelser, man gjorde sig hjemme i præstegården om den unge kandidats fremtid som praktiserende læge, et andet var hans egne ønsker og drømme. Hans attrå stod efter at se sig om i verden og mente, at en stilling som skibslæge på et marineskib gav gode betingelser herfor.

»Med hensyn til dit forehavende med en sørejse har din moder det håb, at den, ligesom det tilforn har været tilfældet, må gå overstyr. Jeg tror din plan grunder sig på en uheldig idé. Var det en tur til Japan, en verdensomsejling eller deslige, kunne det vistnok interessere i

Vilslev Kirke. Foto i Vilslev Sognearkiv.

flere henseender, men en rejse med et krigsskib til Vestindien eller andetsteds og tilbage igen kommer der vist ikke meget efter, og jeg kan ikke begribe, hvad du venter at opnå ved en sådan rejse. Det videnskabelige udbytte bliver vist ikke stort, du kommer formodentlig hjem ligeså rig som du rejste bort, og jeg har ingensinde hørt, at en sådan rejse kunne hjælpe på nogen slags befordring. Jeg vil råde dig til at betænke denne sag alvorlig, og hverken overvurdere fordelene eller undervurdere ulemperne. Finder du de første så overvejende, er det bedst, du rejser, da du engang har sat dig det i hovedet. Kan du komme hel og holden

hjem, har jeg ikke mere at håbe af denne rejse«.

Når man hjemme i præstegården var så lidt begejstrede for sønnens planer om at tage ud som skibslæge for under denne ansættelse at hellige sig naturvidenskabelige studier, skyldtes det først og fremmest, at pastorindens onkel, Morten Wormskiolds (1783-1845) verdensomsejling endte i en tragedie. Efter en vellykket ekspedition til Grønland, hvor Wormskiold slog sit navn fast i internationale kredse som en lovende forsker inden for naturvidenskaben, deltog han i 1815 i Otto von Cotzebue's berømte sejlads omkring jorden. På grund af sin med-

fødte arrogance og sine manglende evner til at indordne sig de givne forhold, ragede han ret hurtigt uklar med den øvrige del af besætningen, hvorefter han blev landsat på et afsides sted på Stillehavskysten. Efter to års forløb vendte han med en anden ekspedition tilbage til København, som en bitter mand, svækket på fysik og psyke. Samtiden påstod, at han var gået hjem gennem Sibirien og Rusland! Han henlevede resten af sit liv som en ensom, menneskesky særling, hårdt knyttet til sin fætter – pastorindens farbroder – hofjægermester A.C. Teilman til Riber Kærgård (1786-1853). Sidstnævnte havde også selv som naturvidenskabelig forsker løbet sig staver i livet, idet han i 1823 udsendte bogen "Forsøg til beskrivelse af Danmarks og Islands Fugleliv, et værk der først af den moderne forskning har fået den placering det fortjener som Danmarks første ornitologiske afhandling – samtiden erindrede hofjægermesteren blot som "den gale jægermester på Kærgård".

Så længe Danmark ejede de Vestindiske Øer, indgik flådens besøg til disse øer som en vigtig og regelmæssig bestanddel af marinens liv, dels som assistance for den lokale administration dels for at vise det danske flag under fremmede himmelstrøg. På vejen ud anløb man ofte Cadiz eller Madeira, evt. også Rio de Janeiro, ligesom man under opholdet i dansk Vest Indien foretog udflugter til Puerto Rico eller Trinidad, Curacao og Venezuela.

»Det ville nok være umagen værd for dig at føre en dagbog, for siden ikke blot at kunne fortælle os, hvad du ser og oplever, men for også efter års forløb at kunne kalde erindringerne derom tilbage. Ville du føre en dagbog med flid og siden udgive den i trykken, kunne også en pekuniær fordel derved opnås«. I 1862 udsendte Gabriel Michaël Friis sine dagbogsoptegnelser fra rejsen under titlen: Erindringer

fra et Togt med Fregatten Sjælland til Brasilien og Vestindien i årene 1860/61. Erindringerne blev trykt som føljeton i Vestslesvigske Tidende og senere udsendt som bog.

Brevsamlingens sidste breve giver et billede af de sidste hektiske forberedelser til rejsen. Fra præstegården sendtes bøsse med tilbehør, lagener, pudevær, håndklæder, skjorter, strømper, kraver, sofapude samt halsbind. »Og nu vil jeg ønske dig en lykkelig rejse – gid dine forventninger ikke må blive skuffede – gid vi om 8 måneder må se dig velbeholden i blandt os. Det vil være en sand glædesdag for os alle! Faren, der er forbundet med en rejse over Atlanterhavet i et stort skib, anser jeg ikke for at være betydelig, men adskillelse i 8 måneder så langt fra hinanden har mere at betyde, og denne forestilling påtrænger sig let, at når vi ses en eller anden kan fattes iblandt os. Dog dette vil vi overlade til forsynets visdom og miskundhed og håbe det bedste«.

Mens sønnen er på rejse beskriver pastor Friis i sine breve indgående den politiske situation i Europa, således f.eks.: »Af politiske mærkværdigheder har intet tildraget sig siden sidste brev, undtagen at den gamle konge i Preussen er døende [Frederik Wilhelm IV], i hvem verden ikke taber meget!! Kongen af Neapel holder sig endnu i Gaëta [flygtet fra Garibaldi – byen faldt den 3. februar 1861]. I øvrigt taler alle udenlandske aviser om krig til foråret, men ingen har nogen forestilling om mellem hvem krigen skal føres, derover hviler et ligeså uigennemtrængeligt slør som over den franske kejserindens rejse til Skotland, hvilken man betragtede som en forvisning på grund af hendes store hengivenhed for paven, men hendes hurtige tilbagevenden har givet anledning til mange gisninger og bragt folk i vildrede. [Rejsen var af rekreativ karakter, da kejserinde Eugenie var nedbrudt af sorg over søste-

rens, hertuginde af Alba's død]. Ingen véd noget med sikkerhed, og den tavse mand røber sig ikke let. England provianterer sig – så meget er vist – vi har derfor bedre kornpriser end vi kunne vente med vort dårligt bjergede korn, hvorfor også kapitaltaksten i år bliver tilfredsstillende».

Hjemvendt fra rejsen nedsatte G.M. Friis sig i 1861 som praktiserende læge i Tønder og i 1862 underkastede han sig den for slesvigske fysici lovbefalede eksamen. I 1865 ægtede han Cathrine Margrethe Lassen (1842-1920), datter af amtsforvalteren i Tønder Iwer Lassen og hustru Anne Margrethe Voigt. Lægeparret boede i Slotsgade (nu Frigrunden) ved siden af amtsforvalterboligen, og her indrettede de et hjem med udsøgte Louis XVI møbler fra Altona, med smukke rokokko spejle, udskårne barokmøbler bl.a. indlagt med ibenholt og skildpadde, og på væggene hang fajancer fra hertugdømmernes forskellige fabrikker.

Det skal endvidere omtales, at G.M. Friis var lidenskabelig samler af vestjyske oldsager, og at han endelig var blandt initiativtagerne til den 1. antikvitetsudstilling i Vestslesvig, der blev afholdt i Husum i 1894.

Tøger Teilman-Friis (1836-1891)

Præsteparrets 5 andre børn indtager naturligvis en ret central rolle i brevene. Sønnen Tøger Teilman-Friis er i handelslære i Åbenrå. »Vi havde i går brev fra Tøger, der befinder sig vel og glæder sig over forskellige nytårspresenter, som hans principal har givet ham i år. En encyklopædi for købmænd til 7 Rdl., 2 silkelommeløklæder, en rejsetaske med to rum at bruge som kuffert og endelig et rejsetæppe. Det lader heraf til, at Tøgers aktier må stå pænt for tiden. Disse rejsesager har vakt en vist formodning hos mig om, at han måske vil bruge Tøger til at rejse til, hvilke nok jævnlig står på«. Tøger

nedsatte sig senere som vingrosserer i Ribe med detailudsalg i Porsborgs kælder.

Andreas Carl Teilman-Friis (1842-1930)

Pastor Friis' yngste søn, Andreas Carl Teilman-Friis, blev som den ældre broder Gabriel sat i skole i Ribe, men til faderens irritation fristede jagten og livet i naturen med botaniserkassen på ryggen ham mere end de døde sprog. På Ribe Apotek fik han sin uddannelse, og i 1865 blev han farmaceutisk kandidat. 10 år senere købte pastor Friis Nykøbing Mors Apotek til ham. Han var ligesom Gabriel videnskabelig anlagt, og under et besøg hos familien på Nørholm konstaterede han som den første forekomsten af perlemuslingen i Varde Å.

Margrethe Friis (1838-1861),

Frederikke Friis (1841-1884)

og Anna Friis (1845-1871)

Præsteparrets tre døtre fik en temmelig ublid skæbne, idet de alle døde relativt unge af tuberkulose. Længst levede datteren Frederikke, der ved pastorindens død med myndighed overtog husførelsen for faderen og nedenfor nævnte onkel Poul Teilman. Hendes og den ældre søster Grethes sygdomsbilleder fremgår klart af brevene. Sidstnævnte døde umiddelbart efter brevvekslingens afslutning.

Den yngste datter, Anna, blev – efter at hun var blevet undervist i hjemmet af den senere forfatterinde Sophie Holst (1829-1887) – sendt til Institutet i Ribe: »Anna som på grund af brystsyge, hovne ben etc. for omtrent 3 uger siden kom hjem fra Ribe for her i rolighed at ligge under kur, er nu tilsyneladende restitueret. Hvad der oprindeligt har bevirket Anna's sygdom er i mine tanker en højst forunderlig længsel efter hjemmet. Inden hun havde været her i 8 dage var al hævelse forsvundet fra benene, jeg hørte hende sjældent hoste, undertiden

ikke en eneste gang i døgnnet, og hendes ansigtsfarve bliver nu hver dag sundere«.

Til disse personer, der udgør brevenes grundstamme, knytter sig endnu en person, nemlig pastorindens broder Poul Teilman.

Poul Teilman (1814-1890)

Af fødsel adelsmand, af natur boheme, hvis hu – som den eneste af sin slægt – oprindelig stod til søen. Men han fandt sit livs trygge havn hos søsteren og svogeren i Vilslev Præstegård, fulgte senere med dem til Ribe, og efter svogerens død i 1886 tog han ophold hos nevøen på Nykøbing Mors Apotek.

Af brevene fremgår, at han var præstegårdens stærke bindeled til den lokale befolkning i Vilslev og Hunderup. Han forestod præstegårdens landbrug, drev jagt og fiskeri, havde altid tid til en snak, til at give en pris tobak og til at give en hjælpende hånd med. Han stod fadder til børn rundt om på gårdene, konkurrerede med søsteren om havens smukkeste blomster, tog til Ribe med niecerne, dels for at gå i teater dels til karneval. Af brevene fremgår også, at han endog tog til København for at købe jagtvåben til Gabriel.

I præstegården havde han sin egen lejlighed, bestående af to værelser, hvoraf det ene var et zoologi-kammer med dyr og fugle i bur, levende og udstoppede mellem hverandre. Selv spadserede han ofte farverigt klædt rundt med en papegøje på skulderen. »Især længes vores fiskemester, onkel Poul, efter at få åbent vand i Kongeåen og ser med længsel foråret i møde. I sin fortvivlelse paller han tjæret uld og harper garn for din moder«. I et andet brev hedder det: »For øvrigt tilbringer Poul en del af tiden – mod sædvane – i sine egne værelser, hvor han beskæftiger sig med at fyre i kakkellovnen for sine 6 kanarifugle og stræber efter at tilvejebringe samme varmegrad, som han forestiller

En vestfyske adelsmand, Poul Teilman, Endrupholm, ca. 1860, med en Kongedlaks over skulderen, store træsko på fødderne, og med jagthunden Pluto ved sin side. Foto i privat eje.

sig findes i disse sydlandske fugles oprindelige fædrelande«. Brevene vrimler med oplysninger om hans jagter.

En af pastorindens andre brødre, godsejer Tøger Reenberg Teilman til Endrupholm og St. Hebo's (1805-1852), var gift to gange. To af børnene af hans 1. ægteskab, Elise og Julius er nogle af brevenes mest omtalte personer. Især Julius gav så mange problemer, at selv den robuste pastor Friis ofte var ved at fortvivle efter at han i 1852 havde påtaget sig værgemålet for den forældreløse dreng. Julius lignede slet ikke sin dygtige fader, som af eftertiden erindres bl.a. som en af initiativtagerne bag det store projekt til udtørring af Filsø.

Elise Teilman (1835-1873)

Elise kom ved sin faders tidlige død i 1852 til Nørholm hos tanten, Ingeborg Christiane Rosenørn-Teilmann (1780-1861). Her blev hun i december 1855 forlovet med sin slægtninge cand.phil. Otto Rosenørn (1825-1880). Denne forlovelse udviklede sig imidlertid til en tragedie. Allerede i oktober 1856 konstaterer pastor Friis, at »Elisa's bedrøvelige forlovelse har endnu ikke fået lysere udsigter. Det værste er, at han har fortrudt partiet, og at dette er grunden til hans melankoli eller galskab«. I marts 1857 skriver pastorinden: »Fra Otto Rosenørn har vi hørt, at han er meget syg – måske han kan dø, og skulle han ej få forstanden, var det vidst det bedste, der kunne vederfares ham. Elisa håber stadig til bryllup – det bliver vel også ved håbet!«. Otto Rosenørn endte sine dage på sindssygehospitalet Oringe ved Vordingborg.

I 1866 blev Elisa gift med pastor Carl Bendix Kock til Døstrup menighed (1835-1912), hvem hun havde lært at kende i Vilslev Præstegård.

Julius Otto Teilman (1837-67)

Julius blev 14 år gammel sendt til Ribe

Katedralskole, hvor pastor Friis allerede i oktober 1852 kunne konstatere, at det kun går tåleligt: »Så vidt jeg mærker fylder [hans mormoder] fru Westesen hans pung alt for jævnlig, hvilket har til følge, at han jævnlig har aftenselskab, der gerne spiser svesker og rosiner til stor skade for Pallas og Minerva«. For at få bedre opsyn med ham, sattes han straks efter faderens død i december 1852 i huset hos toldinspektør Frederik Ludvig Trojel i Ribe (+1873) – hvor Gabriel havde boet – men disciplinen her hos den tidligere ritmester er for hård for den forkælede Julius, for kort tid efter lyder det: »Jeg er i stor nød med Julius, som er ked af at studere og plager mig for at komme til landvæsenet – den sædvanlige tilflugt, når folk er kede af at bestille noget. Jeg véd ikke, hvad jeg skal stille op med ham!«. En måned efter har Julius imidlertid »besluttet at vedblive at studere, men går ud af skolen til sommerferien, og så vil han til København for der at tage private informationer. Han mener derved at vinde et år«. Pastor Friis undersøgte herefter, hvorvidt den senere klassiske filolog Ludolph Kiær (1830-1908) – en broder til Jørgen Kiær i Ribe – vil påtage sig opgaven, idet »det er bedst at sørge for, at han ikke kommer i et slang, der kunne abstrahere ham for meget. Han har fået lyst til at studere og er overmåde flittig, så jeg har det bedste håb om et godt udfald«.

I eftersommeren 1854 tog Julius herefter til København, hvor han boede sammen med den senere adjunkt ved Ribe Katedralskole, cand. polyt. Werner Ramsing (1835-1882). I december samme år efterlyste pastor Friis en afregning fra Ludolph Kiær. Julius har ladet vide – »men som en hemmelighed – at han ikke agtede at blive boende sammen med Ramsing. Han angav som grund, at han ikke kan få sit thevand tidlig nok om morgenen og han fortalte endvidere, at Ramsing næsten intet havde at bestille.

Om jeg af det sidste selv skal udfinde den virkelige grund, ved jeg ikke, men thevandet er en dårlig grund at flygte for. Hvorledes det hænger sammen, vil du nok vide besked om!«.

I marts 1855 er man i Vilslev ved at tabe tålmodigheden, idet Julius rykkes for regnskab. »I øvrigt behøver han slet ikke at specificere hans udgifter, når han blot tilskikker mig kvittering for de tilsendte summer, men dette forårsager nok for meget ulejlighed. Jeg vil om føje tid opgive dette værgemål, og så må Julius blive, hvad han vil, om det så var skorstensfejer. Han er et menneske, som jeg ikke tror, der er noget at stille op med«. I marts 1856 spørger pastorinden forsigtigt: »Sig mig egentlig, hvordan går det Julius? Tror du, han får sin eksamen til sommer?«.

Herefter er der stille omkring Julius indtil november 1858: »Det fik et temmelig latterligt udfald med Julius' umyndiggørelse, idet han rejste til Vest Indien, imedens angrebet på ham tillaves. Gud ved, hvilken hensigt han har med denne rejse?. Jeg har hørt, at folk kan løbe hornene af sig, men jeg véd ikke om det også lader sig gøre at sejle dem af!«. I begyndelsen af 1859 er Julius igen tilbage i København. »Lad mig engang ret få at vide, hvorledes det forholder sig med Julius, da der »variantes lectiones«, idet nogle mener, at han er flittig, andre påstår det modsatte, ja, jeg hørte endog i Ribe, at han er blevet en slagsbroder og gik med blåt øje, hvilket – om det var sandt – vil være mindre angeneomt«.

I næste brev fra Vilslev Præstegård hedder det, at overretssagsfører Julius Maag (1834-1887) i København har sendt pastorindens broder, cand. phil. Jens Teilman på Lunderup (1811-1869), et brev, hvoraf fremgår, at »Julius siden nytår har modtaget omtrent 700 Rdl., men at han ikke desto mindre ser ud som en tigger, har pantsat alting og lider sult og elen-

dighed. Prokurator Maag mener, at der er intet andet råd end at gøre ham umyndig, og da Jens Teilman og jeg er af samme mening, har jeg skrevet indlagte brev til Maag. Men jeg har dog deri – som et sidste forsøg – foreslået, at der skulle stilles ham det alternativ, enten godvillig at rejse med dig hertil eller straks blive umyndiggjort«. I december 1859 skriver en fuldstændig forbløffet pastor Friis, at »prokurator Maag har tilskrevet mig og meddelt, at Julius er kommet i snedkerlære efter Ludolph Kiærs tilskyndelse? Jeg vil nu selv ikke mere sætte pen til papiret i denne sag og betragter Julius som en mig uvedkommen person – lad ham ligge som han har redet!«.

I juni 1860 dukker han dog op en sidste gang i brevene, idet talen er om Julius yngre søster Sophie Teilman (1847-1909), der var så syg, at lægen P.V. Bloch i Varde ikke turde sende hende til København til behandling. »Dette er sørgeligt. – Glædeligere ville det være, hvis det er sandt, hvad der berettes om et andet lem af denne familie, nemlig »hr.« Julius, der ved særdeles flid har bragt det til at forfærdige et skrivebord, der, så vidt jeg kan mærke, anses som et kunststykke. Jeg er imidlertid på grund af mit bekendtskab til Julius noget vantro«. Pastor Friis havde al mulig grund hertil. Det pågældende bord, der er udført i empirestil af pæretræ, må beskrives som værende et pænt amatørarbejde om end ret primitivt i udførslen. Bordet tilhørte senere Julius yngre broder, cand. agro. Tøger Teilman til Gjellerupholm (1850-1936).

På Pastor Friis's initiativ blev senere landejendommen Sinding Østergård erhvervet til Julius, og her døde han allerede i 1867 knapt 30 år gammel.

Lokal politik

Juni 1858: »Jeg frygter for, at jeg på mandag vil

lide nederlag! Der skal nemlig være valg i Ribe på en Folketingsmand og [toldkarlen ved Vilslev Spangen Peter Andreas] Junckers [(1813-1892)] har måske fået den uheldige idé at ville stille sig – og jeg skal være hans stillingsmand. Jeg er imidlertid forberedt på, at vi går under med vores sag. Det heldigste ville være, hvis Juncker tabte couragen og trak sig tilbage. Nu – vi får se«.

I næste brev oplyses det: »Som jeg havde formodet, lykkedes det ikke med Junckers valg. Jeg anbefalede ham på det bedste, men da turen kom til at fremtræde, tabte han couragen og ville ikke. Jeg havde dog opskrevet ham en lille tale, som han skulle holde. Der er ingen tvivl om, at hvis han havde trådt frem og talt en halv snes fornuftige ord, ville valget være faldet ud til ham. Nu fik han – skønt han ikke fremstod – 62 stemmer. Grosserer Hans Puggaard og overlærer J. Kinch, som fik henholdsvis 120 og 124 stemmer, var så ringe anset af flertallet af vælgerne, at mange gik bort uden at stemme, og blev siden ved de forskellige parters påtrængende bønner formået at afgive deres stemme. Det var for øvrigt en ret morsom dag, og de ripensiske kamphaner viste sig som gode klappægttere. Din ven, teglbrænder Raae, var en af Kinchs stillere. Hans tale forekom mig dog mindre heldig, den gik ud på at demonstrere, hvad vi nu ofte har hørt, de med den frie forfatning forbundne fordele, hvor næst han opmuntrede til for fremtiden af kalde Grundlovens ophøjede gaver for: »Frederik den Store«.

Rigsdags politik

Gennem sin svoger, justitsråd Niels Christian Grooss (1797-1878) blev pastor Friis løbende orienteret om de aktuelle politiske forhold. Christian Grooss blev almen kendt for sin personlige heltemodige indsats i forbindelse med

den store strandning ved Vejrs/Blåvand i 1843, hvor 23 lokale beboere mistede livet under redningsaktionen. Ved valget til den Grundlovgivende Rigsforsamling i 1849 stillede Christian Grooss sig i Varde, hvor provst Tobiesen imidlertid blev valgt. Grooss blev senere som højremand medlem af Landstinget i perioden 1855-59. Han var blandt initiativtagerne til oprettelse af Købstadsforeningen – nu Kommunernes Landsforening.

Oktober 1855: »Hvorledes er onkel Grooss tilfreds i Landstinget? Det skulle undre mig, om han dog ikke til sidst blev ked af hele den herlighed. Her på egnen, hvor man så end kommer, bliver Rigsdagen aldrig nævnt. Vi anser – men vi er også kun enfoldige jyder – det hele regeringsvæsen for en stor jammerlighed«.

Da regeringen i samlingen 1858/59 bl.a. overvejede at afløse præsternes tiende og naturalieindtægter med en fast pengeløn, lød der følgende bemærkning fra præstegården: »Hils Grooss fra os. Folketinget har ikke været meget fine ved gejstligheden. Jeg håber Landstinget har bedre levemåde end disse tølpere – sig Grooss dette!«.

Sygdom

Meget plads i brevene optages især af beretninger om døtrene Grethes og Frederikkes sygdomsbilleder og deres behandling. Også pastorinden skinnebessår giver anledning til kærlige overbærende bemærkninger fra pastor Friis's side. Således skriver han f.eks. den 7. december 1853 i forbindelse med et middags-selskab: »Den 28. november havde jeg Høhne, Mørch og Angel [præstekollegaer], men det var nær blevet en sørgelig fest, da din moder pludselig blev syg og måtte så hurtigt som muligt til sengs. Vi kurerede hende imidlertid i en halv time med en madeira punch og en

dunk varmt vand ved fødderne«. Men punchen har øjensynlig ikke kunne klare problemerne alene, for et år senere hedder det: »Alt står her, som da du forlod os. Din moder har haft meget ondt i sit dårlige ben og i den der anbragte fontanelle, men er nu igen så vel, at hun i går var til gilde hos pastor Angel«. I juni 1856 oplyses det, at »jeg venter nu, at du træffer os alle i god stand, inklusiv din moder, som har læget sit ben med såkaldte Sahlplaster«. I januar 1858 hedder det: »Du længes vel efter at høre noget om vor sundhedstilstand, og jeg kan i denne henseende give dig gode efterretninger, at det nu lader til at blive godt. Det har været en temmelig slem tur for din moder denne gang, da det dårlige ben er blevet så heftigt angrebet af rosen. Hun er nu flyttet ind i dagligstuen og går nu lidt omkring, dog ikke uden for værelserne. Gid vi må blive fri for lægebesøg, som bliver en kostbar affære, når det går så jævnlig på, som det hidtil har været tilfældet«.

Træk fra Ribe Katedralskoles hverdag

»Ribe Skole har for øjeblikket ikke det bedste renommé. Rektoren [C.H.A. Bendtsen (1804-1878)] skal overgå overlæreren [Niels Edvard Riis (1818-1894)] i brutalitet og truer endog med stokken i 7. Vores gode ven Sophus Vilhelm Hansen [senere cand.jur. (1834-1903)] slog [Albert] Gottlieb med en lineal, så han flere dage må blive hjemme og bruge lægehjælp. Jørgen Pip [øgenavn for rektor Bendtsen] gav for nogen tid siden Peter Ramsing (1837-1904), som er i 7. klasse, en ørefigen midt på gaden og aldeles uden grund etc. etc. Du kan deraf se, at sagerne står slettere end i din tid, og du kan glæde dig ved ikke at stå under disse liberale folks despotiske svøbe«.

Et andet sted hedder det: »Jeg skal da med et par ord fortælle dig lidt om et partielt oprør, som har fundet sted i Ribe Skole. Med den æld-

ste af Andkjærs sønner som formand blev Carl Ramsing, Mussmann, Svening og Styrup forleden aften enig om at kaste en snebold ind ad rektorens vindue, og da de kom godt fra dette, gik de videre på kommers og slog en snebold ind til en bager, på hvem de formentlig var vrede. Bageren satte imidlertid efter dem, og da Mussmann var så uheldig at falde, blev han indhentet og bragt til borgmesteren, hvor han med trussel om politiarrest måtte bekende sine synder og angive sine medskyldige. I det første på skolen afholdte forhør angav Ankjær sig selv som den, der havde kastet begge snebolde, men da udfaldet så blev, at han skulle ud ad skolen og de 3 andre reguleres med prygl, har han forandret sin bekendelse, og der er nu holdt nye forhør, hvis udfald er mig ubekendte. Det er en dejlig historie. Jeg mener dog, at lærerne var ikke uden skyld, thi når disciplene bliver behandlet med råhed, må det naturligvis have indflydelse på deres sæder og gøre dem til gadedrenge i stedet for til gentlemen«.

Proviantkassen og kommissioner

Brevene giver et levende billede af de mange gensidige forsendelser, der skete mellem Vilslev og København, og af alle de mange kommissioner og indkøbsopgaver sønnen blev sat på, der spænder fra synåle, briller, sølvtøj, hatte, sko, tøj, ja selv en altertavle.

»Overmorgen afgår herfra til Ribe og siden til dig i København et smørfad med 40 pund smør, som du skal dele med din tante [Agnete Schrum] i 2 lige store dele. Dernæst en kasse, hvori 2 oste, ligeledes til dig og din tante, 3 bedeoste, hvoraf de to er til tante og 1 til dig selv, en krukke tyttebær til din tante og til dig selv en lille krukke med asier og en med pærer samt en røget laks. Fra moder skulle jeg bede dig at sende snarest muligt de forventede hatte og fra mig selv anmodes du om at sende gum-

Pastorinde Sophie Amalie Friis, f. Teilman. Ca. 1860. Foto i privat eje.

misko omtrent som dem jeg plejer at bruge, hvilke du nok kender, dygtig tykke og lidt mindre end dine egne«.

»Det gik dog uheldigt med viktualierne. De stod hos købmand Bastrup i Kolding, og ville vel længe været blevet stående, når de skulle vente på skibsljighed. Jeg har derfor nu givet ordre til at sende bemeldte viktualier med pakkeposten til København, og jeg håber derfor, at du kommer i besiddelse af dem en af dagene«.

»Hvad jeg fra din moder skulle tilmelde dig næst mange hilsener beklagelser over den sørgelige tilstand proviantkassen nåede København og løfte om næste gang at skaffe dig friske varer. 24 pund nykærnet smør haves færdig til indpakning. Så snart vi har vished om, at skibene fra Kolding begynder deres fart, vil hun gøre en forsendelse«.

»Din moder og jeg ønsker os hver en ny hat fra København, hvilket vi beder dig besørge, købe eller sende med på posten eller dampskib. Din mor søger en stor såkaldt spånæske, men det er nok bedst derom, at rådføre sig med andre æske- og kassekyndige folk. Hatten til mig selv kan du købe af samme størrelse som en til dig selv – hattens form er det derimod ganske nødvendigt at gøre din tante [Agnete Schrum] ulejlighed med opgaven. Præmisserne er i korthed: 1) må kunne bruges både sommer og vinter, 2) må ikke koste mere end 5 Rdl. – det sidste gælder dog ikke for hun-hatten. Under denne kommission indfattes endnu, at du får et nyt glas til et par briller, som tante [Kirstine Marie] Teilman [fra St.Hebo (1826-1917)] medbringer«.

»Med hensyn til skeerne, da må du helst først underrette os om til hvilken pris de er at få, samt hvad en potageske af passende størrelse koster, jeg skal så nok bestemme, hvor meget der skal købes. Til Adelaine [Schrum (1826-1884), gift med senere nationalbankdirektør W.J.A. Ussing 1818-1887)] må du anskaffe en brudegave til 20 Rdl. Hvis du ikke selv kan finde på, kan du få [hendes søster] Frederikke [Schrum (1823-1879)] til at være dig behjælpelig«.

»Fra møller Fogh [Jedsted Mølle] skulle jeg bede dig at udføre 2 kommissioner for ham. Vil du for det første købe ham et nivelleringsapparat, som bl.a. kan fås hos hr. Corfitsen og koster 16 à 18 Rdl. Pengene kan du få hos din tante

[Agnete Schrum]. Han ønsker det tilsendt snarest enten med dampskib eller med posten. For det andet vil han gerne have en kommissær i København som hver 14. dag måtte tilsende ham priserne på brændevin. Han afsætter nu alt, hvad han kan producere til købmændene i Ribe, som altid tier med, når brændevinen er steget, men straks melder, når den falder, han ønsker derfor bestandigt at kende de københavnske priser. En sådan kommissær får naturligvis et lille salær for sin ulejlighed. Se om du kan udføre disse to kommissioner«.

»Skjorterne kan du ej vente med at have dem syet – så skal jeg straks reparere dem. Nye vil jeg nødig sy, før du kommer hjem. Kan du ej vente så længe, må du lade mig det vide. Gid kraverne må passe! Tante Anna [Teilman (1809-1877) – senere priorinde på Vemmetofte] beder mig hilse dig og takke for nålen, hun er særdeles tilfreds med den – hun roser dig som kommissionær«.

»Kassen har jeg modtaget og takker for ulejligheden med den. Du har udrettet kommissionen til vores tilfredshed, både hat og parasollen finder vi så smagfulde. Vær rolig, du skal nok få lov en anden gang til at købe til os. Tante Agnete [Schrum] har nok været dig behjælpelig, så du takker hende for den ulejlighed hun har haft. Dine skjorter har jeg også modtaget. Vi reparerer dem så godt vi kan, men jeg tror ej de duer meget, derfor vil vi sy seks nye til dig. Når du kunne sende os et mønster på flipper og gøre os begribeligt, hvordan de for resten skal være. Vi du sende mønstret snart, da vil jeg begynde på dem straks, nu har vi bedst tid. Du kan lade mig vide, hvor lang og hvor bred en pude til din gyngestol skal være – måske jeg så kunne komme i tanke om at få den syet«.

»Jeg skulle bede dig fra Fogh [Jedsted Mølle] om du ikke er i stand til at skaffe ham

en lærer, jo før jo kærere, men i al fald til Mikkelsdag. Wolffs fader er død, og moderen vil absolut have ham hjem til sig. Er Meier ledig og vil påtage sig denne plads, anser jeg ham fortrinligt skikket dertil, og jeg tvivler ikke om, at han jo også skulle blive vel tilfreds. Jeg véd ikke om han kan engelsk, men i al fald kan han jo snart lære så meget, som behøves for at undervise begyndere«.

»Kommissionen med rageknivene er udført til min allerhøjeste tilfredshed, navnlig gælder det med hensyn til de 2 nye, som er særdeles fortrinlige«.

»Jeg skulle bede dig fra onkel Poul [Teilman] erindre den røde, uldne skjorte. Mit blomsterfrø vil jeg gerne snart have – jeg vedlægger en fortegnelse derpå i brevet«.

»Din moder beder dig at forskafe følgende blomsterfrø: Georginefrø, astersfrø, vinterasters, levkøjer og stedmodersblomster«.

»Når du en dag har gode stunder, kan du nok gøre mig den tjeneste at trave omkring til forskellige bogjøder i anledning af, at jeg har Schou's udtog af forordninger til 1814 incl, som jeg ønsker at komplettere til den nærværende tid«.

»Husk at bestemme, hvordan slåbrokken skal være, at den kan komme med gardinerne«.

»Når du har modtaget dette brev, må jeg bede dig straks at gå til instrumentmager Nyerup og anmode ham om at sende med næste post et jordmoder bestik til sogneforstanderskabet i Vilslev pr. Ribe. Så vidt jeg véd skal et sådant bestik indeholde:

En messing nappert [pincet],

Et sølv rør til vandladning for fruentimmer,

En tin klystersprøjte,

En tin jordmodersprøjte,

Et rør til luftindblæsning.

For øvrigt véd han nok selv, hvad der til et sådant bestik udfordres. Det koster 5 à 6 Rdl.,

Familien Friis, 1860'erne. Bagerste række fra venstre: Pastor Friis's søster Agnete Schrum, hans svoger justitsråd Christian Grooss, pastor Hans N.T. Friis og hans søster pastorinde Sophie Steenberg.

Siddende fra vestre: Pastor Friis's søster justitsrådinde Georgine Grooss og pastorinde Sophie Amalie Friis. Foto i privat eje.

som efter modtagelsen og opgiven pris vil blive betalt. Vi har fået en ny jordmoder, som har klaget over disse instrumenter ikke var tilstede, og amtet har pålagt ufortøvent at anskaffe disse. Jeg må bede dig købe det simpleste jordmoderbestik, både fordi jeg handler på andres vegne og dernæst fordi de nye jordmoderfolk lader til at være ugentile personer«.

»Der har undertiden i København være faldbudt malerier passende til altertavler i landsbykirker. Jeg kunne ønske mig et sådant maleri til Faaborg Kirke, samme måtte være 1 alen og 3 1/2 tomme bred og 1 alen og 3 3/4 tomme høj, eller sådan omtrent og forestille nadveren eller være af andet bibelsk indhold. Kan du, når du en dag får tid, opnuse mig et sådant stykke, gjorde du mig derved en tjeneste. Prisen vil vist ikke blive for høj, da det naturligvis ikke skal være et kunststykke, som de fåborgere ikke har nogen forstand på«. Maleriet, der blev anskaffet, forestiller Marie Magdalena, der knæler foran Kristus, der velsigner hende. I baggrunden ses tre kors. Maleriet hænger stadig i Fåborg Kirke.

Præstegårdsbyggeriet

Præstegårdsbyggeriet fylder ret naturligt en hel del i brevene og giver et fint billede af alle de vanskeligheder, der også dengang var forbundet med et byggeri og dets finansiering.

I et af de første breve fra 1852 hedder det: »Vi er kommet så nogenlunde i orden og har fået det gamle, skrøbelige hus repareret så godt, som det i en hast lod sig gøre med stadig hensyn til, at det ikke skal benyttes flere vintre. Imidlertid må vi tage varligt på den gamle rønne, da det ene stykke går itu efter det andet. Således var vi forleden dag så uforsigtige at ville vaske vinduer, hvilket havde til følge, at flere af dem faldt fra hinanden. Ligeledes hændte det sig onsdag aften, da det blæste lidt, at køk-

kendøren med stænger og hele karmen nu faldt ud i gården«.

Maj 1853: »Jeg har i år udlejet marken meget fordelagtigt, hvor stor sum jeg udlejer for hører imidlertid af visse grunde til stats-hemmelighederne eller står i det mindste i klasse dermed. I denne tid lever jeg af havre og halm, hvoraf jeg ikke sælger ubetydeligt, og jeg ville i det hele i økonomisk henseende befinde mig over forventning, når præstegårdsbygningerne ikke bragte mig til fortvivelse. Jeg flytter i næste uge af mit lille bur for indtil videre at residere i konfirmationskammeret, hvor jeg har fået nye vinduer, mur, loft og gulv, og hvor der altså nu ser ret hyggeligt ud. Imidlertid er der så lavt til loftet, at pastor Lindhardt ikke kan stå under bjælkerne«.

»Du får rigtignok ej din faders kammer her, der har vi nu sovekammer, og i det gamle sovekammer er der nu spisestue. Din fader har fået et smukt værelse. Det såkaldte kaninkammer bliver gjort i stand med nye gulve, vinduer og døre, og der kan så herren bo helt anstændigt«.

December 1853: »Må jeg bede dig gå til [cand.jur. Niels] Tvede [1828-1901], som er i Kultusministeriet, og anmode ham om at bevise mig den tjeneste, hvis han ellers formår det, at få min ansøgning om lån til en ny præstegård ekspederet snarest muligt. Bemeldte ansøgning er nok for 8 dage siden afgået fra bispekontoret i Ribe. Jeg længes meget efter at få begyndt forberedelserne til en nye bygning«.

Marts 1854: »Fra Kultusministeriet hører jeg ikke det mindste angående den nye præstegård, jeg kommer således ikke til at bygge i år. Jeg er nu tilfreds med at få min ansøgning afslået for at kunne give mig i færd med at reparere og omkalfatring den gamle bygning«.

Maj 1854: »Jeg har anmodet Kultusministeriet om at sende mig grundtegninger af den nye præstegård m.m., ligeledes har jeg bedt

Vilslev præstegård efter ombygningen. Foto i Vilslev Sognearkiv.

samme ministerium om, at jeg for 3.000 Rdl. selv må påtage mig at opføre huset. Da jeg formentlig uden at pure vedkommende ikke kan vente svar herpå snart, må du gå til Tvede, og anmode ham om en håndsrækning til sagens snarlige fremme«.

November 1854: »Vi længes efter at få vores lejlighed omskiftet. Jeg havde i tirsdag licitation over mur- og tømmerarbejder ved den nye præstegård, men der blev ikke budt således, at jeg fandt mig beføjet til at approbere budet. Jeg må derfor forsøge min lykke på anden måde. En del af bygningen, som skal nedrives, har jeg solgt til Fogh og Kjeldsen i Ribe for 260 Rdl., hvilket jeg anser for at være en god handel. Hvad handel angår, da har jeg solgt en kvie

for 70 Rdl., og for denne har jeg købt en hest i stedet for Wrangel, som Poul har skudt. Hesten, jeg har fået, passer akkurat til den gamle blissede, og jeg er nu meget godt kørende, hvilket også behøves, når jeg skal bygge«.

»[Tømmer] Hans Aschow [Nikolajsen (1804-1886) i Darum] har påtaget sig at opbygge det nye stuehus, og jeg skal i arbejdsløn betale 600 Rdl. foruden vinduer og døre, hvilket er mange penge, men billigere end licitationen, som jeg lod afholde, hvor man forlangte 800 Rdl.«.

Marts 1855: »Vi begynder i disse dage at flytte ud med vores sager, og der er allerede sendt adskilligt i byen, men tømmeret ligger endnu – som du nok kan vide – på Fanø, og vi bliver således formentlig nødsaget til at opsætte

det egentlige byggeri længere end bestemmelsen var«.

Oktober 1855: »Her har i denne tid været en forstyrrelse over al måde, så Jerusalems vel ikke var større – selv mit værelse har ikke været fri for hjemløs søgelse og her ser endnu i dette øjeblik frygteligt ud. Imidlertid er nu det værste overstået, vi er nu flyttet ind i det nye hus, hvor jeg dog endnu ikke er kommet i besiddelse af det for mig bestemte værelse, som bebos af tante Anna [Teilman]. Vil du ikke, når du får lejlighed, bede Steen på Østergade have den godhed, at give mig kvittering for beslag til 10 fag vinduer, hvilket jeg købte hos ham. Du kan forklare ham, at jeg bygger for offentlig regning, og derfor behøver en sådan«.

Marts 1856: »Der er så meget, der mangler med huset endnu. Det kan blive kønt, når vi får tapetseret og malet, og jeg tænker nok, vi har det færdigt, når du kommer hjem«.

Juni 1856: »Jeg er endnu ikke færdig med mit bygningsvæsen. Lind er her i denne tid, og et par stenhuggere til trappen får jeg om 8 dage, så jeg håber dermed at være færdig senest om 3 uger. Malingen vil dog nok vare det meste af næste uge, især da nogle værelser skal tapetseres«.

November 1858: »Det mærkeligste i Fruekamrenes historie er en ny skorstensindretning [komfuret] som har befriet dem for røg i køkkenet og gjort samme til en varm stue, hvilket man jo kan forestille sig for dem at være en stor behagelighed«.

Afslutning

Brevvekslingen mellem præstegården og sønnen slutter ret naturligt i 1861 med hjemkomsten fra Vest Indien, og blev så vidt det kan ses ikke genoptaget senere, da afstanden mellem Vilslev – senere Ribe – og Tønder var så ringe samt de gensidige besøg hos hinanden så hyp-

pige, at en egentlig korrespondance ikke mere var nødvendig for at vedligeholde kontakten. Der er i al fald kun bevaret yderligere to breve, et fra 1872 og et fra 1886.

Kusken på Ribe-Tønder postvognen behøvede ingen besked, når pastor Friis var med vognen, blev ruten i Tønder automatisk lagt om ad Slotsgade med holdt foran lægeboligen.

Kilder:

Pastor H.N.T. Friis's og læge, dr.phil. G.M. Friis's personlige efterladte papirer. Disse beror hos Gabriel Friis's sønneatter Ebba M.M. Hald, København.

Carsten Michaël de Teilman Hald, født 1941. Sct. Marcus Plads 10, 1921 Frederiksberg C, cand. jur. Har tidligere skrevet: Vestjyske Adelsfolk, Varde 1966. Lokal- og kulturhistoriske samt genealogiske artikler i: Fra Ribe Amt, Personalhistorisk Tidsskrift, Mark og Montre, Krigshistorisk Tidsskrift, Medicinsk Forum m.fl.

Poul la Cours forsøgsmølle og mølleforsøgene i Askov

Af Steffen M. Søndergaard

Poul la Cour (1846-1908) kan som opfinder uden overdivelse karakteriseres som »Danmarks Edison«.

Da Poul la Cour i 1878 blev ansat som lærer på Askov Højskole, havde han for længst slået sit navn fast som opfinder. Ved oprettelsen af Meteorologisk Institut i 1872 blev han ansat som dets underbestyrer, og med henblik på at fremskynde oplysninger om vejret til Institutet forbedrede han telegrafien ved at opfinde Tonehjulet, der muliggjorde, at mere end tyve telegrafister kunne sende på samme tid på samme linie. Den »rigtige« Edison havde kun fået udviklet en firefoldstelegraf, så la Cours opfindelse var så at sige fem gange bedre! Til gengæld var Edison den idealistiske la Cour langt overlegen som forretningsmand.

La Cour fandt på at forbedre udnyttelsen af vindkraft som energikilde ved at gøre det muligt at oplagre energien efter at have givet den en anden form, og i 1891 lykkedes det at få Indenrigsministeriet til at bevilge penge til en forsøgsmølle – og at få den første forsøgsmølle rejst i Askov samme år. Problemet med at lagre energien til brug i vindstille perioder løste la Cour ved at adskille vand i ilt og brint ved hjælp af den strøm, der blev produceret i blæsevejre. Begge dele kunne nemlig forholdsvis nemt opbevares i beholdere, hvorimod det dengang var vanskeligt og dyrt at oplagre elektriciteten i akkumulatorer.

Til at adskille ilt og brint opfandt la Cour et elektrolyseapparat, der var bedre end de samtidige apparater. Ilten og brinten blev i blyrør ført frem til Askov Højskole og som såkaldt knaldgas (ilt og brint i forhold 1:2) anvendt som skolens første belysning. Et andet problem var møllernes ujævne gang, der skulle omsættes til en jævn bevægelse for at kunne trække f.eks. en elproducerende dynamo. Et af de første resultater af forsøgsvirksomheden blev derfor kratostaten (kraftjævner), der løste dette problem.

Den første forsøgsmølle fra 1891 set fra NØ. Under huset bag møllen var der beholdere til brint og ilt.

Den anden forsøgsmølle fra 1897, som her ses med det oprindelige, seksvingede keglevindfang, blev opført nord for møllen fra 1891, som hermed blev overflødig. Da der var en artesisk brønd på forsøgsmøllens grund, tilbød la Cour at levere vand til Askov by ved hjælp af den gamle mølle, som dog blæste ned i en julestorm i 1902.

I 1896 gik indledte Poul la Cour en forsøgsrække med henblik på at finde frem til den »ideale« mølle, d.v.s. den mølle, der bedst udnytter vindens energi. Forsøgene omfattede møllemodeller og vingeprofiler, hvis effekt blev afprøvet i vindtunneler. De resulterede i en påvisning af de aerodynamiske principper, der

gælder for trykforholdene – og dermed kraftpåvirkningen, når vinden smyger sig omkring en vinge – altså de samme principper, der gælder for flyvinger. Flyvinger var imidlertid ukendte i 1896 – ganske vist syslede J.C. Ellehammer også med motorer og vinger, men han lettede først på Amager i 1906.

På samme tid prøvede la Cour at skaffe midler til en større forsøgsmølle med mere hensigtsmæssige forsøgslokaler. Det lykkedes i 1897, og samme år blev de nye møllebygninger opført efter projekt af arkitekten P.V. Jensen-Klint – bedre kendt som Grundtvigskirkens arkitekt.

Den nye, store mølle fik i første omgang et seksvinget keglevindfang, der blev leveret af møllebygger Sørensen fra Skanderborg. Det seksvingede keglevindfang var resultatet af Sørensens møllebyggererfaringer, og han havde i forvejen henvendt sig til la Cour for at få foretaget egentlige forsøg. Ved hjælp af forsøgene lykkedes det at forbedre Sørensens keglevindfang, men fortsatte forsøg viste, at denne udformning ikke var den »ideale«. Populært sagt fik la Cour aflivet den daværende opfattelse, der gik ud på, at flere og bredere møllevinger var det eneste rigtige. Allerede året efter at den nye, store forsøgsmølle var taget i brug, blev Sørensens seksvingede keglevindfang derfor afløst af et firevinget vindfang. Forkastelsen af Sørensens keglevindfang blev imidlertid aldrig tilgivet, og førte indirekte til en beskæring af la Cours bevillinger.

Med den nye mølle fra 1897 blev den første forsøgsmølle overflødig, men da der på Forsøgsmøllens område var en artesisk brønd, tilbød la Cour at levere vand til Askov by. Den gamle mølle fungerede dog kun til 1902, hvor den havarede endegyldigt i en julestorm.

I 1902 etablerede la Cour et lokalt elektricitetsværk på Forsøgsmøllen, som dermed blev et af landets første, små landlege værker. Elektriciteten blev leveret af to dynamoer, der blev trukket af hhv. vindmøllen og en petroleumsdrevet reservemotor. Den strøm, der ikke blev brugt, blev oplagret i akkumulatorkælder, hvor

kapaciteten blev forøget ved en fordobling af antallet af akkumulatorceller. Senere blev produktionsapparatet udvidet med et par elektromotorer, der kunne levere vekselstrøm.

Poul la Cour på marken SØ for Forsøgsmøllen efter at det seksvingede keglevindfang var blevet afløst af et firevinget vindfang og efter opførelsen af den mellemste af de nuværende bygninger syd for møllepladsen før julen 1902.

Forsøgsvirksomheden førte til opfindelsen af bl.a. det såkaldte vippeforlag og af den elektriske automatnøgle – la Cour nøglen – som i forbindelse med en mølle, en dynamo og akkumulatorene muliggjorde, at opladningen af akkulatorerne i alt væsentligt kunne passe sig selv trods skiftende vindforhold.

Deltagerne i DVES's elektrikerkursus i 1904, fotograferet på møllens nordside.: Bageste række, t.v. med hånden i lommen: Knud Knudsen, som efter kurset blev tilknyttet Forsøgsmøllen, og som bestyrede den fra 1914. Bageste række, nr. tre fra venstre: Jacob Bjerre, rådgivende ingeniør for DVES. Nr. tre fra højre: Johannes Juul, der fulgte op med Gedsermøllen. Midterste række, t.v. med kalot: Poul la Cour. Midterste række, nr. tre fra venstre: Jacob Appel, kemilærer på kurset, senere højskoleforstander. Nederste række, nr. to fra højre med hvid jakke: Gudmund Bentsen, møllebestyrer 1907-1914.

La Cour havde publiceret sine forsøgsresultater i »Forsøgsmøllen« I-II og III-IV, hvoraf sidstnævnte, der udkom i 1903, bl.a. omhandlede både praktiske og økonomiske forhold i forbindelse med en næsten automatiseret elproduktion i vindelekticitetsværker. Det førte til en lang række henvendelser om kvalificeret rådgivning og vejledning. Samme år tog la Cour initiativet til oprettelse af DVES, Dansk Vind Elektricitets Selskab med henblik på vejledning i forbindelse med oprettelse af små, landlige elektricitetsværker.

DVES afholdt 3-måneders kurser for de såkaldte landlige elektrikere på Forsøgsmøllen, og i »Tidsskriftet for Vindelekticitet« redegjorde la Cour for tekniske forhold og ydede vejledning ved praktiske problemer i forbindelse med køb af elværker – emner som også selskabets konsulenttjeneste tog sig af. Ved la Cours død i 1908 havde DVES siden oprettelsen i 1903 projekteret og rådgivet i forbindelse med udførelsen af 95 værker.

Efter la Cours død i 1908 ophørte den årlige statsstøtte, og Forsøgsmøllen blev nu drevet som en selvejende institution, hvis drift skulle kunne hvile i sig selv. Driften blev nu forestået af møllebestyrer Gudmund Bentsen med bl.a. højskolens forstander og lærere som undervisere på elektrikerkurserne. Udviklingen gik imidlertid i retning af billiggørelse af vekselstrøm fra store højspændingsværker. Elektrikeruddannelsen på Forsøgsmøllen ophørte derfor i 1919, og med genoptagelse af brændselsleverancerne efter Første Verdenskrig svandt interessen for vindkraft.

Mølleforsøgene blev ikke desto mindre fortsat af J.Th. Arnfred (1882-1977). Assistent for Poul la Cour fra 1902. Efter afsluttet uddannelse som ingeniør, cand. polyt. kursusleder på

Savmøllen var opført af en lokal møllebygger Sørensen i begyndelsen af 1900-årene som en slags stubmølle med fire vinger og kludesejl oven på en træbygning, der både rummede den mølledrevne sav og møllebyggerens beskedne bolig. Efter Arnfreds erhvervelse blev møllen ændret til udkigstårn, og lagerskuret, der anes t.v., blev indrettet til medhjælperbolig og værksted og med et par loftværelser til nogle af Arnfreds børn.

På billedet t.v. ses klapsejleren ved siden af den tidligere stubmølle. Ovenfor ses vindrosen ude ved vejen samt vindmåleren t.h. for det lagerskur, der blev indrettet til medhjælperbolig og værksted m.v. – og som blev købt i 1929 af forfatteren og kritikeren Jørgen Bukdahl.

Bukdahl ombyggede og udvidede huset, døbte stedet »Bjerget« og boede her til sin død i 1982 (Se Fra Ribe Amt 1989).

Forsøgsmøllen og højskolelærer på Askov Højskole fra 1910. (Højskoleforstander fra 1928).

Statens Redskabsudvalg gennemførte i perioden 1921-24 en række mølleforsøg med henblik på færdiggørelse af la Cours vindmølleforskning, således at man i en mulig, fremtidig

forsyningskrise som den nys overståede verdenskrig ikke skulle til at begynde helt forfra igen. Som led i disse forsøg afprøvede Arnfred to møller i Askov. Disse forsøg fandt dog ikke sted på Forsøgsmøllens område, men ved Savmøllen lidt vest for Arnfreds egen bolig, Møllehuset.

I 1921 blev her rejst to forskellige møller. Mod nord, ude ved vejen, en vindrose og mod SØ en firevinget klapsejler af samme type som Forsøgsmøllens. Mod SV blev der opsat en vindmåler, der kunne indstilles i de to møllers forskellige højder.

Klapsejleren blev bygget af møllebygger Lykkegaard, og den trak via en tandhjulsforbindelse en dynamo inde i huset, hvor der også var måleinstrumenter, som registrerede de to møllers produktion samt den målte vindhastighed.

Desværre faldt klapsejlerforsøget uheldigt ud, idet møllen væltede i en storm i november 1921, fordi arbejdsmanden, der støbte fundamenterne, havde misforstået opgaven og udført fundamenterne med støbeskel, der reducerede funderingsdybden og dermed svækkede funderingen markant.

Forsøget havde dog varet længe nok til, at det kunne dokumenteres, at klapsejlerens ydelse var større end vindrosens, og at prisen pr. kwt kunne konkurrere med prisen på strøm, produceret på dieselmotor.

I 1929 brændte den store mølle på forsøgsmøllebygningen fra 1897. I Askov ønskede man den genopført, selv om Arnfred fandt det urentabelt. Som en slags kompromis endte man med at opføre en moderne »vindmotor«, der producerede mere end dobbelt så meget strøm som den gamle mølle i hollandsk stil. Den nye mølle blev båret af et gittertårn, der blev placeret på en støbt ottekant. Møllen blev lige som klapsejleren i Arnfreds mølleforsøg leveret af Lykkegaards Maskinfabrik i Ferritslev på Fyn – grundlagt af Niels Hansen, der i 1901 deltog i den prisopgave, som Poul la Cour udskrev for at få omsat Forsøgsmøllens resultater til praksis.

I 1935 afhændede Staten Forsøgsmøllen til Askov Højskole, som herefter skulle drive den – d.v.s. elektricitetsværket – som selvejende institution. Efter Anden Verdenskrig var udviklingstendensen mod vekselstrøm fra central højspændingsforsyning endnu mere markant end efter Første Verdenskrig, og den stigende efterspørgsel på elektricitet begyndte at blive problematisk for elektricitetsværket på Forsøgsmøllen. Forsøg på udvidelse af kapaciteten blev afslået af Elektricitetsrådet, og i 1958 ophørte elproduktionen. Vindmotoren blev taget ned i 1968 på grund af svækkelse som følge af manglende vedligeholdelse.

I slutningen af 1900-årene besluttede Askov Højskole at sælge Forsøgsmøllen. En interessegruppe, der var oprettet på initiativ af ingeniør Bjarke Thomassen i Askov, havde fået forkøbsret, men havde ingen penge. På baggrund af

Foran Savmøllen ses resterne af den væltede mølle, bl.a. de murede piller, der bar udvekslingen, som overførte møllens kraft til en dynamo inde i huset. Savmøllen er for længst borte, men resterne af de murede piller står endnu.

Luftfoto af Førsøgsmøllen med Lykkegaard-vindmotoren fra 1929.

I Bag Førsøgsmøllen ses Poul la Cours bolig, Askouhus og foran ses møllebestyrerens hus, tegnet for den første bestyrer, Gudmund Bentsen af hans bror, arkitekten Ivar Bentsen.

Bentsen, der var en af sin tids bedste arkitekter, var en af kræfterne bag Bedre Byggeskik bevægelsen og forestod nogle af de opmålingsrejser, der skulle åbne øjnene for den traditionelle, danske byggeskiks kvaliteter. Bl.a. opmålingerne af Vejen-Brørup områdets berømte bygmester, Peder Holden Hansens gårde. I lokal sammenhæng lykkedes det også at få Bentsen til at projekttere ombygningen af Askov Nedergaard, lige som han forsynede den lokale bagerforretning med en klassicistisk butiksfacade.

I øverste, venstre hjørne ses J.Th. Arnfreds hus, Møllehuset, opført 1914 efter tegning af arkitekten Jøp Fink.

De oprindelige bygninger syd for møllepladsen er væk. Bygningen nærmest vejen afløste vistnok i 1931 den bygning, der bar den ældste førsøgsmølle fra 1891, og er tegnet af J.Th. Arnfreds søn, Axel Arnfred.

Observatoriet i hjørnet af møllebestyrerens have blev anbragt på møllebygningens støbte, ottekantede overbygning, da vindmotoren blev taget ned i 1968.

Forsøgsmøllen, aktuelt foto.

Poul la Cours banebrydende forskning trådte den danske vindmølleindustri heldigvis til og stillede midler til rådighed for erhvervelse af Forsøgsmøllen. Den er nu overdraget til Poul la Cour Fonden, der stiler mod en tiltrængt istandsættelse af bygningerne og indretning af et Poul la Cour Museum i samarbejde med støtteforeningen, Poul la Cour Museets Venner.

I juni 2001 åbnede den første udstilling, der løbende søges udbygget med henblik på præsentation af Poul la Cour og hans opfindelser og etablering af museumspædagogiske aktiviteter.

Litteratur:

H.C. Hansen: *Forsøgsmøllen i Askov*. 1981.

H.C. Hansen: *Poul la Cour, grundtvigianer, opfinder og folkeoplyser*. Disputats. 1985.

Poul Dam: *Arnfred*. 1983.

Sv. Aa Knudsen og Agner Frandsen red.: *Askov. En historisk billedbog*. 1994.

Axel Arnfred: *Utrykte manuskripter i Poul la Cour Museets arkiv*. 2000.

Samtlige fotos er fra Poul la Cour Museets arkiv.

Steffen M. Søndergaard, Født 1945. Melvangvej 8, Askov, 6600 Vejen. Arkitekt MAA. Medl. af best. f. hhv. Poul la Cour Fonden og Poul la Cour Museets Venner.

Skibsfører Anders Berthelsen Hansen fra Fanø

Af Søren Manøe

Foran mig på skrivebordet ligger nogle optegnelser af Anders Berthelsen Hansens søn, nu afdøde snedkermester Laurids Hansen i Bramming samt optegnelser af Anders Berthelsen Hansen indgivet til Ordenskapitlet på Amalienborg. Dette suppleret med, hvad jeg har fundet om slægten, kan måske give en skildring af min oldefader, Anders Berthelsen Hansen, og hans kone Maren Jensdatter.

Anders Berthelsen Hansen blev født i Nordby på Fanø d. 17. november 1845, som søn af skipper Hans Lauridsen Mandøe og Karen Lauridsdatter. Som alle andre drenge i slægten stod hans hu til søen. Faderen havde bl.a. været styrmand på skonnertbriggen »Cito« af Fanø, hvor hans svoger Laurids N. Lauridsen var kaptajn, denne faldt imidlertid overbord ved Møn og druknede. Hjemmet var fattigt og allerede som 12-årig måtte Anders ud at sejle, om sommeren med små fartøjer imellem Fanø, Varde og Ribe, mens vinterens skolegang lagde beslag på hans tid. Om skolegangen fortælles, at den var god, og at de lærte såvel tysk som engelsk, hvilket havde stor betydning i deres senere virke, samt ved studierne på navigationsskolerne herhjemme eller i udlandet, navnlig Hamburg var søgt af en del elever fra Vestjylland.

Søndag d. 12. februar 1860 blev Anders Berthelsen Hansen konfirmeret i Nordby kirke. I kundskaber og opførsel fik han karakteren: godt. Når det skete så tidligt på året, skyldtes det, at man skulle have været til Herrens bord,

inden man kunne søge hyre. Konfirmationen blev i hele Vestjylland rykket frem tidligt på året, således at de unge drenge kunne nå at få hyre, inden isen brød, og skibene stod ud, enten det var på Fanø, eller på et af de mange Fanø-skibe der var hjemmehørende i Hamburg, samt de der søgte hyre på hollandske skibe.

Til søs

Efter konfirmationen kom Anders ud at sejle på Nord- og Østersøen med galeasen »Anne Elisabeth«, ført af skibsfører M. J. Mortensen af Fanø. Som ny og uerfaren begyndte man altid som kok, også Anders. Rejsen gik fra Horsens og var bestemt til at gå til England, men i Skagerrak under Norge ud for Oxø Fyr, blev de oversejlet af en galease af Sønderho på Fanø, hvorved begge skibe led skade og måtte gå ind til Kristiansand for at reparere skaden. Efter endt reparation fortsattes rejsen videre til England. Derefter var han med forskellige skibe i samme fart indtil 1864 i februar måned, hvor han blev udkommanderet og tjente først en tid på Fanø ved kanonjollerne, som da var oplagt på Fanø under kommando af kaptajn Hammer.

Soldatertjenesten under krigen 1864

Allerede i 1861 frygtede man på Fanø krigsuro-ligheder, hvilket bevirkede, at øen d. 15. maj fik overført otte kanonjoller. Uanset deres liden størrelse var de velegnede til farvandene på

Vestkysten og på vaderne mellem øerne. Hver båd førte en sekspunds bombekanon samt tre mindre stykker skyts, og dertil var besætningen på 23 menige på hver jolle forsynet med geværer, pistoler og huggeter. Besætningen, der udgjorde næsten 200 mand, skulle gøre tjeneste som landgangskorps. Da frygten drev over, blev mandskabet permitteret.

Straks ved krigsudbruddet i januar 1864 havde kaptajn Otto Chr. Hammer, der var chef for krydstold- og vagervæsenet på Vestkysten, gjort regeringen opmærksom på faren for fjendtlige indfald på Vadehavsøerne. 30 mand blev beordret til at opkaste batterier på Fanøs nordspids for at forsvare indsejlingen til Nordby. Styrken blev forøget med 140 mand, og kanonjollerne blev gjort klar. Snart stod fjenden ved Strandby (Esbjerg), og forbindelsen til Fanø blev afbrudt, men det lykkedes ikke de tyske og østrigske tropper at komme over på øen. Under våbenstilstanden var man meget urolig for, at øen nu skulle blive besat, hvorfor man mobiliserede alt og alle. Efter freden forblev både Manø og Fanø hørende til Danmark. Om sin videre krigstjeneste fortæller Anders Berthelsen Hansen: »Derefter blev jeg tillige med flere andre i samme tjeneste beordret at rejse til København og måtte møde ombord på logiskibet »Dronning Marie«. Efter nogle dages tjeneste der, blev jeg atter udkommanderet til at rejse til Als og gå ombord i panserskonnerten »Esbern Snare«, som lå i Augustenborg Fjord.

Ankommet ombord begyndte jeg straks tjenesten som halvbefaren med følgende poster. Først som chef-chaluproer foruden den daglige tjeneste, og som patrulje der ofte medførte, at vi måtte ud at ro i båden om natten og rekognoscere i Als Sund, eller vi om natten patruljerede i land langs Sundet, eller som ordonans i lejren i Arnkildsøre Skov eller ude i skanserne

Anders Berthelsen Hansen med Dannebrogordenen og Erindringsmedaljen for deltagelsen i krigen 1864. Ca. 1924. Foto i privat eje.

ved Als Sund, idet vi havde en del lejrsignaler, som vi skulle tænde an i tilfælde af overgang over Sundet, så at »Esbern Snare« kunne være klar.

Den 17. de april var en hård dag, da der var heftig kanoneren og geværskyderiovre på Als.

Om eftermiddagen blev jeg af næstkommanderende beordret til at gå i land som ordonans. Ankommet i land fik jeg ordre til at gå ud i skanse nr.1 nede ved Als Sund. Jeg begav mig straks på vej igennem skoven og ud over markerne og nåede uskadt skanse nr. 1 og meldte mig til løjtnanten på skansen, hvor jeg så forblev resten af natten.

I løbet af natten måtte soldaterne arbejde på at forbedre skansen. Flere gange råbtes »dæk«, da der flere gange sendtes os en hilsen derovre fra. Om morgenen den 18. april var det et dejligt varmt solskinsvejr, og varmere blev det. Da kunne jeg se ove på den anden side, at prøj-

serne trak stærkt op mod Dybbøl, men så kom min afløser, og jeg gik ombord og aflagde min rapport for natten. Efter et kort hvil nede på banjerne, blev der pebet til chef-chalupperne, så jeg måtte i land igen. Vi havde da en af officererne med os i land og gik straks igennem skoven og kom ud til gærdet af skoven. Det syn jeg da så, glemmer jeg aldrig. Da var stormen i gang på Dybbøl skanser, og efter et kvarters forløb vajede det præjsiske flag på Dybbøl Skanse. Det betog os alle. Straks fik jeg ordre til at løbe ombord, så hurtigt jeg kunne, med meldingen om, at Dybbøl var taget, hvorefter der straks blev gjort klart skib ombord i »Esbern Snare«.

Efter nogen tid blev »Esbern Snare« beordret til Gamborg Fjord bag ved Fænø, hvor vi nogen tid lå og rekognoscerede i Lillebælt. Senere kom vi til Assens, og efter nogen tids forløb kom vi i transportfart mellem Korsør, Nyborg og Århus og sluttelig til København og lagde ind i flådens leje og blev hjempermitteret den 11. januar 1865 efter 11 måneders tjeneste«. Han fortalte også, de fik en yderst dårlig modtagelse i København.

Efter en måneds ferie hjemme på Fanø, rejste han til Hamborg og kom ombord i briggen »Conrad« af Hamborg, ført af skibsfører P. Clausen af Fanø. »Conrad« blev bygget i 1863 hos A. Conradi i Kiel. Den var bestilt af Carl Brodersen, Altona, men da denne gik konkurs under overtagelsen af skibet, blev den købt af reder Hans Mathiasen Clausen, Nordby. Den var på 203 brutto ton, af eg og beregnet til Kinafarten. Dens første rejse gik fra Kiel til Memel ved det nuværende Kaliningrad for at laste træ til Port Natal i Sydafrika. Anders Berthelsens første rejse med »Conrad« gik rundt Kap Horn til en plads i Sydamerika, som hedder Guayaquil i Ecuador. Efter endt losning og ladning gik turen atter tilbage til Hamborg, hvortil han ankom i marts 1866.

Derefter rejste han hjem til Fanø, og efter kort tids forløb begyndte han på navigations-skolen på Fanø. Efter endt læretid bestod han eksamen d. 24/4 1867 med første karakter: bekvem, hvorefter han atter rejste til Hamborg og kom i oversøisk fart, først som matros og senere som styrmand indtil året 1871. Han sejlede så i Nordsøfart til i slutningen af året 1872.

Bryllup med Maren Jensdatter

Han havde sin forlovede, kusinen Maren Jensdatter, derhjemme på øen. Skibet var lagt op for vinteren, og der var nu tid til bryllup, og den 16. januar 1873 giftede de sig i Nordby kirke. Brylluppet blev traditionen tro holdt i brudens hjem.

Maren Jensdatter blev født d. 1. september 1848, hendes forældre var styrmand Jens Lauridsen Mandøe og Anna Nielsdatter, begge fra Nordby. Hendes morfar var skipper Niels Anthonisen, der bl.a. havde været skipper på sluppen »Enigheden«, jagten »Adolphine« af Ålborg, reder P. T. Berg og galeasen »Resolution« af Ålborg. Hans hjem, Hovedgaden 41 og 43 i Nordby eksisterer stadig, et typisk Nordbyskipperhjem opført i rød grundmur, med stråtag og med gavlen ud til Hovedgaden. I vestenden af huset var der stald og i østenden beboelse. Går man ind ad hoveddøren er der indvendig over denne malet inskriptionen: »Niels Anthoniesen og Karen Jensdatter lod dette Hus bygge Aar 1820«. Niels Anthoniesens barndomshjem lå på samme sted, men det lod han brække ned, og det nuværende hus opbygge. I haven står Fanøs største pæretræ plantet af Niels Anthonisens datter, Dorthea, som lagde en kerne i en urtepotte for senere at plante den ud i haven. Efter forgæves i 13 år at have spejdet efter frugter, bar og bærer den stadig de dejligste sommerpærer. Forundret udrød Dorthea: »A mint de waar en

Æwelstræ«. Til ejendommen hørte der den gang jord til to køer, som gik på Grønningen om sommeren, to demater eng i Krogsgårds enge Tjæreborg sogn, hvorfra høet blev sejlet hjem til vinterfoder. En demat er en dagslæt, det stykke en mand kunne meje/høste på en dag. Huset på Hovedgaden er stadig i familiens eje.

Som nævnt stod brylluppet d. 16. januar 1873. Om selve brylluppet fortæller Laurids Nielsen Hansen i sine optegnelser: »Da spisingen var til ende, begyndte dansen med den traditionelle brudedans. Da stuen var ryddet, stillede ølkrusene i vindueskarmene, hvor der var ophængt hvide, tilpassede stykker lærred for. Folk, som gerne ville se brudedansen, og mange folk ville gerne se mor og far danse den, stod udenfor. Far tog lærredsgardinerne ned, for de måtte godt se det. Far var en dygtig danser. I sin ungdom havde hans fastre lært ham det. Musikalsk som han var, kom han hurtigt til at blive en øvet danser, der i sin ungdom, ja helt op i alderdommen godt kunne blive ved til morgenen gryede. Mor var derimod ikke så stærk og måtte gerne tidligt trække sig tilbage. – Trods det, at det var d.16. januar, var vejret forårsagtigt mildt, og han og mor talte om, at livet skulle blive smukt for dem, som det var på bryllupsdagen.

I disse tider foregik sejladserne med skonnerter på Nord- og Østersøen. Den begyndte om foråret og indstilledes om efteråret. Far lå med sit skib i Nordby havn, da jeg blev født mellem kl. 4 og 5 søndag morgen d. 14. september 1873. Fødslen var streng. Læge Petrus var til stede. Han lovede far at telegrafere til Køge, hvordan mor og barn havde det, thi far måtte til søs samme morgen«.

Dagligdagen derhjemme

Laurids Hansen fortæller videre: »Mine tidlig-

ste erindringer er om mor og Dorritmost (moster Dorrit). De havde travlt med bedriften derhjemme, der omfattede to køer, et svin, fire får med lam. Der var nok at passe, og da jeg i fem år var eneste barn, kom jeg med i alt. Far var, da jeg voksede til, ikke meget hjemme, så opdragelsen var lagt i mor og Dorritmostes hænder, og de havde nok at se til. Alt tilvirkedes, når foråret kom. Jorden skulle gødes og graves. Det var et hårdt slid at få fårestien tørt, idet gødning og halm godt kunne være 1 til 1 1/4 alen højt. Når så vognmanden kørte gødningen ud, tømte kvinderne vognen og spredte det i marken. Derefter blev jorden gravet med spade, hvor ploven ikke kunne gå. Fårene skulle flyttes i marken, køerne malkes, inden de gik på Grønningen på Fanøs nordspids, og de skulle gå med køerne om til det gamle saltværk, hvor de så blev sluppet løs. Hyrden drev dem langs vandkanten ud til Grønningen og hentedem igen om eftermiddagen eller aftenen. Mælken blev så hældt i fade og skummet. Smørret kærnedes vi selv, og det havde de tit besvær med. Når høet var høstet og tørret, blev det båret hjem fra marken i et lagen. Kokasserne på marken blev vendt og tørret, hvorefter de blev kørt hjem til byen på trillebøre og anvendt til brændsel.

I mørkningen var der gerne en lille hvilepause, inden lampen tændtes. Så kom bedstemoder, Anne Nielsdatter, som boede ene i sit lille hus, og Ellenmost. Bedstemor havde det visse ikke for godt, og hendes søster Ellen ej heller. Hun havde sit lille hjem syd for Borgerskolen, der boede hun i en lille, tofags stue, hvor væven også var. Flittigt sled hun med væven, hendes mand var jo død, så hun måtte tjene til sit udkomme. Hun måtte slide hårdt med alle disse vadmelsing. Hendes mand var omkommet for mange år siden på søen, eller de fandt ham vel død ombord, mens skibet lå i havn.

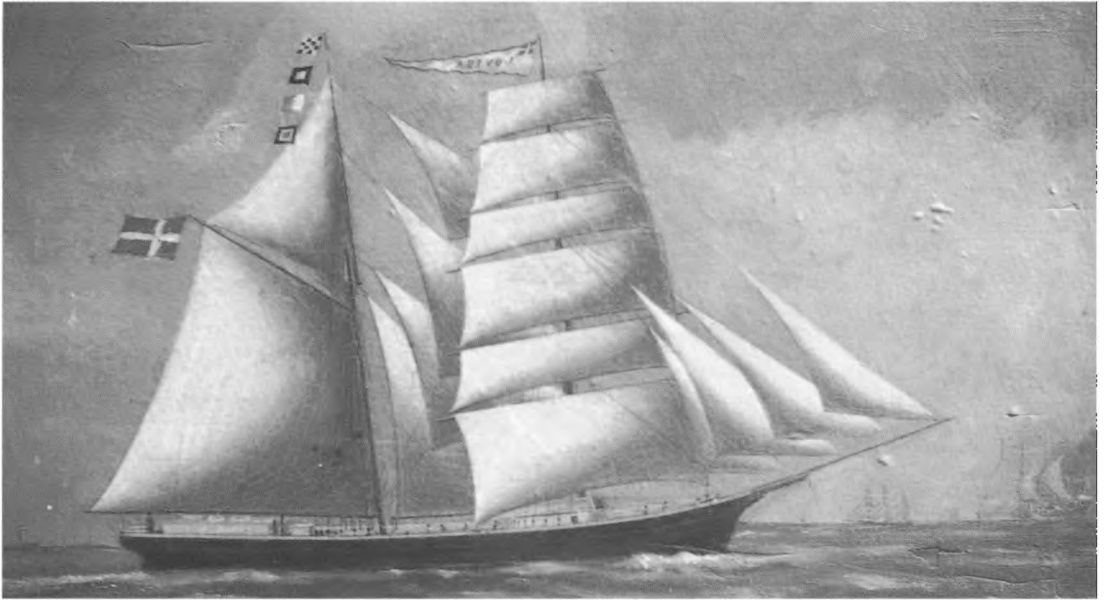
Hjemmet, Hovedgaden 41, i Nordby, til venstre ses grene fra det store pæretræ. Foto: Kromann, Fanø maj 1952 i privat eje.

De mødtes gerne disse tre søstre i det gamle hjem i denne mørkningsstund og fortalte om, hvordan det havde været i gamle dage. De drøftede også, hvad nyt der var i byen m.m.. Der var intet traktement, de satte sig roligt hver på sin plads. Efter en times tid gik de igen. Om vinteren, når far var hjemme, blev der sunget gamle viser, fortalt om ligskarer og varsler, så vi børn var ganske skræmte. Først når 7-damperen kom ind, måtte lampen tændes.

Når lyset blev tændt, blev der taget fat på arbejdet med at karte og spinde, og ve mig hvis min bold kom op i tøjerkurven (kurven med kartetøjjerne) Længere hen på aftenen, kom så malkningen, og når den var tilendebragt, blev alkovedørene slået op, og vi kom i seng. Da jeg var ene dreng, var der nok at tumle med. Jeg fulgte mor i hælene ved hendes dont.

Mor var jo den, som havde det bedst økonomisk og kunne blive siddende ved barndomshjemmet. Der var ligesom lidt glans over det fra den gamle tid. Hendes far, Niels Anthonisen, var mellem de tingmærkede og efter datiden en dygtig og lærd skipper. Han ville også have, at moder, som var lærenem, skulle lære mere end degnen Thingberg fordrede af børn i skolen. Han skaffede selv lærebøger til hende, så hun kunne lidt tysk m.m.. Niels Anthonisens hustru levede endnu, da jeg blev født. Hun var blind de sidste år. Også fars farmoder Laurids Mandøes hustru, Maren Sørensdatter, levede, så jeg havde to oldemødre.

Far var nok hjemme om vinteren, men det fæstnede sig så lidt i min erindring. Dog husker jeg, at han engang kom hjem med en stor St. Bernhardshund- et dejligt dyr – som jo ellers

»Louisa« (Louise) af Vejle, skibsportræt i privat eje.

hørte skibet til, men den kom til at holde af far og han af den, så han tog den med hjem om efteråret. Jeg var glad for at have så stor en lege-kammerat. Når far tog på baksulfiskeri, løb den ved havnen, indtil han kom igen og var ham overordentlig hengiven. Dorritmost og mor syntes måske ikke om hunden, den spiste ligeså meget som en kalv. Pengene var jo små, og fars hyre var vistnok 60 kr. om måneden, så det endte med, at han til megen sorg måtte drukne den, men der var ingen anden udvej».

Til søs igen og på langfart

Efter et år hjemme i Nordby rejste Anders til Vejle og sejlede de næste ti år som styrmand på forskellige skibe i Nord- og Østersøfart.

Det blev nu atter til en kort tid hjemme hos familien på Fanø, hvorefter han rejste til

London hvor han kom ombord i skonnertbriggen »Louise« af Vejle, ført af kaptajn Eriksen. Skibet, der var af eg, blev bygget 1875 af P. H. Illum i Vejle for A/S v. S. Seligmann, Vejle. Det var på 257 bruttoregister-ton og 240 netto. »Louise« blev 28/10 1880 solgt til skibsfører P. Eriksen, Vejle. Anders Berthelsen Hansen påmønstrede, og de gik i oversøisk fart, først fra London med et telegrafkabel som ladning, som blev udlagt i Kirts strædet. Tilbage derfra med en ladning salt fra Asovhavet ved Sortehavet til Riga og derfra videre med en ladning træ til Stade ved Hamburg. Derefter gik sejladsen til Port Natal i Sydafrika og videre med stykgodsladning samt passagerer til Fremantle i Australien. Derfra fortsatte de til Hong Kong i Kina og blev på Kina-kysten i 2 ½ år i måneds fart fra syd til nord. Turen gik så

derfra til New York med en ladning te og videre til Haiti, Vestindien og så til Europa til Le Havre i Frankrig, hvorfra han rejste hjem til Fanø efter cirka fem års fravær.

»Efter et lille hvil i familiens skød hjemme på Fanø, tog jeg hyre som styrmand med en skønnert fra Fanø, i Nordsøfart fra Bogense til Dunkerque i Frankrig. Der fik jeg telegram fra min forrige kaptajn Eriksen, som var blevet syg, om jeg som fører ville overtage »Louise«.

Jeg blev afmønstret og rejste så over land Køln – Hamburg, hvor jeg som fører så overtog »Louise«.

Efter indtaget stykgodsladning gik vi fra Hamburg til Augustora ved Orinoco floden i Venezuela som mål, dog var det ikke uden uheld på rejsen, idet vi blev oversejlet ved Goodviniand i Den engelske Kanal, dog uden tab af mennesker, men med stor skade på skibet. Vi klarede os da ind til Dover med skibet og måtte losse ladningen og reparere skibet, dog uden synderlig tab for rederiet, da vi havde retten på vor side under påsejlingen.

Efter endt reparation fortsattes rejsen igen efter Orinoco floden. En meget god og hurtig rejse, men på Orinoco floden satte lodsens skibet på grund, og vi kunne ikke komme flot ved egen hjælp, men måtte søge assistance.

Omsider kom vi da ind til Augustora, fik ladningen losset og fortsatte så derfra til Trinidad og fik ladning der til New York og siden forskellige steder i Vestindien til det til sidst endte i Rotterdam i Holland. Herefter rejste jeg hjem til Fanø og var hjemme et års tid og ernærede mig ved, hvad der forefaldt«.

Under en rejse i 1893 St. Domingo – Le Havre blev »Louise« indbragt som havarist til Fayal på Azorerne, hvor den blev kondemneret i maj samme år, men da var Anders Berthelsen Hansen afmønstret.

Så tog han atter på langfart med briggen

»Katrine« af Fanø. Efter en to års tid kom skibet under havari og blev kondømt (kondemneret/uanvendeligt) i Paraiba, João Pessoa i Brazilien. Rejste så hjem med damper over Ternambuko, England til Esbjerg, Fanø, fortæller Anders Berthelsen Hansen.

Vadehavssejladts

Årene på langfart var nu lagt bag, og efter hjemkomsten købte han et mindre fartøj til at sejle med i fragtfart mellem Fanø, Ribe og Varde. Han hentede i Roborghus mange ladninger hø fra engene i Tjæreborg, samt tørv fra moserne i Raunsø og Vrenderup, samt teglsten fra Måde. Fanøboerne hentede også mange ladninger hø i Mandø Hølade, som er engarealer ved Ribe å. Sejladsen på Vadehavet var besværlig, der var mange grunde at tage sig i agt for, bl.a. Kjællingesand, når turen gik til Ribe. Skulle de til Varde gik de gerne så tidligt fra havnen, at de havde strømmen imod ud til batteriet. Var der så stille, måtte kloden i gang. Roret surredes fast, eller drengen stod ved det, mens skipperen ene mand stagede båden imod strømmen. Når de nåede åen, var der dens mange krumninger, og sjældent kunne de sejle hele vejen op mod strømmen, så måtte kloden til hjælp. Mange gange måtte de i land og trække båden. Ved Janderup kunne de leje trække-re, som fulgte med til Varde.

Det viste sig imidlertid, at fortjenesten var for lille, og sammen med det lille landbrug de havde, var det ikke tilstrækkeligt til familiens underhold. Efter syv års forløb blev fartøjet i 1914 solgt på auktion og hugget op. Salget gav kun et meget lille udbytte.

»Så gav jeg mig til at arbejde ved hvad som helst, men heller ikke dette gav så meget, at jeg kunne ernære familien, så jeg nødsagedes til at søge aldersrente«, slutter Anders Berthelsen Hansen.

Familien

Anders Berthelsen Hansen mistede sin far, Hans Lauridsen Mandøe, i 1887 og moderen, Karen Lauridsdatter, i 1913. Faderen betegnedes som en lille mand, der i en alder af 67 år fik kræft. Inden han lagde sig til at dø, gik han rundt og tog afsked med familien.

En vinter Anders Berthelsen Hansen var hjemme fra langfart, måtte han tage en ubehagelig beslutning. Hans svigerfar, Laurids Jensen Mandøe, der i sine yngre år havde været en dygtig sømand bl.a. styrmand, havde fået hang til de våde varer. Hans drikkeri tog et omfang, så hans kone Anna Nielsdatter ikke kunne klare det, hvorfor de så sig nødsaget til at få ham anbragt på fattiggården, som lå i Rindby. På sine gamle dage omtales han som en sagtmodig, from, gammel mand. Han døde på fattiggården i 1891 og ligger begravet på Rindby kirkegård. Hans kone Anna Nielsdatter var død fem år tidligere.

Maren Jensdatter og Anders Berthelsen Hansen fik tre børn. Sønnen, Laurids Nielsen Hansen, var den ældst fødte fra 1873. Efter skolegang fik han friplads på Nordby Realskole. Derefter kom han i snedkerlære og fik to år i træk præmie på Teknisk Skole. Han blev i 1898 gift med Mette Jensine Jensen, der var datter af kaptajn Peder Mathiasen Jensen og Margrethe Lassen fra Rindby på Fanø. Efter brylluppet bosatte de sig i Bramming, hvor han virkede som møbelsnedker næsten til sin død i 1951. Datteren, Dorthea, blev født 1878 og gift med Jan Jacob Mathiesen, der var snedker og døvstum. De bosatte sig i Randers. Datteren, Karen Hansen, blev født i 1881 og gift med sømand og hovmester Peder Hansen. Efter flere år på søen, blev han ansat ved vandbygningsvæsenet og sejlede med flere af væsenets sandpumpere bl.a. »Nymindegab« i Ringkøbing Fjord og Limfjorden. De var bosat dels

i Lemvig, senere Ringkøbing og sidst i Esbjerg.

Omkring 1885 fik Anders Berthelsen Hansen skøde på ejendommen i Hovedgaden, som han havde til 1918, hvor sønnen, Laurids Nielsen Hansen, overtog den, mod at forældrene fik brugsret over den til deres død. Seks dage før deres guldbryllup døde Maren Jensdatter. Det var et hårdt slag for Anders Berthelsen Hansen, idet det havde været et meget kærligt og varmt ægteskab. Han valgte, at hun blev stående i hjemmet til efter guldbryllupsdagen, hvorefter begravelsen fandt sted. På sine gamle dage flyttede han til sønnen, Laurids Hansen, og svigerdatteren, Mette Jensine, i Bramming. Her fik han en kærlig pleje til din død lørdag d. 2. november 1929. Han blev begravet på Nordby kirkegård. I 1913 tilkendte Finansministeriet ham en hædersgave på 100 kr. årligt for sin »Deltagelse i Kampen for Fædrelandet i Aaret 1864«, desuden fik han 1876 erindringsmedaljen for sin deltagelse i samme krig. I 1924 blev han udnævnt til Dannebrogsmænd.

Kilder:

Anders Berthelsen Hansen levnedsskildring i Ordenskapitlet, Amalienborg, København, 1924.

Laurids Nielsen Hansens familieoptegnelser, privat eje.

Søren Manøes familieoptegnelser, privat eje.

N. M. Kromann. Fanøes Historie, 1933, bind II, side 249 og bind III side 230.

F. Holm Petersen, A. Rosendahl. Fra Sejl til Diesel, bind III, side 360.

S. Manøe: »En Fanø-kaptajn og hans hustru« i Fra Ribe Amt, 1972 s. 102-111.

Søren Manøe, f. 1934. Solvænget 107, 6870 Ølgod. Pens. museumsleder. Har skrevet forskellige artikler i Fra Ribe Amt, Mark og Montre, Ølgod Museum m.v. samt udgivet bøger med lokalhistoriske emner.

På Tobakken i Esbjerg i et kvart århundrede

Af John T. Lauridsen

Sonja Lauridsen, født 1930, arbejdede et kvart århundrede, fra 1952 til 1977 på Tobaksfabrikken i Esbjerg. I det følgende gengives hendes historie om arbejdslivet der, den er skrevet sammen på grundlag af en række af interviews foretaget midt i 1980'erne.

»Arbejdet for cigarmagerne varierede i princippet meget lidt fra person til person. Bortset fra private forhold, kan det siges at en beretning fra en enkelt cigarmager vil være enslydende med en beretning fra en hvilken som helst af de andre«¹.

Sonja Lauridsen havde prøvet forskellige ufaglærte jobs, bl.a. i et ismejeri i Nørregade i Esbjerg, som stuepige i Gentofte og tilbage i Esbjerg som ekspeditrice i Dansk-Svensk Stål i Kongensgade, da hun i 1951 søgte og fik arbejde på FDB's Tobaksfabrik i Teglværksgade. Ved en henvendelse til tobaksmester William Backs. Derimod var det hendes far, Alfred der blev kaldt Gendarmen, som tog sig af at anmode Backs om udsættelse, da hun blev syg, netop som hun skulle til at begynde fabrikslivet. Det blev derfor marts 1952 før hun gik ind ad porten i Fynsgade og et langt liv med tobakken tog sin begyndelse.

Tobaksfabrikken var på det tidspunkt i en rivende udvikling. Produktionen steg støt efter krigsårenes rationering, og de bygningsmæssige rammer var optimale. Det store hvide fabrikskompleks var endnu ikke 10 år gammelt og kunne rumme omkring 500 arbejdere. Det var en af byens største arbejdspladser. Den var i

drift døgnet rundt seks dage i uge. Kun på søn- og helligdage var der ikke lys i komplekset, og den svære jernport var smækket i.²

Sonja startede som maskinstripper i treholds skift. De otte timer ad gangen ved en støjende maskine brød hun sig ikke om. Det morsomste ved det arbejde var at kunne skrive stripper, når der skulle udfyldes papirer med stillingsangivelse til de kommunale myndigheder, banken og andre. Det var noget, der kunne få folk til at spærre øjnene op og kigge en ekstra gang. Kunne det virkelig passe, at hun var sådan en? Når det var strengt nødvendigt, fortalte hun den rette sammenhæng, ellers måtte folk godt løbe med den vind. Dog var det en dyrekøbt fornøjelse.

Som stripper var hun begyndt i bunden i fabrikkens hierarki. Selv om hun var både ufaglært og uerfaren, undgik hun at begynde som gulvpige, som det ofte hændte for de yngste nyansatte. Gulvpigerne skulle tage sig af alt forefaldende ufaglært arbejde efter mesters ordre. Der var ikke tale om megen oplæring. Det var i hendes egen interesse, at blive effektiv ved maskinen hurtigst muligt, for det påvirkede direkte indholdet i lønningssposen.

Efter nogle år blev Sonja og en anden fremmede til vejere i strippe- og fugtafdelingen. De vejede tobak af til de enkelte maskiner og fordelte tobakken på afdelingerne. Det indebar en del papirarbejde, men det var langt mere afvekslende og betød langt større akti-

onsradius på fabrikken, både i kælderen og ovenpå. Hun lærte mange flere at kende, end da hun stod bundet ved en maskine. Det passede hende godt, hun trivedes, og arbejdet havde hun tjek på. Derfor overtog hun på et tidspunkt hele vejearbejdet og beholdt det i mange år. Hun var effektiv til afvejningen og i stand til at holde styr på både regnskab og de forskellige typer tobak. Det var et betroet arbejde, en nøglestilling, hvor hun fik indblik i alle kollegernes effektivitet og dygtighed. Hun kunne gennem vejningen se, hvem der fik meget fra hånden og hvem, der havde stort spild.³ En senere tid ville have kaldt vejerne for mesterassistenter p.g.a. de opgaver, de varetog for mesteren. I dag dokumenterer fabrikkens lønningsprotokol de store lønningsforskelle i aflønningen der var mellem mænd og kvinder på fabrikken og mellem tobaksarbejderne indbyrdes.

Overførslen til et mere varierende arbejde, var den eneste mulighed for advancement for tobaksarbejderne på fabrikken. Mesterstillingerne gik alle til faglærte mænd, uddannet som cigarmagere. Andre lederstillinger var der ikke. HK-erne på kontoret var en anden verden, som fabrikk kvinderne kun var i begrænset kontakt med. Der var forskel på de kvindelige ansatte med og uden kittel. HK-erne havde ingen kittel. Kitlen signalerede derimod ikke nogen hierarkisk forskel mellem de mandlige ansatte. Mestrene gik med samme kitler som de andre mænd. Mænd og kvinder havde kitler i hver sin farve. Kvinderne vidste, hvor deres plads var, og at der ville de blive. Deres løn var stadig i de fleste tilfælde betragtet som et tilskud til ægtemandens løn. Alligevel var der muligheder for at gøre sig gældende: Enten ved at vise sig som en dygtig arbejder, der scorede på akkorderne, eller ved at gå ind i organisationsarbejdet. Af en eller anden grund var

det sjældent de samme, der valgte begge dele.

Kitlen var en af frynsegoderne. Tobaksarbejderne fik to om året. Mange havde den på til og fra arbejde. Hvis de boede i nærheden, var det let at stikke i den hjemmefra, selv om der var både baderum og omklædningslokaler på fabrikken. Et andet frynsegode var indkøb med rabat i FDB's butikker og centrallager. Ordningen begyndte vist i begyndelsen af 1960'erne. Mange bestilte da næsten alle deres dagligvarer pr. postordre, de udfyldte en bestillingsliste, og modtog en ugentlig kasse med varerne. Betalingen blev så trukket direkte i lønnen. Det var næsten som at få gaver, hver gang der kom pakke fra centrallageret i Vejen. Ordningen omfattede også møbler og varige forbrugsgoder. Sonja købte gennem årene godt ind på den konto. Turene til FDBs centrallager i Vejen kan bedst sammenlignes med en tur over den dansk/tyske grænse for at gå på indkøb. Det var en fest og foregik som regel i ferier. Når alt var billigere, blev der købt ekstra ind af lækkerier og langtidsholdbare madvarer. En tid efter bugnede det med alskens dåser i køkkenskabene.

Fabrikkens afdelinger var endnu i 1952 næsten rene kvinde- eller mandsafdelinger. Som stripper begyndte Sonja på en stor kvindeafdeling, hvor man naturligvis skulle have tid til at gå med at snakke, udveksle sladder m.m., når man da ikke lyttede til radioen over høretelefonerne. Med radioen var der blot det problem, at man skulle være enige om at lytte til den samme station. Det var et fællesanlæg, der ikke levede plads for individuelle ønsker. Flertallet bestemte. Det kunne give anledning til rivninger. Især om vinteren eller i stormperioder, hvor kuttere på havet var i fare eller forsvundet, var der mange der hellere ville høre kutterbølger i stedet for musik. I timevis lyttede den halve fabrik med over høretelefonerne for

Kvinder i gang med maskinstripning. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

at erfare de forsvundne fiskeres skæbne. Sonja talte også om det, når hun var kommet hjem fra arbejde. Hun og de andre gik stærkt op i det. Især en gang, hvor en kutter var forsvundet og man ledte efter besætningen i flere dage og alt håb var ude, da man alligevel fandt fiskerne i live, stod Tobakken på den anden ende. Tobakspigerne græd af glæde og omfavnede hinanden, så rørte var de. Det var en farligt levende radio, selv om kutterbølgerne egentlig slet ikke var bestemt for uvedkommendes ører.

En dag blev Sonja den lille, da hun kom ind på cigarmagerens afdeling om morgenen. Ikke

en eneste hilste og sagde godmorgen, som de ellers plejede. Mændene sad tavse ved bordene og ænsede ikke hendes tilstedeværelse. Sonja sagde godmorgen. Ingen svarede. »Jeg sagde godmorgen!« Stadig ingen svarede. Rasende forlod Sonja afdelingen. Som ved en fælles inspiration havde cigarmagerne fået samme ide: Tavshed. Da Sonja næste morgen kom til afdelingen, var hun stadig fornærmet og undlod at sige godmorgen. Til gengæld blev hun mødt af et kor af cigarmagere med et »God morgen, Sonja! God morgen, Sonja! God morgen, Sonja!« Det ville næsten ingen ende tage. Først forblev hun sur, men så overgav hun sig.

Det gav en god latter. Episoder som disse gjorde stedet til en rigtig god arbejdsplads.

På et stor arbejdsplads med mange mænd og kvinder opstår der uundgåeligt foreliskelser og amorøse forbindelser. Således havde en cigarmager fået et godt øje til Sonjas kollega Ella, som arbejdede på etagen nedenunder. Da Sonja kom rundt med tobak, bad han hende engang om at tage et æble med til Ella, hvad hun villigt gjorde. Til gengæld ville hun også for den tjeneste selv have et, hvilket hun fik. Noget for noget. Ella modtog æblet fra kollegaen uden kommentarer, men da Sonja næste gang kom forbi cigarmageren, sagde hun til

ham: »Jeg skal hilse og sige tak fra Ella, men hun vil altså hellere have chokolade«. Chokoladen blev fundet frem; Sonja fik sin andel igen som budbringer og resten fik den intetnende Ella. Senere gik den rette sammenhæng op for Ella, da hun selv fik talt med cigarmageren, og hun var godt gal på Sonja for den historie.

På det store råvarelager på 4. og 5. sal i den kæmpe tårnbygning med små vinduer blev tobaksballerne opbevaret. De var emballeret i flettede bastmætter. Det var en yndet legeplads for både tobaksarbejdere og læredrengene. Hvis man ikke ville passere forkontoret, kunne

Tobaksarbejdere nyder rester og slatter efter at FDB's ledelse har besøgt Tobaksfabrikken ca. 1960. Det er Sonja yderst t.h. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

man kun komme op på 4. og 5. sal med elevator. Var den blokeret mellem to etager kunne man vide sig sikker på ikke at blive overrasket, mens man legede salt og lignende og sprang rundt på og mellem tobaksballerne. Eller man dyrkede tobakskæresten deroppe.

Sonja delte på et tidspunkt pult med arbejdsmand Madsen. Han var lidt af en snob, der gang på gang fortalte, at nu skulle han være til selskab sammen med den og den fiskeskipper, den grosserer el. lign. om aftenen osv. Det regnedes for fine folk i Esbjerg på den tid. For at være lidt servil spurgte han så en dag efter sin egen palaver: »Hvad laver din mand egentlig, Sonja?« Hvortil svaret kom snert: »Han er det samme som dig, Madsen: Arbejdsmand!« Så blev der ikke talt en tid. Stilheden var larmende. Sonja hørte ikke mere om fine forbindelser og aftenselskaber.

Madsen gemte chokolade til en af pigerne, han var lun på, i den pult, han havde fælles med Sonja. Chokoladen var en af de små opmærksomheder, der skulle tøj pigen op og gøre hende modtagelig for hans charme. Sonja forgreb sig imidlertid koldblodigt på chokoladen, da hun så den. Madsen blev rød i hovedet af raseri, da han opdagede svindet og spurgte, hvem der havde spist den? Sonja bekendte troskyldigt, at hun da troede, at chokoladen havde været til hende! Så faldt han ned, så naiv og godtroende kunne hun altså være, kvinder!, men Sonja fik besked på at lade være med at gøre det igen. Det holdt hårdt. En anden gang snupede hun et æble op af hans bukselomme og tog straks en bid. Hvad var der at stille op overfor den slags aggressive kvindemennesker? På en gang naiv og fræk. Æblet var tabt for den, det var tiltænkt. Madsen var kort og godt uheldig med en kollega som Sonja.

I det hele taget var han vist lidt forfulgt af ikke helt tilfældige uheld. Han gik således hen

og blev lukket inde med råtobakken på en aldrig opklaret måde. Døren til råtobaklageret kunne kun åbnes udefra og en eller anden havde lukket den til, mens Madsen var derinde. En halv time bankede han som en gal løs på den svære dør med en kost for at blive lukket ud. Tilsyneladende var der ingen, der hørte det. Døren isolerede godt. Da den ophidsede mand omsider blev sluppet ud, var alle børster røget af kosten. Sonja hulkede af grin, da hun så det. Madsen blev endnu mere rødglødende, men der var ingen at lade raseriet gå ud over.

Tobaksmesteren

Tobaksmester William Backs var anden generation som mester på Tobakken. Hans far, Carl Backs, havde været mester på fabrikken fra 1905. Selv var William kommet til fabrikken under første Verdenskrig, da han var 14 år. Både far og søn tilhørte Indre Mission og begge var aktive i søndagsskolen Bethesda i Teglværksgade, hvor tobaksfabrikkens og kvarterets børn fik indprentet lidt kristendom og disciplin. Backs'erne var på en måde i hver deres generation magtfulde mænd på både fabrikken og i kvarteret. For, som Sigurd Borch skriver i sine erindringer: »Det betød meget at stå sig godt med mester Backs«. ⁵ Hvilket ville sige, at man var afhængig af dem for at få brød på bordet. De kunne ved ansættelse og afskedigelse få afgørende indflydelse på arbejderfamiliernes vilkår. Så derfor hellere sende børnene i søndagsskole – og så var der fred så længe.

Hermed være ikke antydnet, at William Backs småligt udnyttede sin magt. Han kunne se gennem fingre med meget, også nærgående løjer og han veg heller ikke selv tilbage for at vise lune og humor. En dag kom han, der var en temmelig trind mand på sine ældre dage, således hen til Sonja og sagde advarende: »I dag skal jeg passe på med ikke at komme til at

grine«. Sonja så spørgende på ham. »Jeg har fået kål!« Så blev der grinet med hvad deraf fulgte af fyrværkeri. Backs boede i Teglværks-gade og havde en stor, livlig børneflokk, som nok kunne holde forældrene i gang efter arbejdstid.

Gang på gang foranstaltede Backs indsamlinger på Tobakken til fordel for Indre Mission, ligesom han i kraft af sin stilling kunne holde konkurrerende organisationer ude fra fabrikken. Således nægtede han Frelsens Hær adgang til at foretage indsamlinger. Direktøren blandede sig ikke i dette. Sonja lod sig ikke skrive på Backs' indsamlingsliste, så han kunne trække pengene direkte på lønningsdagen. Det var en udnyttelse af hans stilling, som hun ikke rigtig brød sig om. Det accepterede han. Andre tobaksarbejdere støttede på den måde Missionen for at holde et godt forhold til mester Backs i håb om, at det kunne være en slags arbejdsforsikring. Dog tyder intet på, at han favoriserede bidragyderne ved midlertidige afskedigelser eller genansættelser.

Backs var meget sjældent syg eller i det hele taget væk fra sin afdeling. Det var før den tid, hvor mellemlederes tid blev brugt på lige dele møder og kursusvirksomhed. Når han for en gangs skyld var væk, var det en sand festdag for arbejderne, ja de opførte sig som en skoleklasse, hvor læreren er fraværende, og vikaren ikke kommer. Da kunne Sonja spille mester på Backs' kontor og kalde Klara ind med dyb stemme. Her skal det indføres, at kontoret var et glasbur i midten af et stort lokale og gav udsigt til de arbejdende på begge sider. Derfor kunne alle følge med i, hvad der foregik. Klara kom ind og hang over skrivebordet med sine bryster godt skudt frem i kitlen, som en kollega, Ella, plejede at gøre det. Alle var klar over, hvem der blev parodieret. Mester Sonja lod sig heller ikke slå ud af at kigge dybt i kavalergan-

gen. Hun havde det lige så lidt som Backs med at blive svimmel. Der blev i det hele taget taget gas på daglige rutiner og den enkeltes små eller store særheder ved sådanne lejligheder. Det måtte man kunne klare med et smil – eller finde en anden arbejdsplads.

Meget blev der ikke bestilt en sådan dag. Det siger sig selv. Da Backs vendte tilbage næste morgen, blev han ganske uskyldig spurgt, hvornår han skulle have fri igen? En rørende interesse for hans person fra medarbejdernes side. Hvorfor fik han naturligvis ikke at vide, men arbejderne havde gerne samlet ind og betalt ham for en fridag igen, så de kunne få en ny festdag ud af det.

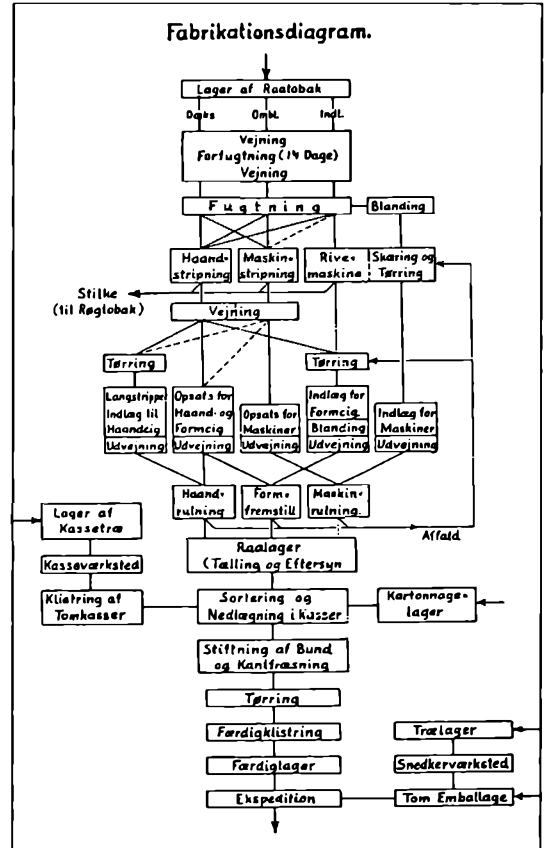
Der var naturligvis både en del smålighed og lejlighedsvis en himmelråbende naivitet på en så stor arbejdsplads, det kunne ikke undgås. Et eksempel. Efter en sommerferie kom Sonja tilbage på arbejde i nye træsko. Tilfældet ville, at kollegaen Vera, som hun dengang vejede tobak sammen med, havde købt et par træsko akkurat magen til. Det blev straks kommenteret af et par kolleger: »I har fået nye træsko!« Ja tænk. En djævel for i Sonja og hun sagde: »Ja, dem har vi fået af direktøren selv«. Nyheden bredte sig hastigt på afdelingen og skabte en vis utilfredshed over denne favorisering og forskelsbehandling af arbejderne. Den slags særlige frynsegoder var der ikke kutyme for på fabrikken. Hvad var nu det for noget? Fagforeningen burde tage sig af sagen. Den ordveksling om træskoene var nok til, at der blev klaget til direktør Kragh-Müller over vejernes særlige fordele. Han forstod først ikke en lyd af det hele, da Samarbejdsudvalget præsenterede ham for træskosagen. Han måtte have de nærmere enkeltheder oplyst. Den famøse ordveksling blev refereret. Så forstod han det hele. Helt og aldeles. Det påfølgende dementi af favorisering gennem særlig træskotildeling svale-

de gemytterne grundigt af for en tid. De emsige tog sig ret tåbelige ud. Sonja fik sig en rigtig spas, der ikke blev mindre, da hun hørte om mødet med direktøren. For hende selv fik det ingen konsekvenser. Direktøren kendte sine piger, så Sonja blev ikke kaldt ind til nogen samtale eller reprimande. Det kunne sagen ikke bære. I stedet kunne direktør Kragh-Müller kun hovedrystende sige: »Sonja! Sonja!«, da han næste gang passerede hende. Om det kunne have været afskedsgrund? Nej. Der var tilstrækkeligt højt til loftet på fabrikken til den slags, selv om smalsporedhed og misundelse trivedes lige så godt.

Organisationskvinde

I et år var Sonja medlem af lokalbestyrelsen i Tobaksarbejderforbundet i Esbjerg, men ønskede derefter ikke at fortsætte. Møderne gik med al for megen uvedkommende snak, rene bagateller som kunne være ordnet administrativt, mens vigtigere fælles vedtagelser tit ikke blev ført ud i livet, når de fleste af dem, der havde stået bag, siden løb fra det. Det var Sonjas erfaring. Ved en gennemgang af forhandlingsprotokollerne er jeg tilbøjelig til at give hende ret. Det var mest petitesser, det drejede sig om. De betydende beslutninger, også om banale arbejdsforhold, blev truffet andre steder højere oppe i fabrikkens hierarki.

Sonja var tillidskvinde i ca. tre år, men opgav også dette i frustration over, at det var helt betydningsløst. »Som at slå i en dyne« har hun betegnet arbejdet både i bestyrelsen og som tillidskvinde, og det skyldtes vel at mærke arbejderne og ikke ledelsen. De fleste tobaksarbejdere turde ikke stå ved deres krav og klager, når det kom til et direkte møde med eller en konfrontation med fabrikkens ledelse. De bøjede af, var mere tilbøjelige til at vige end deres mandlige kolleger. Det gjorde tillidshver-

Fabrikationsdiagram. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

vet ret utåleligt, når man arbejderne imellem først havde diskuteret sig frem til enighed om kravene, og opbakningen så påfølgende smuldrede. Det føltes som at blive røvdrengt af sine egne. De situationer blev Sonja ked af at stå model til og nøjedes derfor med i mange år at sidde i fabrikkens samarbejdsudvalg. Det gav i det mindste nogle informationer, som hun ellers ikke ville have fået.

Grundlæggende spillede det givetvis ind, at

Sonja ikke besad den særlige organisationsmentalitet, der er en nødvendig del af den tunge ballast, når man vil blive siddende i eller videre i apparatet. Det var ikke et mål i sig selv for hende at repræsentere kollegerne. Det var sagerne og ikke status, hun brændte for, og hun havde slet ikke den nødvendige tålmodighed. Der var til gengæld mange andre, der gerne blot ville sidde i apparatet og derved føle sig som en del af den store socialdemokratiske bevægelse ude i byen.

Ved særlige lejligheder, f.eks. når tobaksarbejderne skulle sluge kameler i forbindelse med lønforhandlinger, kom der besøg fra Tobaksarbejderforbundets ledelse i København. Engang var en sådan deputation på Tobakken med en lille københavnsk, meget talende mand i spidsen. Han talte godt for den nye lønftale på afdelingerne og sagde bl.a., at der i princippet var tale om et fremskridt. Efterhånden som enkelthederne om aftalen i løbet af dagen sivede ud, var det svært at se nogle fremskridt. Ved et fællesmøde på fabrikken næste dag kunne Sonja derfor ikke dy sig for at stå op og efterligne københavnerens formuleringer og talemåde for at konstatere, at det i princippet var svært at se, at der var tale om noget fremskridt. Indlægget blev hilst af et latterbrøl, kun fagforeningsfolkene morede sig ikke, men de opgav videre polemik overfor den i øjeblikket herskende stemning og hastede til elevatoren. De måtte trøste sig med, at Sonja nok var en enlig kommunistisk provokatør. Det forsikrede de lokale fagforeningsrepræsentanter dem i hvert fald om. Også dengang kunne det være svært at repræsentere arbejderne. De forstod ikke altid, at alt blev aftalt for dem til deres eget bedste.

Tobakken var socialdemokratisk domineret. Især tidligere havde det været en bastion for partiet, da der var mange cigarmagere. Blandt

denne faglærte gruppe var der tradition for støtte til Socialdemokratiet. Før Anden Verdenskrig blev der rekrutteret flere socialdemokratiske byrådsmedlemmer på Tobakken. Ligeledes var det sikkert, at et stort flertal i Tobaksarbejderforbundets Esbjergafdeling stod bag den økonomiske støtte, som årligt blev givet til partiet. En post som afdelingsformand i tobaksarbejderforbundet kunne også være springbræt til en fastere stilling i kommunalt regi, når borgmesteren var socialdemokrat. Bevægelsen har altid søgt at belønne sine mest trofaste støtter, gerne med stillinger betalt af det offentlige.

Efter Anden Verdenskrig var der tale om en vis stagnation for partiet på fabrikken. Cigarmagernes antal reduceredes efterhånden drastisk og ufaglærte kvinder afløste dem. Kvinderne kunne ikke med samme sikkerhed regnes for støtter af partiet. De var beklageligvis mere politisk uberegnelige – set fra bevægelsens synspunkt. Naturligvis blev det formuleret anderledes dengang.

I de seneste år havde Sonja Bent Waldeier som mester. Han var uddannet som cigarmager på fabrikken i begyndelsen af 1950'erne, men havde som sin bror Peter derpå søgt til de københavnske tobaksfabrikker for at få arbejde. Efter en årrække på forskellige fabrikker, senest i Fredericia, vendte han o.1965 tilbage til Tobakken i Esbjerg. Han og Sonja var næsten jævnaldrende og kom godt ud af det sammen. Han var ikke typen, der ville sætte sin autoritet som mester igennem, men klare problemerne med venlighed og forhandling. Han var på højde med sin tid. Selv havde han svært ved at møde til tiden om morgenen, hvad arbejderne ikke kunne undgå at bemærke. Han kunne også være kommet så sent hjemmefra, at han ikke var blevet barberet. Derfor havde han en barbermaskine i en skuffe på

kontoret. Forbipasserende kunne komme ud for at se mesteren i gang med morgenbarberingen. Det gav et anslag for omgangsformerne. Waldeier betragtede sig som værende blandt ligestillede.

Hans speciale var indkøb af råtabak, en meget betydningsfuld opgave. Produktionens kvalitet afhang af gode indkøb. Mindst en gang om året var han sammen med direktøren i udlandet for at købe ind.

Tobakken var en udtalt familiearbejdsplads. Ansatte fik familie og venner beskæftiget, når der skulle bruges nye folk. Der var adskillige tobaksfamilier på fabrikken, hvor op til tre generationer var i arbejde på en gang. Sonja havde også den oplevelse at arbejde side om side med familiemedlemmer. Både svigerinden Kirsten og søsteren Tutti var ansat en kortere overgang. Tutti holdt op med nedladende ord om »denne hønsegård«, som ikke levede op til hendes åndelige stade.

Bent Waldeier fandt sin kone Ingrid på fabrikken. Ingrid var gennem hele turen som den helt unge pige, der kom lige fra Rørkjær Skole og skulle klaret voksenlivet på arbejdspladsen. Hun blev ikke sparet, så snart kollegerne fik fært af, at hun var en lille uskyldighed. Det hørte med til at begå sig på Tobakken, at man kunne tage et drilleri, men det kunne være hårdt for en del af de helt unge nyansatte. Der var meget at lære, og var man blød, blev det bløde punkt hurtigt og skånselsløst afsløret. Nogle holdt op igen på den konto. Andre kunne ikke klare den gennemtrængende tobakslugt. Lugten sad i kitlen, håret, huden. De fleste skiftede i garderoben fra dagligtøjet til kitlen. Så undgik man at få tobakslugten med hjem. Baderum stod til disposition, og blev udnyttet meget af dem, der ikke selv havde bad derhjemme. Dem var der mange af i bydelen Klatterup.

Hver uge var det tilladt pigerne ved maski-

nerne at tage et bestemt antal cigarer eller cerutter med hjem, vistnok 50. Det skulle være nok til det personlige forbrug, hvis man ikke var storryger – men det var der tilsyneladende en del, der var. Altså tog man flere end tilladt. Fra ledelsens side var ceruttildelingen et forsøg på at komme det illegale svind til livs, men det er et spørgsmål, om det ikke virkede modsat hos nogle. Let kunne man tage en ekstra pakke med. Pakken anbragtes blot under et toiletbesøg i det aflåsede skab, som alle ansatte havde til deres tøj og taske. Tog man ekstra med, kunne man ikke blot dække sit eget forbrug, men også mandens og måske nogle venners. Skridtet til salg af de stjålne tobaksvarer var ikke langt, og en del tog det. De forsynede så hver uge venner og bekendte eller sågar enkelte tobakshandlere med røgvarer til specialpris – for betalt blev der selvfølgelig. Det var også en oplagt gave, når anledningen bød sig.

Nogle fyldte dagligt deres skab og fjernede i løbet af ugen måske 500 eller 1000 cerutter med videresalg for øje. Ledelsen var ikke uvidende om svindet, det var måleligt, og af og til blev en kvinde taget på fersk gerning, men det var sjældent, og der var ikke rutineundersøgelse af skabene. Den holdning havde man ikke på arbejdspladsen, selv om der nok havde været nogle forholdsregler nødvendige. Blev en af de grove tyve afsløret, var sanktionen øjeblikkelig afskedigelse.

Sonja har ofte sagt, at kunne de bare lade være med det omfattende tyveri på fabrikken, skulle den såmænd nok have givet overskud, ikke mindst hvis også der i Brugsens egne butikker blev gjort noget for at sælge Brugsens egne tobaksmærker. Det skortede det efter hendes mening på. Hvad hjalp det at sætte nye tobaksmærker i produktion, hvis ikke de blev markedsført af personalet i butikkerne frem for konkurrenternes. Sin opfattelse fik Sonja

	Kvinder	Heraf m. natarb.	Mænd	Heraf m. natarb.	I alt
0-999	8		2		10
1.000-1.999	8		3		11
2.000-2.999	27	7	7		34
3.000-3.999	20	2	2		22
4.000-4.999	17	3	4	1	21
5.000-5.999	53	12	1		54
6.000-6.999	89	2	6		95
7.000-7.999	18	2	9		27
8.000-8.999	1		33	6	34
9.000-9.999	2	1	26	1	28
10.000-10.999	1	1	23		24
11.000-11.999	1	1	8		9
12.000-12.999			2		2
13.000-13.999			1		1
14.000-14.999					
15.000-15.999					
	245		127		372
Natarbejde alene	Kvinder		Mænd		I alt
0-999	3				3
1.000-1.999	6				6
2.000-2.999	7		1		8
3.000-3.999	9				9
4.000-4.999	2				2
5.000-5.999	6				6
6.000-6.999	15				15
7.000-7.999	1		1		2
8.000-8.999	4				4
9.000-9.999			8		8
10.000-10.999			3		3
11.000-11.999			1		1
12.000-12.999			1		1
13.000-13.999			2		2
14.000-14.999					
15.000-15.999					
	53		17		70

Lønstrukturen på Tobaksfabrikken 1953. Af de 372 medarbejdere var to trediedele kvinder. Det var først og fremmest kvinderne, der havde natarbejde (53 ud af 70), mens det var mændene, der tjente mest. De vejede tungest i gruppen af dem, der tjente 8000 kr. eller mere. Oversigten er udarbejdet på grundlag af fabrikkens lønningsbøger i Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

fra de brugser, hvor hun selv handlede. Noget er der måske om det. I Brugsens butikker var det omsætningen, der talte, og ikke om omsætningen kom fra egne fabrikker. En del ekspedienter har sikkert heller ikke kunnet se forskel på, om de solgte FDB's eller andre firmaers mærker. Endelig er netop tobak en mærkevare; man forbruger et bestemt mærke, når man først er kommet ind i vanen, så viger man ikke fra det.

Skandinavisk Tobakskompagni kørte i en lang årrække et reklameslogan, der lød: »Jeg er også gået over til Prince«. Og det var der faktisk mange, som gjorde i 1960'erne. Det vil sige, at forbruget af cigarer og cerutter faldt betydeligt til fordel for Prince og andre cigaretmærker. Her var den faktor frem for nogen, der skulle underminere grundlaget for FDB's Tobaksfabrik. Cigaretter var noget nær det eneste tobaksprodukt, som fabrikken ikke producerede.

Rationaliseringer og tidsstudier blev hen i 1950'erne en permanent del af arbejdsdagen på fabrikken. Flere og flere funktioner blev mekaniseret og cigarmagerne røg efterhånden helt ud. Tobaksarbejderforbundet støttede denne udvikling helt og fuldt. Det ville give medlemmerne mere i lønningsposen. At det så samtidig gav færre jobs, erstattede faglærte med ufaglærte og gav langt ringere arbejdsmiljø, var en lidt mere langsigtet betragtning, som forbundet ikke tog sig videre af. Mens man kan sige, at rationaliseringer og mekanisering var nødvendig for at klare sig i konkurrencen, var det ikke samtidig alt om at gøre at lukke øjnene for, at tempoet, støjen, arbejdstillingerne og det sociale miljø blev afgørende forringet. Der skulle være sat ind umiddelbart. Det kostede nu arbejdernes helbred og trivsel. Det vil være for kynisk at sige, at de blev betalt for det, for de blev slet ikke spurgt, om de ville være med. Mester Backs kunne på sine gamle dage bekla-

ge den udvikling der indebar, at kun yngre kvinder i nogle år ville kunne klare det force-rede arbejde, hvor høreværn og støvmasker så ud til at skulle blive standardudstyr.

Udviklingen berørte også Sonja. Ud over at nedsætte hendes hørelse betydeligt og varigt, måtte hun også skifte arbejdsfunktion flere gange. Vejningen i den hidtidige form blev opgivet, og hun kom til fugtafdelingen. Den blev så lukket, og hun måtte flytte til råvarela-geret, hvor hun kiggede cerutter efter og talte dem op. Også den afdeling blev lukket, og hun kom til sidst til pakkeafdelingen. Her kom hun til at stå ved en maskine hele dagen, lige som da hun for mere end 20 år siden var startet på Tobakken. Ganske vist var det ikke den samme maskine hver dag, det afhang af, hvilket cerut-mærke, der skulle produceres, men det var et ensformigt arbejde, og det mest åndsforladte hun havde haft på fabrikken. Det støjede også meget.

Arbejdspladsen var fra 1960'erne i stadig forandring. Maskiner blev skiftet ud, nye anskaffet, produktionen blev lagt om, produkter blev opgivet, nye cigarillosmærker indført, eksperimenter gennemført. Fabrikken var i sin konstruktion velegnet til omlægninger. Betonkonstruktionen var en skal omkring etager, hvor løse træskillevægge let lod sig flytte. Der blev lavet meget om, men det var ikke til at skjule, at arbejderne fik bedre og bedre plads. Der blev nemlig færre og færre ansatte. I 1976 nåede de under 100.

Sonjas mand Børge, havde i mellemtiden skiftet arbejde og havde etableret sig med en pølsevogn på Museumspladsen, og havde der brug for hendes hjælp både omkring frokosttid og i den sene eftermiddag, og derfor blev hendes arbejdsdag stærkt forlænget. I frokostpau-sen fra 12 til 12.30 spændte hun op på Museumspladsen til fods eller på cykel for at

Tobaksfabrikkens port har lukket sig for sidste gang bag arbejderne i 1981. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

være med der, og umiddelbart efter klokken 16 gik turen derop igen, oftest helt frem til klokken 19, måske afbrudt af en halv times pause i

Ingemanns Allé, hvor hun forberedte mad eller købte ind på vejen. Det var et alt for hårdt presset arbejdsliv. Også fordi lørdagen i årevis

gik med, hvor andre havde fået lørdagsfri. Utroligt nok fik hun tid til fuld omsorg for familien og forsømte aldrig at skrive ugentlige breve, selv om det skulle gøres siddende på en taburet i et lille rum på Museumspladsen. Når jeg var på besøg i Esbjerg forsømte jeg ikke at hente og bringe hende mellem arbejdsstederne for at spare hende nogle skridt. Når jeg holdt og ventede ved Tobakkens port, tænkte jeg ofte på, hvor mange gange jeg tidligere havde ventet der. På en mor, der altid havde tid til mig, selv om hun kom lige fra en lang arbejdsdag lugtende af tobak, altid glad ved gensynet.

Sonja var moden til at komme fra Tobakken hen i 1970'erne og gav efter for Børges pres for, at hun i stedet arbejdede udelukkende sammen med ham. Da hun på Tobakken meddelte, at hun ville holde op, blev hun tilbudt et andet arbejde, hvis hun ville blive. Det var direktørens eget tilbud. Han var efterhånden kommet til at kende sin stab meget bedre i takt med, at den skrumpede ind. Nej, nu skulle det være. Hun nåede lige at holde sit 25 års jubilæum på fabrikken. Direktøren mødte som vanligt ved jubilæer selv op for at sige et par ord. I den anledning modtog hun mange rosende ord for hurtigt og effektivt arbejde. I december 1977 gik hun ud af porten i Fynsgade for allersidste gang. Hun har tit talt om det altsammen siden, hver gang med stor varme. Tobakken gav hende mere end end lønnen, men krævede også mere end hendes arbejdskraft. Fabrikken tog helbredet med. For hende og alle de andre tobakskvinder.

Sonja kunne ikke vide, at alle hendes tidligere kolleger kom til at følge hende i august 1981, da fabrikken lukkede helt. Skandinavisk Tobakskompagni overtog fabrikken, og arbejdspladserne forsvandt til andre byer.

Det var ikke en sejr for bevægelsen. Sejrene

lå mange år tilbage, ja før Sonjas arbejdsliv begyndte. Den havde selv banet vejen for den udvikling. Arbejderne betalte prisen for den førte politik med det, de havde at give, nemlig deres arbejde og deres helbred. Sonja er af og til løbet på eller har opsøgt gamle arbejdskammerater. Ældre udslidte kvinder med den samme type arbejdsskader som Sonja, og de har sammen – ved at råbe til hinanden – opfrisket minder fra dengang, der var lys på Tobakken døgnet rundt, og mangen en leifig skralle fandt et levebrød der.

Det var beretningen fra og om en enkelt tobaksarbejderske. Mon den i princippet er enslydende med alle andre tobaksarbejderskers historie, bortset fra private forhold? Jeg tror det ikke. Arbejdererindringernes værdi ligger i deres sammensathed og individualitet, ikke i at arbejderne er tilstrækkeligt videnskabeligt placeret med en bestemt arbejdsfunktion, og at principperne derefter med arbejderkategorierne fastlagt kan tage over. Arbejdsfunktionen definerer dem ikke alene eller mere end alle andre mennesker. Arbejdere har i lige så høj grad krav på et navn som arbejderhistorikeren eller en tilfældig statsminister.

Noter

1. Jørgen Burchardt: Fabrikken som classesystem. Overvejelser ved dokumentation af arbejdslivet. Nord Nytt 3, 1979, s. 50. Her er aftrykt et udkast til spørgeliste om arbejdsforhold (s. 55-57), som man kan læse og få et billigt grin af. Hvad med en ubehjælpssomhed som "Var der forskelligheder mellem forskellige arbejdsgrupper". Der er mere af samme skuffe og så »De«-formen, som signalerer spørgerens afstand til disse arbejderobjekter, samt at han aldrig har sat sine ben på en arbejdsplads.
2. Om tobakken John T. Lauridsen: »Tobakken« i Esbjerg 1896-1981, Erhvervshistorisk Årbog 42, 1992, s. 7-60 med korrektioner i forhold til afsnittet i bogen om Klatterup.

3. Vejernes arbejde er ikke beskrevet i den foreliggende danske tobakslitteratur.
4. Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Virksomheds- og erhvervsarkiver, FDB's Tobaksfabrik: Lønningsregnskaber 1931-1936 og 1937-1953.
5. Sigurd Borch: En Esbjergdreng fortæller – om løse typer og aviser, 1986, nr. 14.

John T. Lauridsen. Født 1951. Det Kongelige Bibliotek, Postboks 2149, 1016 København K. Forskningschef, dr. phil. Har bl.a. skrevet bogen Klatterup – et arbejderkvarter i Esbjerg 1890 – 1990. Esbjerg 1992, og Oscar Bruun, Læge i pionertidens Esbjerg 1996, samt artikler i Fra Ribe Amt 1993, 1994, 2000 og 2001.

Godt klaret, Marie

Af Sven E. Tygesen, tegninger Kristian Schmidt

Det var ikke fordi, hun var rig på gods og guld. Hun ejede kun en elendig lille knaldhytte langt ude på Vorbasse Sønderhede og en mager hedelod, hvor der skulle lokkes for hvert eneste kornstrå for at få det til at give et bare nogenlunde anstændigt aks. Hendes husdyrhold bestod af nogle få høns og en kat. Den smule møbler, hun havde, var så gamle og slidte, at sogneforstanderskabet ikke engang gad registrere dem. Kun hendes væv, som havde givet hende hendes tilnavn, kunne det betale sig at tage med i registreringen, ja og så naturligvis hytten og jorden.

Hun hed Ane Marie Nielsdatter, men hun blev næsten aldrig kaldt andet end Mari` Vævers eller bare Marie.

Mari` Vævers havde fået fattighjælp, og da hun ikke kunne betale den tilbage, lagde forstanderskabet sin klamme hånd på den smule, hun ejede. Hun beholdt ganske vist brugsretten til herlighederne, så længe hun levede, men de blev registreret, og de skulle sælges på auktion, så snart hun døde.

Marie havde imidlertid intet hastværk med at lægge sig til at dø. Hun blev en gammel kone, og bortset fra de sidste par måneder hun levede, havde hun en ganske god tilværelse. Sogneforstanderskabet måtte derfor vente længe, inden det kunne få i hvert fald en del af de udgifter dækket, som kommunen havde haft på hende.

Mari` Vævers var sejlivet, men selv den seje-

ste kommer en dag til vejs ende, og det gjorde hun også. Hun døde d. 9. maj 1876. I kirkebogen under rubrikken med døde af kvindekøn har sognepræsten skrevet: Ane Marie Nielsdatter, enke, fattiglem, 87 år.

Testamentet

Det var ikke normalt, at fattigfolk lavede testamente, men det havde Mari` Vævers gjort, for Marie var ikke som folk var flest. Hendes testamente var da også lidt ud over det almindelige. Det blev ikke skrevet af en sagfører og langt mindre tinglyst. Nej, Marie pålagde en af sine naboer at sørge for, at hendes sidste vilje blev ført ud i livet. For at sikre sig, at han ville gøre, som han havde fået besked på, lovede hun ham al landsens ulykker, hvis han snød hende. Til gengæld var der ingen ende på, hvor godt det ville gå ham, hvis han fulgte hendes anvisninger til punkt og prikke. Hverken for naboen eller andre mennesker på egnen var der tvivl om, at Mari` Vævers kunne skaffe både lykke og ulykke. Hun kunne nemlig mere end sit fadervor. Hun kunne tage varsler, og hun kunne se ind i fremtiden.

I sit testamente bestemte Mari` Vævers, at hendes høns skulle slagtes, og så skulle der koges suppe på dem, og den skulle serveres til følget ved hendes begravelse. Hendes få møbler, og hvad hun ellers havde – bortset fra væven – skulle stables op i et bål, som skulle brændes af straks efter hendes død. Det skulle

så at sige være en meddelelse til omverdenen om, at nu havde Mari` Vævers forladt denne jord.

Den grusomste del af hendes testamente handlede om katten. Den skulle hænges. Hvorfor det arme kræ skulle lide en sådan skæbne, er der ingen der ved, men sådan lød dommen.

Naboen, som ikke ville risikere, at Marie fra sin himmel, eller hvor hun nu end var havnet, skulle nedkalde ulykker over ham, gik straks i gang med at udføre hendes ordrer. Bålet blev lavet og brændt af, og hønsene blev fanget, halshugget og lavet til suppe.

Men katten var forsvundet. Den havde tilsyneladende opdaget, hvad der ventede den. Den havde gemt sig, og da naboen langt om længe fandt den, både kradsede og bed den. Men der hjalp ingen kære mor. Hænges skulle den, og hængt blev den. Det var synd for det stakkels dyr, men heldigvis har en kat jo ni liv, så hvem ved, måske har den klaret sig alligevel.

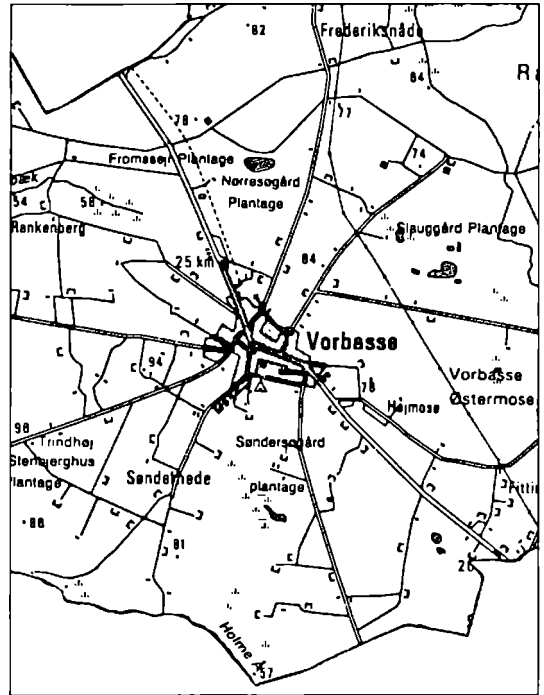
Mari` Vævers døde, men historierne om hende levede længe, og det er de sandsynligvis ikke blevet ringere af. Endnu for 30-40 år siden kunne ældre mennesker i sognet fortælle om hende. Der er dog også skriftligt materiale om hende.

Det var sjældent, at fattigfolk kom i avisen, men det gjorde Marie, ganske vist først efter sin død. Da skrev lokalhistorikeren og præsten John Møller et lille stykke om hende i Kolding Avis.

Kunstneren

John Møller havde som dreng og ung kendt Mari` Vævers, og han har fundet hende så spændende, at han har syntes, hun var værd at skrive om.

I sin lille artikel fortæller han om, at Mari` Vævers var ud af kunstnerslægt. Hendes bror,

Christen Nielsen, som John Møller også havde kendt, var en dygtig spillemand. Om ham skriver John Møller: »Han spillede tvende instrumenter, som var af en så kunstig og sammensat konstruktion, at jeg ikke skal forsøge nogen beskrivelse. Jeg vil kun bemærke, at det ene var et horn, som kaldtes »luj«, og det andet en slags lire, som ingenlunde må forveksles med den antikke lyre eller de nu brugelige lirekasser. Han trakterede begge instrumenter med sand virtuositet og forstod at fremlokke de mest skærende toner, og det uagtet han, så vidt jeg ved, aldrig havde haft nogen læremester eller gjort kunstrejser i udlandet«.

Det instrument, som hverken var en lyre eller en lirekasse har sandsynligvis været en drejelire, et instrument, der har været kendt helt tilbage til middelalderen.

John Møller fortæller, at Marie havde været kunstnerinde. Hun havde dyrket skuespillet, og havde endda været direktør for sit eget omrejse teaterselskab. »Hun skal endda have forstået under almindeligt bifald at have opført større stykker, hvori der optrådte både kejsere, konger og generaler, som næsten skulle synes utroligt, hvis man ikke vidste, at hendes agerende var dukker«.

Det var altså et dukketeater, som hun rejste rundt med, og selskabet bestod kun af hende selv og hendes søn. I følge John Møller høstede de stort bifald, hvor de kom frem, og Mari` Vævers havde en ganske god fortjeneste.

På et tidspunkt blev Marie træt af rejselivet. Hun solgte sit teater og slog sig ned på sin lod på Vorbasse Sønderhede. Som dreng har John Møller muligvis set Mari` Vævers optræde på Vorbasse marked med sit teater, men han har under alle omstændigheder hørt om det.

John Møller lader skinne igennem, at Marie havde været ret velhavende, men at hun havde mistet alle sine penge. Han ved ikke, om det skete ved et for flot levned eller ved uheldige spekulationer. Derimod ved han, at hun derefter tjente til livets ophold ved at væve, først og fremmest strømpebånd, og ved at spå.

Spåkonen

Marie travede meget rundt i sognet. Hun tiggede ikke åbenlyst, i hvert fald ikke med munden, men måske nok med øjnene. Hvis venlige mennesker ville give hende et stykke flæsk, en pølse, eller andet godt, var hun for alle tilfælde skyld forberedt på det. Hun havde et særligt klæde, som var bundet op over skuldrene med to remme. I det kunne hun transportere uanede mængder af gode gaver. Ligeledes havde hun altid sin mælkekande med på sine ture. Den bar hun i en snor om halsen. Den var, som navnet siger, beregnet til mælk, men fik hun lidt smør eller nogle tællelys, kom de ned i mælken.

Folk i sognet tog som regel godt imod Mari` Vævers, for hun bragte altid nyheder med sig. Hun kom vidt omkring og kunne derfor fortælle nyt om stort og småt fra sognet. Hun var sognets omvandrende avis.

Hvor Mari` Vævers kom frem, tilbød hun at spå de mennesker, hun traf. Hun skulle naturligvis have sin gode betaling for det. Til gengæld var Marie ikke karrig med gode løfter. Til bofaste bønderfolk, som blev spået af Marie, lå der både penge, ære og berømmelse og ventede i fremtiden. Når hun skulle forudsi-

ge, hvilken skæbne unge mennesker ville få, så var det især kærligheden, det drejede sig om. De stod næsten altid lige foran at møde den helt store kærlighed og lykke. Så burde alt jo være godt, men sagen var slet ikke så ligetil. I sit kaffegrums eller sine kort kunne Marie nemlig altid se både en lys og en mørk person, og så gjaldt det jo om at vælge den rette. Men Marie spåede dog, at den person, som spådommen drejede sig om, efter adskillige hårde trængsler ville blive forenet med den rigtige, den eneste ene.

Jo, Mari`Vævers var ikke fedtet med at love en gylden fremtid til alle, der var gode ved hende, men vejen til herligheden var som regel besværlig. En fast vending i hendes spådomme var: »Genvordighed er der ve`et!«

Selv om det måske nok kunne knibe med at få indfriet løfterne om gods og guld, så kom hendes spådomme ofte til at slå til på andre punkter. Marie kom vidt omkring, og hun forstod at bruge både sin øjne og ører. Desuden var hun klog på mennesker. Alt dette tilsammen satte hende i stand til ofte at ramme plet med en del af sine spådomme.

Hver nytårsnat tilbragte Mari` Vævers uden for sin hytte. Der sad hun og studerede stjernerne og himmelhvælvingen. Det var en kold fornøjelse, men det var nødvendigt, for netop i den nat kunne hun tage varsler om, hvilke voldsomme begivenheder, der ville finde sted i det kommende år, om der ville udbryde krig, komme pest eller andre ulykker. Dem kunne Mari` Vævers nemlig også forudse, men hun gik aldrig mere end ét år ud i fremtiden.

Hun vidste imidlertid godt, hvad bønderne på Vorbasse-egnen var mest interesseret i at få at vide, nemlig om det ville blive et godt år med gode og rigelige afgrøder, eller om der ville komme misvækst. Som regel kunne hun berolige dem med, at det ville »bliw en gued bogeto-

er« (et godt boghvedeår)! Når boghveden ville lykkes, ville de andre afgrøder vel også.

Som betaling for sine spådomme fik Marie et par skilling. Dem spyttede hun på og stak i lommen. Derefter beregnede hun på stedet, hvor meget kaffe eller snustobak hun nu kunne købe. Disse stimulanser – og brændevin i form af kaffepunche – holdt hun meget af.

Hus og hjem

Hun holdt også meget af sit hjem, selv om det var småt. Hytten havde kun et rum, som var nogle få kvadratmeter stort.

John Møller besøgte hende engang. I samme øjeblik han åbnede døren, blev han mødt af et voldsomt spektakel og af forvildede høns, der baskede om ørerne på ham. Marie ville have både sin kat og sine høns inde hos sig. Sidst på eftermiddagen satte hun en stang med tværpinde op imod døren. Når dagslyset begyndte at svinde, gik hønsene til ro på pindene og tilbragte natten der. Kom der en gæst og åbnede døren, væltede stangen, og hønsene blev brat revet ud af deres søde søvn og baskede ud i rummet under stor alarm. På den måde var Mari` Vævers sikker på, at der ikke trængte ubudne gæster ind til hende, uden at hun opdagede det.

I en periode nogle få år før Mari` Vævers døde, kneb det for hende at klare sig selv, og fattigvæsenet måtte derfor sørge for, at hun fik de fornødenheder, som var nødvendige for at hun kunne opretholde livet: mad, tøj, brændsel o.s.v. I længden blev det for besværligt og for dyrt at give hende den form for hjælp. Det var billigere for kommunen at flytte hende nærmere til byen og tinge hende ind hos en familie, som så fik til opgave at tage sig af hende.

Den ordning var Marie stærkt utilfreds med, og hun gik derfor op til præsten og bad om at måtte blive flyttet hjem igen. Da præsten imid-

lertid mente, at det var bedst, at hun blev, hvor hun var, blev Marie gal i hovedet, og sagde: »Så flytter a sjell!«

Som sagt så gjort. Hun bandt den ene ende af et lagen om livet. I den anden ende bandt hun sin stol og slæbte den hjem til hytten. Senere kom resten af hendes habengut hjem på samme måde. Katten kunne vel gå selv, men hønsene puttede hun i sit opkildede forklæde og bar dem hjem.

Efter den kraftpræstation lod sognerådet hende blive i hytten. Det var Mari` Vævers meget glad for, og efter den tid fremhævede hun altid, at »æ sown er så gue ve mæ.«

Det meste af det foregående er skrevet på baggrund af mundtlige overleveringer og John Møllers lille avisomtale af Mari` Vævers.

John Møller

John Møller blev født på Vejgård lidt øst for Vorbasse i 1847. Hans far, Wulff Christoffer Müller Johnsen, var en af de kendte bønder i sognet. Han var medlem af sognerådet i mange år, og han høstede stor hæder ved sine handlinger som sognefoged i krigsåret 1864. John Møllers oldefar havde været præst i Vorbasse fra 1795 til 1802. Han er i øvrigt den eneste præst før vor egen tid, der har efterkommere i sognet.

John Møller var en flittig lokalhistoriker, der har skrevet en lang række artikler med emner fra Vorbasse-egnen eller Sydfyn, hvor han kom til at virke som præst. Hans største værk er Historiske Efterretninger fra Slaugs Herred, som han udgav i 1914, og som gennem mange år har været en kær bog for alle, der vil vide noget om Slaugs herreds historie.

John Møller vidste særdeles godt, at man skal studere alle de kilder, man kan opdrive, inden man sætter pennen til papiret, og at man skal vurdere sine kilder kritisk. Det plejede han

da også at gøre, men når det drejer sig om artiklen om Mari` Vævers, er den undtagelsen, der bekræfter reglen.

Den artikel har John Møller skrevet udelukkende på grundlag af, hvad han har hørt og hvad han har kunnet huske.

Havde han undersøgt sagen til bunds ville han have fundet ud af, at Marie og hendes bror aldeles ikke var ud af kunstnerslægt, og at Marie aldrig havde været blot nogenlunde velhavende. Hun havde hverken bortødslet en formue ved en for flot levemåde eller ved uheldige spekulationer. Hun havde nemlig aldrig haft en formue.

Familien

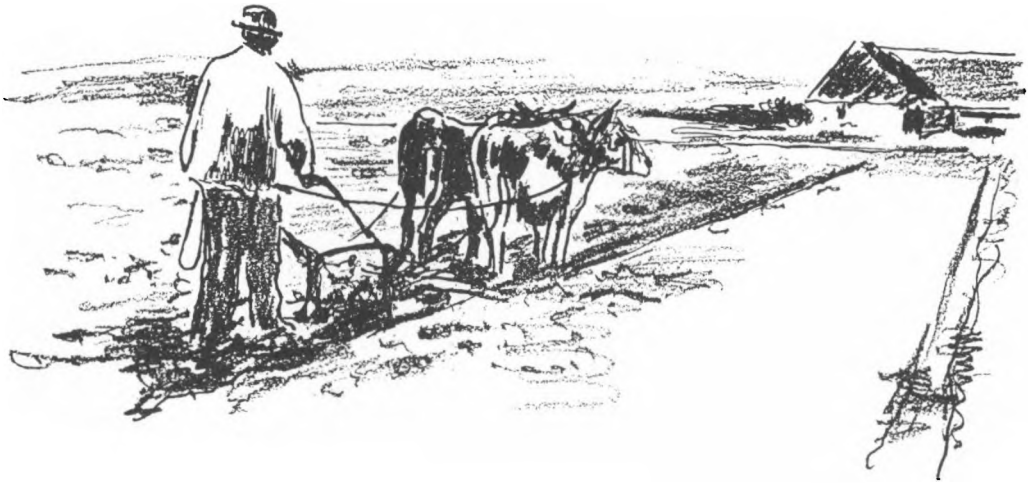
Maries historie er på sin vis både trist og såre banal. Hun blev født i 1790 i Slaug i Vorbasse sogn. Hendes far hed Niels Jensen, og i folketællingen fra 1787 står han opført som husmand og væver. Endvidere står der om ham: »Lever i beklagelig tilstand.« Der har ikke været tale om velstand i det hjem. Niels Jensen har dog klaret sig gennem tilværelsen uden at komme på fattigvæsenet. Han døde i 1826.

Marie, hendes bror, spillemanden, og yderligere en søster voksede op i et hjem, der var præget af smalhans, og det var som om fattigdommen klæbede til dem, i hvert fald til Marie og spillemanden. Folketællingerne afslører, at de begge bliver fattiglemmer ret tidligt i deres voksenliv.

I 1814 blev Marie gift med ungkarl Jens Hansen fra Glibstrup i Andst sogn. De fik et lille husmandssted på Vorbasse Sønderhede. I hvert fald står Jens Hansen Glibstrup opført som husmand i kirkebogen, da hans førstefødte, Mette, blev født i 1816.

Allerede da det næste barn, Niels, blev født i 1817, står faderen anført som forhen husmand, og i folketællingen fra 1834 står han opført

som almisselem. Han er sandsynligvis blevet syg, har måttet gå fra husmandsstedet, men har taget en stump jord fra, hvor han og Marie har bygget sig det lille hus, som skulle blive Mariæ hjem gennem mange år derefter.

Jens Hansen Glibstrup har ikke kunnet forsørge sin familie og har derfor været nødt til at gå den tunge gang til sogneforstanderskabet for at bede om fattighjælp. Jens Hansen Glibstrup døde i 1836, 58 år gammel.

De to børn, der er nævnt, døde som små, mens nummer tre, Hans, der blev født i 1822, var mere livskraftig.

Marie blev således ikke sparet for sorg og ulykker. Hun mistede to børn, blev enke allerede som 46-årig, og da hun og manden havde modtaget fattighjælp, var hun som fattiglem dumpet ned på det laveste trin på den sociale rangstige og havde måttet afgive både sin personlige frihed og andre rettigheder, som andre mennesker havde. Men ulykkerne kuede hende ikke. Hun bevarede sin værdighed som menneske, og hun forstod at udnytte sin gode forstand og den kreativitet, som naturen havde udstyret hende med. Det var den, der kom til

udtryk i hendes virksomhed både som teaterdirrektør og som spåkone.

At Marie var godt begavet og ikke lod sig kue, kan man læse ud af de skærmydsler, som hun havde med sogneforstanderskabet og senere sognerådet, og som er beskrevet i deres protokol. Hun satte sig op imod både præsten og sognerådet, da hun var blevet flyttet fra sin hytte, og hun ville ikke finde sig i, at sogneforstanderskabet tog hendes søn fra hende for at anbringe ham hos fremmede.

Forstanderskabet ville naturligvis gerne forebygge, at Hans skulle komme til at ligge sognet til byrde ligesom forældrene. Det bedste værn imod det var at sørge for, at han fik en uddannelse, og det lavede derfor aftale med en skrædder om at tage drengen i lære.

Selv om tanken var fornuftig nok, kom Hans dog aldrig i skrædderlære, for Marie ville ikke af med ham. Hun kunne heller ikke undvære ham, for han skulle hjælpe hende i teatervirksomheden.

I 1842 måtte Mariæ Vævers slås for sin dreng igen. Hvad sagen præcist drejede sig om, vides desværre ikke. I sogneforstanderskabets proto-

kol står der bare, at Mari` Vævers har sendt en klage til amtmanden vedrørende sin søn. Det har muligvis drejet sig om, at Hans er blevet alvorligt syg, og at forstanderskabet ikke har bevilget ham den behandling, som Marie mente, han kunne tilkomme.

I hvert fald har sognerådet fået armen vredet om og sendt Hans på sygehuset. Det fremgår af følgende brev af 14. februar 1842 fra sogneforstanderskabet til amtmanden.

»I anledning af Deres højvelbårenheds højgunstige af 12 november forrige år til den daværende fattigkommission for Vorbasse og Hejnsvig sogne angående drengen Hans Jensen Glibstrups indlæggelse på Kolding sygehus i 2 måneder under kur af distriktslægen på bemeldte fattigvæsens bekostning skulle jeg herved efter forstanderskabets andre medlemmers anmodning underdanigst gøre til Deres højvelbårenhed melding om, at der ikke til dato er tilsendt forstanderskabet nogen meddelelse om, hvorvidt forannævnte syge kan anses for at have vundet noget ved kuren i sygehuset, eller om hvad de hidtil påløbne omkostninger måtte være stegne til, ej heller om der måtte være noget rimeligt håb om et godt udbytte af kuren.

Derfor skulle jeg underdanigst anmode Deres højvelbårenhed om højgunstigst at tilstå kommunens fattigkasse, der har yderst ringe ressourcer, men store og byrdefulde udgifter, en understøttelse af fattigkassen til at udrede bekostningerne med den omtalte patients kur, hvilke upåtvivligen skulle langt overstige herværende kommunes evner.«

Brevet er skrevet af H. N. Langballe, der både var sognepræst og medlem af sogneforstanderskabet, og man må indrømme ham, at han mestrer kancellistilen. Hans sætningskonstruktion er så snørklet, at det er svært at finde hoved og hale på teksten.

Kuren på sygehuset i Kolding må have hjulpet, for Hans kom sig og kunne således fortsat hjælpe sin mor med teaterselskabet.

Det forekommer meget uretfærdigt, at Mari` Vævers blev behandlet som fattiglem i størstedelen af sit liv, for bortset fra den hjælp, hun havde fået før sin mands død, havde hun ikke ligget sognet til byrde. Men den hjælp, som hun havde fået for år tilbage, kom til at belaste hende de følgende mange år, hvor hun ingen hjælp fik. Efter mandens død har Marie tilsyneladende selv skaffet føden til sig og Hans, i hvert fald indtil hendes allersidste år. I forstanderskabets og senere sognerådets protokol er der omhyggeligt noteret op, hvem der har fået fattighjælp og hvor meget, men man leder forgæves efter Maries navn.

Selv da hun var højt oppe i årene, og det var begyndt at knibe for hende, klarede hun selv ærterne. Forstanderskabets protokol oplyser, at i »1863 fremstod Søren Nielsen og Ane Marie Nielsdatter med begæring om at få godkendt en akkord, som de havde indgået.« Den gik ud på, at Søren Nielsen, som var én af hendes naboer, skulle overtage Maries jordlod som fæste mod til gengæld at forsyne hende med rug, smør og andre fornødenheder. Aftalen var stillet op næsten som en aftægtskontrakt. Forstanderskabet har sikkert gnedet sig i hænderne over den aftale, for den var jo næsten en garanti for, at Mari` Vævers ikke ville komme til at belaste kommunekassen, så længe aftalen løb. For en ordens skyld noterede sognerådsformanden dog i protokollen: »Huset er sognets ejendom efter hendes død.« På det tidspunkt var Mari` Vævers 73 år.

Først nogle år senere, da Mari` Vævers forstod i tiltagende grad blev formørket af alderdomssvækkelse, måtte sognet træde til med hjælp.

Da Marie var død, gjorde kommunen sin ret

til huset og den tilhørende jord gældende. Det blev solgt på auktion, og det indbragte siger og skriver 10 kr. til kommunekassen, og det har sikkert heller ikke været mere værd.

Indtil for ca. 30 år siden kunne man endnu se nogle forkrøblede træer, som var rester af Mari` Vævers have. Man kunne ligeledes se resterne af det lerstampede gulv i hendes stue. I dag er det for længst dækket af ploven.

Mari` Vævers må have været en usædvanlig kone. Ellers ville historierne om hende vel heller ikke have levet næsten 100 år efter hendes død. Selv om hun ikke var af kunstnerslægt, har hun alligevel været noget af en kunstner. Hun har ganske givet været en dygtig skuespiller, og hun har med stort talent forstået at iscenesætte sig selv og føre sig frem på en måde, der har skabt et skær af mystik, eventyr og romantik omkring hende. Det er det, der har gjort indtryk på John Møller, og det er den side af hende, som han har husket og beskæftiget sig

med i sin artikel, og så ladet hånt om andet kilde materiale.

I øvrigt er John Møller ikke den eneste, der har syntes, at Mari` Vævers var en enestående og lidt eksotisk person. Alle de historier, der er blevet fortalt om hende, handler ikke om fattiglemmet Ane Marie Nielsdatter, men om den fine skuespillerinde og den dygtige spåkone, der havde trukket sig tilbage fra verdens larm og strid til den ensomme hytte ude på heden.

Marie blev en myte, der levede længe. At hun har magtet selv at skabe den og samtidig stå kampen igennem for det daglige brød, gør kun hendes fortjeneste større. Vi kan med fuld ret sige: »Godt klaret, Marie!«

Sven Ernebjerg Tygesen. Født 1932. Stadionvej 4a, 6623 Vorbasse. Fhv. skoledirektør. Har tidligere skrevet artikler i Fra Ribe Amt

Høllede – et helvedes sted!

Af Peder Gammeltoft

Indledning

Enhver der har interesse i Sydvestjyllands historie, kommer ikke uden om H.K. Kristensens herredsbeskrivelser af Øster- og Nørre Horne Herreder, samt sognebeskrivelserne fra Vester Horne Herred. Alle hans værker er skrevet med stor omhu, og det er derfor ikke ofte at man har muligheden for at sætte fingeren på noget af H.K. Kristensens arbejde. Men da jeg for nylig læste H.K. Kristensens bog om Lunde Sogn, var der en stednavnetolkning som slog mig at stå i kontrast til hans ellers grundige arbejde. Om navnet Høllede skriver han: »Høllede, der ganske vist 1502 skrives Helwedh og i Nutiden ofte Hølvad, har dog sit Navn efter et Høl, Hulning i Aæn, som løber der forbi.« (Kristensen 1923: 65). Høllede oprindelse søges altså forklaret ud fra den moderne form af navnet. Ordet høl findes ganske rigtigt på jysk i betydningen 'dybt sted i en å' (Feilb.: I.746), og det er af samme oprindelse som islandsk hylur 'dybt sted eller hul i en flod' (Blöndal: 322). Høl findes også i sammensætningen baghøl, som betegner et hul bag slusen og hjulet på en mølle (Feilb.: I.39).¹ H.K. Kristensen går dog ikke ind i en yderligere udredning af navnet, men han synes dog at antyde at navnet kan være en sammensætning af høl og vad. Navnet skulle således betyde 'Vadestedet ved/i det dybe sted i åen'.

Denne tolkning kan dog ikke opretholdes. Navnets oprindelse skal nemlig søges i navnets

ældste overlevering. Høllede nævnes første gang d. 9/4 1502 som Helwedh (GjT 9/4 1502) hvilket viser at ordet høl næppe er førsteledet i dette navn.² Det trykstærke e i kildeformen kan, på grund af vokalens nærhed til det labiale w, i teorien godt være en udvikling fra gammeldansk ø (jf. GG: I.235),³ men det er mere sandsynligt at kildeformens e går tilbage til et oprindeligt e eller æ (jf. GG I.246). Hvis dette er tilfældet, ville en nærliggende tolkningsmulighed af navnet være gammeldansk hælwiði 'helvede'. Denne mulighed styrkes yderligere af den regelmæssige udvikling af glða. ī > e i tryksvag stavelse (GG I:299 og især GG I:397) hvor det oprindeligt lange ī er blevet forkortet og efterfølgende åbnet til e. Tabet af den glða. slutvokal i skyldes den såkaldte jyske apokope hvor tryksvage eller trykløse slutvokaler er faldet bort – i særdeleshed i ord på tre stavelser eller derover (GG I:421).

Helvede > Høllede.

Et forsøg på mørklægning?

Oprindelsen til Høllede synes altså ikke have noget at gøre med et dybt hul i åen, men er i stedet et navn opkaldt efter det bibelske helvede. Faktisk virker det også som om H.K. Kristensen er klar over at helvede kan ligge til grund for navnet; han er i alt fald klar over at det er den lokale opfattelse af navnet. På den efterfølgende side i bogen om Lunde Sogn skriver han om navnet Himmerig: »Det er ikke

ualmindeligt, at et Høllet, der til Tider kan udtales Helved, har givet Navnet Himmerig til en nyere Bebyggelse i sin Nærhed. Saaledes ogsaa her.» (Kristensen 1923: 66). Der er med andre ord en klar konflikt mellem den lokale befolknings opfattelse af Hølleds oprindelse og H.K. Kristensens udlægning.

Det kan virke underligt at H.K. Kristensen hele to gange må gøre sig anstrengelser for at afvise at helvede, gl̥da. hælwi̥ti, kan være en sandsynlig tolkning, ikke mindst fordi det er en tolkning der har generel accept lokalt. Hvad er grunden til at den mest nærliggende tolkningsmulighed skal afvises? Hvorfor er det så slemt at et sted hedder Helvede? Naturligvis er der de negative associationer som helvede fremkalder, men der er jo mange steder hvor et navn, eller et element af et navn, fremkalder uheldige forestillinger og tankestrænge fordi der er sammenfald med et kendt ord eller koncept. Her kan man i flæng nævne stednavne som: Tarm, Lem, Tyvstrup, Ødeby, Skidengård, Skidttæven, Skærsild, Utidig, Dødeå, Lortebæk m.m., der alle i kraft af deres moderne udtale og skrivemåde får en til at trække på smilebåndet. Og ingen af disse navne søges skjult eller ændret i skriveform eller udtale. Det er i det hele taget også svært at ændre et steds navn; fx søgtes landsbyen Tiufkær, tidligere Tyvkær, i Vejle Amt ved kongelig forordning i 1580 ændret til Fredskær. Påbuddet var så strengt at enhver der kaldte landsbyen ved det gamle navn, skulle betale én god, fed okse i bøde. Alligevel holdt navnet Fredskær sig kun i godt hundrede år hvorefter Tyvkær igen blev det gængse navn på landsbyen (DS 8:136-37). I 1951 omdøber Stednavneudvalget Tyvkær til Tiufkær (en gammel skrivemåde af navnet), hvorved førsteleddet – i det mindste på skrift – ikke længere ligner navneordet tyv (Dalberg 1991: 220). Uanset hvor uheldigt et stednavn

måtte lyde for nogen, så er det meget svært at få et navn udryddet.

Faktisk er det heller ikke i skrive- og udtale-måden at Høllend forsøges sløret i forhold til et kendt ord eller koncept, det er alene i navnets tolkning at der kastes blændværk ud. Høllend, udtalt [hølst], er nemlig den lokale sydvestjyske udtale af helvede (Feilb.: I.588-90). Det er uden tvivl også derfor at den lokale befolkning aldrig har betvivlet at oprindelsen til navnet var det berygtede helvede. Samtidig er det sikkert også grunden til at det yngre navn Himmerig er opstået som et slags 'modsetningsnavn' til Høllend. For både Høllend og Himmerig gælder det at de er blevet navngivet i spøg og drilleri. Den helt præcise grund til at disse steder har fået sådanne navne ligger hen i det uvisse. Høllend, den ældste af bebyggelserne, ligger ikke på nogen udpræget dårlig jord, men derimod på hvad er i området betegnes som mellemgod jord. Så det er næppe jordens karrighed der hentydes til i navnet. Det kunne derimod tænkes at det var Hølleds yderlige placering i Lunde sogn ned mod Lydum Å der er årsag til navnet. En tredje mulighed er at det kan være Hølleds placering nordligst i sognet der kan have været den motiverende faktor bag navngivningen. Den gamle folketro antog at dødsriget lå nordpå, og i nogle tilfælde synes en bebyggelses placering længst mod nord at være afgørende for et Helvede (Carlsson 1933: 145). Dette gælder især middelalderlige navne, ligesom Høllend.

Et moment som taler for at det kan være den noget afsides beliggenhed der har ansporet navnet Høllend, er det faktum at nabobebyggelsen på den modsatte side af Lydum Å i Lydum sogn hedder Hekkenfeld. Hekkenfeld er et gammelt navn for Hekla på Island, og man troede tidligere at Hekla var et mødested mellem djævlens og hekse. Senere har ordet hekken-

feldt også været brugt som et synonym for helvede (ODS: VII.1046-47; se også Kristensen 1958: 284). Med sin reference til underverdenen virker Hekkenfeld næsten som et spejlbillede på Høllede. Ligesom Høllede ligger Hekkenfeld imidlertid ikke på nogen synderlig dårlig jord, så navnet Hekkenfeld synes også at henvise til en afsides beliggenhed, langt fra sognets centrum.

Fælles for Høllede, Himmerig og Hekkenfeld er at de på navngivningstidspunktet har været fuldt acceptable som navne. Og som alle andre navne har de kun det ene formål at udpege en lokalitet, et formål som Høllede, Himmerig og Hekkenfeld må siges at indfri til fulde. Havde de ikke kunnet udfylde den lokalitetsudpegende funktion, ville de være afgået ved døden for længst, uanset hvor spøgende og morsomme de end måtte være. Alligevel kan der til et stednavn være knyttet en eller flere associationer eller tankeforbindelser som får navnet til at virke upassende. Høllede har uden tvivl ledt tanker hen på sit bibelske forbillede både på navngivningstidspunktet og senere. I lang tid har det ikke været noget problem at Høllede hedder som det hedder. Den oprindelige betydning og de medfølgende associationer er ligegyldige i den daglige brug af navnet hvor Høllede bare skal udpege en bestemt lokalitet. Men i løbet af 1800-tallet sker der en ændring i synet på hvad der er sprogligt passende. Denne »sprogrensning« kommer også til at omfatte stednavne, og der synes at være en tendens til at man ville ændre på et steds navn hvis navnet eller dele af navnet blev antaget at være underlødigt eller anstødeligt. For eksempel kendes der fra Lincolnshire i England et jordstykke som hed Hell Hole 'Helvedeshullet' i 1813, men i 1841 hed det pludselig Hill Hole 'Bakkehullet' (Field 1993: 106). At et agerstykke kunne hedde Hell Hole, var åbenbart så

upassende at selv det selvmodsigende Hill Hole var spiseligt nok som en omdannelse. I Høllede tilfælde har der dog ikke været nogen besluttede forsøg på at undgå at bestemte tankeforbindelser kunne knyttes til navnet; dertil synes den lokale udvikling af navnet at have været nok til at undgå de mest direkte associationer. Men når det er kommet til at forklare selve oprindelsen til navnet, har H.K. Kristensen følt det nødvendigt at komme med en noget alternativ og løs tolkning af Høllede. Det må derfor antages at det kan have været navnets uheldige associationer der har budt H.K. Kristensen at tolke som han har gjort.

Udbredelsen af opkaldelsesnavne på Helvede. Høllede er langt fra det eneste kendte navn af typen Hælwiti/Helvede. Faktisk er det et ret vanligt navn, ikke alene i Danmark, men også i Sverige og i Norge (jf. Carlsson 1933: 138-47 og Espeland 1947: 15-20). En stor del af disse er, ligesom Høllede, oven i købet allerede kendt fra middelalderen. Det præcise antal af Helvede-navne i Danmark er ikke helt klart. Helvede bruges både om bebyggelsesnavne og om navne på marker og enge m.m., men alene fra Kort- og Matrikelstyrelsens seneste 1:25.000 kortudgave er der over fyrre navne (se Appendiks 1), og det er langt fra det fulde antal. Navneformen varierer betydeligt fra landsdel til landsdel (se Figur 1). I Vestjylland er den gængse form Høllede, Høllede eller Høllede med labialiseret første vokal. I resten af landet er den første vokal urundet, og former som Hellet er at finde i Sønderjylland, mens Helledi findes i Nordjylland og Helleda på Sjælland (jf. bla. Feilb.: I.588-90). Alle disse former er vanlige, lokale dialektale udviklinger af ordet helvede, og kun på Fyn findes der navne med den normale rigsmålsform Helvede.

Ordet helvede er oprindelig en sammensæt-

ning af hel, germansk *haljō, 'dødsriget' og vide, germansk *wītia-, 'straf'. Helvedes oprindelige betydning er egentlig 'dødsrigets straf' og udtrykker således en jødisk-kristen forestilling om underverdenen som stedet hvor de fortabte pines til evig tid (EtymOrdbog, s. 152). Udviklingen fra gammeldansk hælwiti 'helvede' til de forskellige dialektale former skal kort opridses. Selv om stednavne opstået af oprindelig Hælwiti fremstår som dialektale, er langt de fleste formændringer almene, gammeldanske udviklinger. En af de mest gennemgribende ændringer er svækkelsen af den lange vokal ī i anden stavelse hvorved ordet mister sin oprindelige sammensathedskarakter, og det lange ī lydligt er blevet reduceret til et schwa [ə], skrevet e (jf. GG I.85, I.299 og I.397). Kort æ udvikler sig normalt til e (GG I.246), hvilket også er tilfældet med ordet helvedes udvikling i det meste af landet. Specielt for vest-, midt- og sydvestjysk er der, på grund af vokalens position i nærheden af det labiale w, sket en såkaldt labialisering af oprindeligt æ til ø (GG I.219). Denne udvikling er belagt i middelalderlige tekster overalt i Danmark, men slår af en eller anden grund kun igennem i de vest- og midtjyske udviklinger af ordet. Denne udvikling må være foregået inden w i konsonantgruppen lw assimileredes til l (GG II.243). Den tredje stavelse i gammeldansk hælwiti udvikler sig på forskellig vis. Normalt vil man regne med en betydelig svækkelse af vokalen i den tredje stavelse i rigsdansk og i de østdanske dialekter, en svækkelse som også afspejles i rigsmålsudgaven af hælwiti, helvede, og i de sjællandske stednavneformer på Hellede. Jysk har en endnu mere gennemgribende svækkelse af slutvokaler, faktisk et decideret bortfald. Det er det der gør at de sydvestjyske og sønderjyske navneformer kun er på to stavelser. Derfor kan det virke så meget desto mere underligt at de nord- og

nordvestjyske hælwiti-navne har tre stavelser og endda har den oprindelige i-vokallyd intakt! Men det er et dialektalt træk der er normalt for Vendsyssel og Mors, og det er således også en forventet udvikling (Hald 1971: 106). Dette træk er i og for sig den eneste helt dialektale udvikling. Svækkelsen af t til blødt d [ð] i tredje stavelse i en række af hælwiti-navnene skyldes den generelle klusilsvækkelse i dansk, men en række af navnene har dog bevaret det oprindelige t (jf. GG II.104-6).

I og med at alle regionale udgaver af stednavne der stammer fra gammeldansk hælwiti følger de samme lydlige udviklinger som selve ordformen, kan man desværre ikke ad lydlig vej aldersbestemme denne gruppe stednavne. Nogle er, som Høllid i Lunde sogn, belagt fra middelalderen, hvorimod langt de fleste først figurerer i kilderne fra 18. og 19. århundrede. Og tager man navnetypens spøgefulde og spotte karakter i betragtning, er det absolut ikke utænkeligt at stednavne af denne type kan være blevet givet over et langt tidsrum, der kan spænde fra middelalderen til det 17.-18. århundrede. Det er først fra det tidspunkt hvor helvede bliver anset som værende upassende som stednavn at navngivning vil ophøre.

Kilderne viser også at stednavne på Høllid(i), Høllet, Hellet og Helledi m.m. ikke alle med sikkerhed kan henføres til et oprindeligt hælwiti. Fx antyder tilstedeværelsen af et y i det første belæg på Høllet i Stauning sogn (Hylletz hustet (1498 Jordebog)) at navnet snarest kunne være et oprindeligt *Hylwith som må betyde noget i retning af 'Skoven ved det dybe sted i åen' (DS 17.523-24). Dog virker de senere kildeformer på navnet (Hølid (1597 og 1599 Jordebog); Høllet (1611 Mandtal)) ikke anderledes end de samtidige kildeformer for Høllid i Lunde sogn (se note 2). Men derudover er der ikke megen grund til at antage at

de anførte stednavne i Appendiks I skulle være af en anden oprindelse end gammeldansk hælwiti 'helvede'.

Hølløed og Himmerig – et velkendt navnepar?

Der anes en vis morskab over navneparret Hølløed og Himmerig i fortællingen om manden der på udstykningsens tid omkring år 1800 flyttede fra Hølløed til sit nye sted med ordene: "No hår a bue læng nok i Helved, no vil a bue i Himmerig" (Kristensen 1923, 66). Det må have været opfattet som nødvendigt at forklare navneparrets opståen med denne historie – man har sikkert følt at sammenstillingen var en smule usædvanlig. Men rent faktisk er sådanne modsætningspar almindelige (jf. Hald 1965, 221). I Snesere sogn på Sjælland findes der fx et Himmerigsdal ved Helledesmølle – et modsætningspar der må betragtes som værende en direkte parallel til Lunde sogns Hølløed og Himmerig. Tit modstilles også Helvede med Paradis, som fx i Paradiseng overfor Helledi Enge (Åbybro sogn) og ved Helvede i Hillerslev sogn ligger et Paradis lige på den anden side i Vantinge sogn. Det velkendte Paradisbakkerne på Bornholm synes også at være en del af et modsætningspar, nemlig de tilstødende Helvedesbakker og Helletsgård. Derudover findes der også talrige eksempler på Helvede og Himmerig/Paradis-par i serien Danmarks Stednavne.

Det ville være nærliggende at se disse modsætningsdannelser som bogstavelige modsætninger, dvs. at stednavne på Helvede ville betegne dårlig jord, og at navne på Himmerig og Paradis ville betegne god jord. Det kan meget vel være at stednavne på Helvede betegner et sted langt fra alfarvej, men siden Himmerig/Paradis også er at finde i samme upåagtede strøg, er der i realiteten nok snarere tale om et kulturelt betinget modsætningspar.

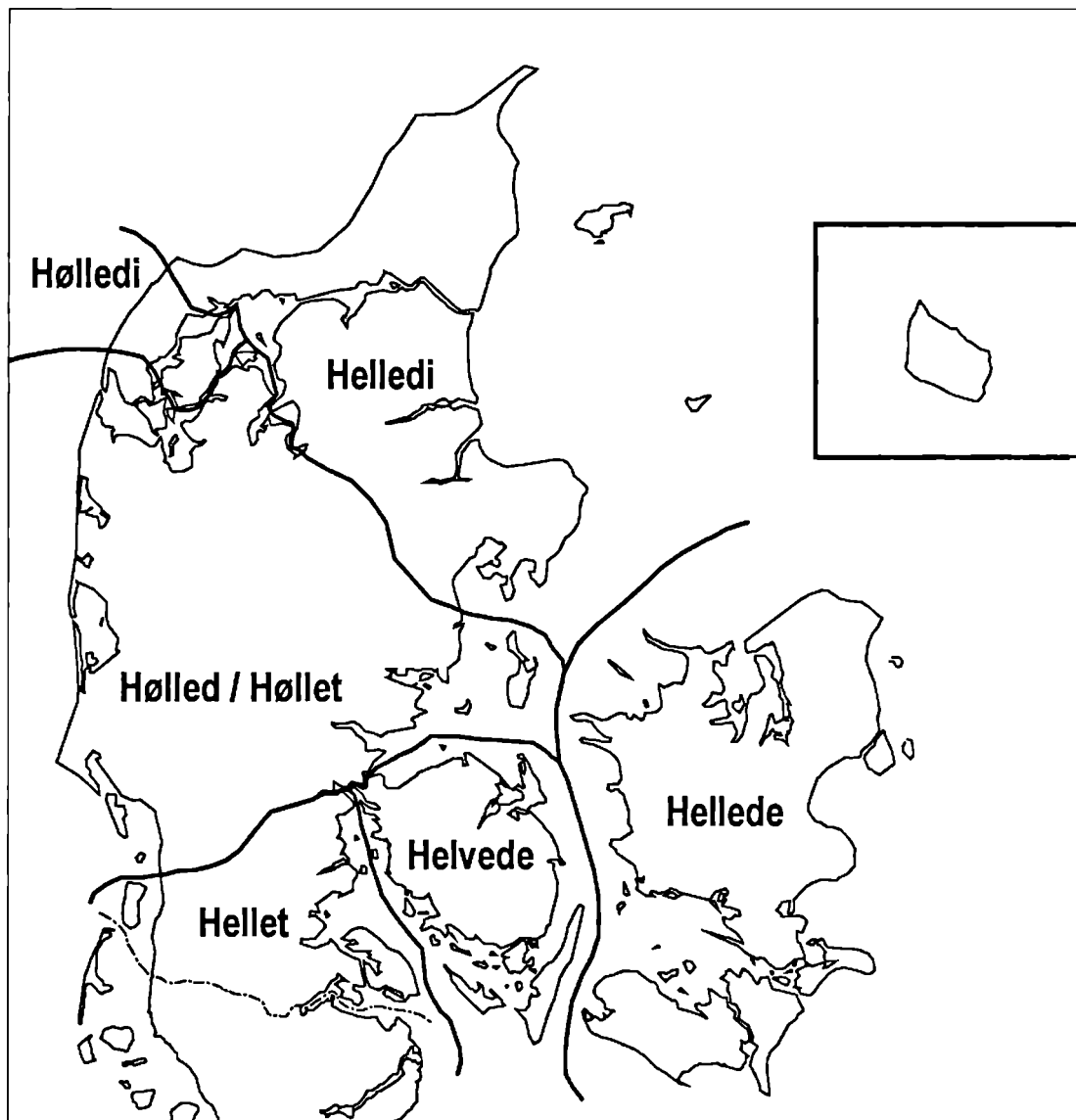
Med kulturelt betinget mener jeg at det ene koncepts tilstedeværelse kan ansøre en navngivning i konceptets kendte modsætning hvis de i den generelle samfundsopfattelse ofte sammenstilles eller tit nævnes i forbindelse med hinanden. Derfor hører der naturligvis også et Himmerig eller Paradis til i nabolaget til et stednavn på Helvede og omvendt.

Turen til Hølløed er ved at være slut, og hvad der blot skulle være en lille notis, er blevet til et længere indlæg. I realiteten har det vel næppe været nødvendigt at skrive om netop dette navn og dets oprindelse, idet der aldrig har været skyggen af tvivl i lokalbefolkningen om hvad Hølløed betød. Men dog er der ved dette navn – og også mange andre navne for den sags skyld – et væld af kulturhistorisk information. Hvorfor Hølløeds navn er opstået er ikke helt klart – dertil er navnets betydninger for flertydige. Men hvad der står klart, er at navnet er langt fra unikt, og at navnetypens tilstedeværelse ofte tiltrækker en navngivning af steder hvis betydningsindhold betegner navnetypens diametrale modsætning. Dermed er navne som Hølløed og Himmerig med til henlede opmærksomheden på et aspekt i navngivning af stednavne der ikke altid er umiddelbar – opkaldelse som navngivningsmotivator. Og samtidig er Hølløed også et eksempel på hvordan et stednavn der i grunden er ganske banalt og simpelt, kan skabe en masse postyr.

Noter

1. I Varde Landsogn findes et marknavn ved navn Baghølløet (Domme og Forf.[II.705] 26/11 154) Baghølløet) Navnet må sigte til beliggenheden bag ved gamle Isbjerg Mølle.
2. Andre belæg er bl.a.: Hølløed (Mandtal 1606); Hølløet (9/6 1609 KjærgBirkTingb [1.135]; Hølløet (30/4 1631 VhorneHdTingb) [88]; Hølløet (PrI 1638-39); Hollid (ca. 1650 Johs Mejers kort II, planche 42).
3. Det gammeldags sprogttrin (glda.) omfatter perioden ca. 1050-1525.

Kort over den dialektale udvikling af gammeldansk Helwiti "Helvede".

4. En stjerneform (*) i teksten foran en navne- eller ord-form angiver at formen er (re)konstrueret.

Appendiks 1. Navne indeholdende glda. *hælwīti* 'helvede'.

1. Hellede Skov, St. Spjellerup sogn.
2. Hellede Skov, Knabstrup sogn.
3. Helledehus, Fredensborg slotssogn.
4. Helledelyng, Brorfelde sogn.
5. Helledemose, Veksø sogn.
6. Helledesbakke, Nødebo sogn.
7. Helledesmølle, Sneseer sogn.
8. Helledesø, Pandrup sogn.
9. Helledet, Lendum sogn.
10. Helledi, Bindslev sogn.
11. Helledi, Pandrup sogn.
12. Helledi, Hjørring.
13. Helledi, Gjern sogn.
14. Helledi, Dronninglund sogn.
15. Helledi, Vrendsted sogn.
16. Helledi, Lyngby sogn.
17. Helledi, Biersted sogn.
18. Helledi Enge, Åbybro sogn.
19. Helledi Grøft, Hvorup sogn.
20. Helledie, Tise sogn.
21. Helledige, Herskind sogn.
22. Helledis, Velsø sogn.
23. Hellet, Løjt sogn.
24. Hellet, Ø. Lindet sogn.
25. Hellet, Arrild sogn.
26. Helletsøgaard, Ibsker sogn.
27. Helved, Noumark sogn.
28. Helvedbakke, Frørup sogn.
29. Helvede, Hillerslev sogn.
30. Helvede, Ø. Hæsinge sogn.
31. Helvedebro, Brylle og Bellinge sogne.
32. Høllod, Karby sogn.
33. Høllod, Lunde sogn.
34. Høllodi, Møllerup sogn.
35. Høllodi, Alsted sogn.
36. Høllod, Rårup sogn.
37. Høllod, Stauning sogn.
38. Høllod, Ål sogn.
39. Høllod Bæk, Sdr. Hygum sogn.
40. Høllodbæk, Vorgod sogn.
41. Høllodsbanke, Lind sogn.
42. Høllodshjerg, Skjoldhjerg sogn.

Kilder

- Blöndal = Sigfús Blöndal, *Islandsk-dansk ordbog*, (Reykjavík, 1920-24).
- Carlsson, Lizzie, *Helvete som ortnamn under medeltiden. I Namn och Bygd*, 21, (Uppsala, 1933), s. 138-47.
- Dalberg, Vibeke, *Stednavneændringer og funktionalitet*, (København, 1991).
- Domme og Forf. = *Den kongelige Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid. I-II*. Udg. ved Troels Dahlerup, (København, 1959-69). Angivelse af bind og sidetal i skarpe klammer.
- DS = *Danmarks stednavne*, bd. I ff., udg. af stednavneudvalget (Institut for Navneforskning), (København, 1922 ff.).
- Espeland, Anton, *Pilgrimsveiens stedsnavn i Norge. I: Maal og Minne*, 1947, (Oslo, 1947), s. 15-20.
- EtymOrdbog = Niels Åge Nielsen, *Dansk etymologisk ordbog – Ordnes historie*, (København, 1966).
- Feilb. = H. F. Feilberg, *Bidrag til en ordbog over jyske almue-mål I-IV*, (København, 1886-1913).
- Field, John, *A history of English Field Names*, (London, 1993).
- GG = Johs. Brøndum-Nielsen, *Gammeldansk grammatik i sproghistorisk fremstilling, I-VIII*, (København, 1928-73).
- GjT = *Gamle jyske Tingsvidner*. Udg. af Oluf Nielsen, (København, 1882).
- Hald, Kristian, *Vore stednavne*, (København, 1965).
- Hald, Kristian, *Om i som infortisvokal i jysk. I: Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnede Poul Andersen*, (København, 1971), s. 101-111.
- Johs Mejers kort = *Johannes Mejers Kort over det danske Rige I-III*. Udgivet af N.E. Nørlund, (København, 1942).
- KjærgBirkTingb = *Kjærgaard Birks Tingbøger, 1.1-4.3*. Ved Gert Ravn Nørgaard, (Ål, 1988-90).
- Kristensen, H.K., *Lunde Sogn i Vester Horne Herred. Forsøg paa en historisk-topografisk beskrivelse*, (Kolding, 1923).
- Kristensen, H.K., *Nørre Nebel og Lydum Sogne*. Udgivet af et udvalg, (Nørre Nebel, 1958).
- Mandtal = *Mandtal (Ekstraskattemandtal)*. Utrykt kildesamling, Rigsarkivet.
- PrI 1638-39 = *Præsteindberetninger til Ole Worm, I. Ålborg og Ribe Stifter 1625-42*. Udg. ved Frank Jørgensen, (København, 1970).
- VhorneHdTingb = *Vester Horne Herreds tingbøger*. Ved Gert Ravn Nørgaard, (Ål, 1990).

Biografi.

Peder Gammeltoft. Født 1971. Linnésgade 33 1.tv, 1361 København K. Adjunkt ved Institut for Navneforskning, Københavns Universitet. Har udgivet bogen *The place-name element bólstaðr in the North Atlantic area* (København, 2001) samt artikler om stednavneforskning i bl.a. tidsskrifterne, *Fra Ribe Amt*, *Måltning*, *Nomina*, *Norna-Rapporter* og *Northern Studies*.

Fattigforsørgelsen i Sønder Omme Sogn 1804-50

Artiklen er bearbejdet af lærer Søren Mulvad, Seem, efter et manuskript som nu afdøde Gunnar Mølgaard, Sdr. Omme umiddelbart før sin død sendte til Historisk Samsfunds redaktion. Gunnar Mølgaard havde hentet oplysningerne ved en gennemgang af Sønder Omme Sogns fattigprotokoller fra 1804- 1850.

Grundlaget for fattigforsørgelsen var skatteligning efter hartkorn. Hartkornsstørrelsen angiver i sig selv en ejendoms beskatningsevne. For fattigligningens vedkommende, skulle skatter ikke nødvendigvis svares i rede penge, men kunne undertiden leveres i klyne eller hede-tørv, flower.

I dårlige høstår kunne selv gode gårdes ejere have svært ved at brødføde egen gårds befolkning, og fattigligningen forekom da en tung byrde. Man greb da til også at beskatte ikkehartkornsejere. I protokollen for Sønder Omme Sogn står: »Da der i sognet er adskillige håndværksfolk, der har god fortjeneste og til dels er formuende, anses det for rimeligt, at de bidrager til fattigforsørgelsen i overensstemmelse med forordningen.« Følgende fire er da nævnt:

- Skrædder Hans Christensen yder 10 skilling i kvartalet.
- Skrædder Christen Pedersen yder fire skilling i kvartalet.
- Jakob Pedersen yder fire skilling i kvartalet.
- Thomas Christensen yder fire skilling i kvartalet.

Dertil kunne helt ekstraordinært komme gaver ind, som da Jens Christensen Vallund gav 12 skilling til fordeling blandt de fattige som en tak til Gud for at hans søn var blevet forskånet i krigen 1848. Ligeledes gav Niels Andersen i

Områ 16 Rigsdaler i 1835 i taknemmelighed for at hans søn ikke blev udskrevet til soldat. Et par legater, stiftet af kristelige mennesker, gav også årligt lidt:

- Det Joensenske legat på 160 rigsdaler
- Claus Svitzer Legat på 160 rigsdaler
- Hans Jørgen Bangs Legat på 160 rigsdaler
- Hans Møbergs Legat på 53 rigsdaler 38 skilling

Dertil kom andre frivillige bidrag, givet ved søndagsgudstjensterne, indkomne bøder og lignende.

Omgangsforsørgelse

Niels Eskesens enke havde en 5-årig datter, som blev sendt i omgang. Hun fik nok ikke direkte en plakat om halsen, men blev dagligt sendt til måltid i forskellige hjem. Ingen ønskede at tage barnet i fast kost. Året efter ønskede moderen »af kærlighed til sit barn«, at hun igen må komme hjem, da hun led af tungsind. Ønsket opfyldtes ikke. Barnet udliciteredes atter til omgangskost i 1807. Hvordan det siden gik hende, ved vi ikke, hun nævnes derefter ikke i protokollen. Det gør moderen derimod. Maren Pedersdatter fra Bøvl Norge, som det sandede og magre hjørne af sognet hed, ansøgte om hjælp til bjergning af foder til sin eneste ko og et par får, ligesom hun ønskede tilsyn »i sin svækkede tilstand«. Niels Hansen, hos hvem hun nød sin fattige aftægt, fik overladt hendes

Huset der indtil 1884 var hovedskolen i Sønder Omme og som fra 1888-1936 blev anvendt som fattighus. Foto: privat eje.

ko imod at yde hende fornøden mælk og tilsyn. Desuden skulle enken levere Niels Hansen asken fra hendes arne, som var et vigtigt gødningstilskud. Efter dette forstår man, at hun ikke har kunnet skaffe føde til en datter. Måske har hun spundet og strikket af ulden fra de får, hun beholdt og de slagtelam, dette kan være blevet til.

Omgangsforsørgelsen blev praktiseret på den måde, at man for hvert fjerdingkar pålignet almissekorn skulle føde en fattig én dag. For nogle blev dette kun til hveranden dag og andre gik helt fri.

Ved kommissionssamlingen i december 1806 besluttedes det, at Peder Jensen Kolstrups uskyldige og uopdragne børn (d.v.s. ikke fuldvoksne) skulle gå i omgang med skolelæreren. De skulle altså følges med læreren og modtage undervisning af ham, hvor han var og samtidig

spise hvert sted. Det siger noget om lærernes anseelse, at deres løn og kost blev beregnet som de fattiges.

Maren Bertelsdatter, eller Maren Smed, som hun kaldtes til daglig, blev indsat i et hus, som fattigvæsenet rådede over. Her boede hun så længe huset kunne hænge sammen. Ingen tænkte vist på at sætte det i stand for hende. Da huset blev for ringe, blev det solgt til nedbrydning. Prisen var fire rigsdaler fjorten mark og en pot nymalket mælk i et år. Derpå sendte sogneforstanderskabet Maren på kostomgang. Hun var ikke til at formå at drage ind i sognets nybyggede fattighus. Hun gik på kostomgang i samfulde 17 år og endte med at skulle beforders, da hendes helbred blev for ringe til at hun kunne spadserere. Ved hendes død lod sognepræsten degnen synge og kløkkerne ringe til en værdi af to mark, men sysselprovsten,

Blicher i Jelling påtalte denne ekstravagance med ordene: »...eftersom et fattiglem begravnes uden Sang og Klang. Disse Udgifter kan således ikke pålignes Fattigvæsenet«.

En anden fattig, Peder Pedersen af Michlenborg turde man ikke lade gå i omgang, da han ikke var bekendt »fra nogen fordelagtig Side i henseende til Stræbsomhed og Vindskibelig-hed«.

Vi ved heller ikke noget om Christian Lakkenborg, som 1835 kom hjem til Sønder Omme Sogn til forsørgelse. Han havde været i tugthuset i København i tre år, men vi kender ikke noget til hans karakter eller forbrydelse. Også han sendes på kostomgang.

Den 82-årige Kirsten Nielsdatter kunne ikke klare sig på fattighuset, hvor enhver måtte sørge for sig selv, og blev derfor sendt på kostomgang i endnu syv år indtil hun som 89-årig endelig blev tinget ind hos en gårdmand, hvor hun boede indtil sin død som 91-årig.

De fattige

En par brødre fra Skovsende, Jens og Christen Baggessaard, som tidligere havde været hovbønder hos Svitzer var egentlig ikke fattige, men skulle nyde renten af Det Svitzerske Legat, da denne var udlagt til tidligere hovbønder.

Når en fattig kom under fattigforsørgelse, skulle vedkommendes ejendele testamenteres til fattigkassen. Således kom Sønder Omme Sogns fattigkasse i besiddelse af et hus, der før havde tilhørt Jens Ostersens enke. Her blev den fattige Thomas Jensen og hans hustru Maren Knyl indlogeret i 1810. Huset var i meget dårlig forfatning. Sengesteder manglede, loftet dryssede ned adskillige steder og tørvehuset var sunket sammen. Manden klagede til fattikommisionen og fik medhold. Huset var så godt som ubeboeligt. Han fik derfor materialer stillet til rådighed og skulle selv

udbedre skaderne. Til gengæld havde han mulighed for at bruge havejorden og fik frit tørveskær. Ægteparret må have haft et pænt indbo, for da manden døde, fik fattigkassen 32 rigsdaler ind ved auktionen over løsøret. Enken fik tilsyneladende ikke lov at beholde noget, men blev flyttet til Ørbæk, hvor hun blev indlogeret i et jordløst hus, men med den fremragende fordel, at hun kunne få lov til selv at råde over asken fra sit arnested.

En boelsmand, Eske Jørgensen fra Hoven Kjørhus havde det uheld at hans hus brændte og dermed al hans vinterfoder til to arbejdsstude. Disse måtte nødvendigvis sættes ud i foder, og da han søgte kassen om at få et lån til betaling af foderet, blev det straks bevilget. Man kunne indse nytten af at manden kunne forsørge sig selv ved hjælp af sine stude.

I 1835 skete der stormskade på en mark, hvorefter fattigkommissionen bevilgede husmand Hans Nielsen af Bøvl en rugportion pr. kvartal indtil næste års høst. Mod al sædvane forlangte man ikke rugen igen, men da manden ikke senere optræder som almisstrængende, har foræringen nok været velanbragt.

Der var også den halvtossede Anders Pedersen Bank fra Ørbæk. Han gik på kostomgang nogle måneder om vinteren, mens han om sommeren blev bortlejet som hyrde hos en gårdmand.

Fattighuse

I fattighusene kunne de fattige få husly, men skulle så vidt muligt klare sig selv. Det vil sige, at de skulle sørge for kost og brændsel til sig selv. Kunne de ikke, kunne de få bevilget det nødvendige leveret, men skulle fortsat selv tilberede maden.

Det første fattighus blev bygget 1826 i Kirkeby, lige ved præstegården. Her var plads til to personer. Ved huset blev opført et bage-

Sønder Omme præstegdærd da Vilhelm Birkedal boede der. Foto: privat eje.

hus, på modsat side af vejen. Thøger Christensen i Stakroge opførte fattighuset af fem fag egebindingsværk med lerklining. Prisen var 30 daler holstensk kurant. Der var tag af nyt strå, fem nye døre, to kakkellovne og to nye senge-steder. I 1838 blev der bygget tre fag til.

I 1840 lod gårdmand Hans Madsen af Søndergård opføre et fattighus på Hallundbæk Mark. Han fik materialerne til bygningen refunderet af kassen og blev derefter fritaget for at tage omgangsfattige.

En fattig pige med et slegfredbarn (d.v.s. faderen var en gift mand, som ingen ville huse idet hun angives som vanskelig og med ringe evner, kom dertil som første indflytter.

En række fattighuse fik kun kort levetid. Regnskaberne viser store underskud år for år. I

Østerby i Sønder Omme Sogn var Ågård fattiggård 1880-91. Da loven om alderdomsunderstøttelse kom, forsvandt fattiggården.

Bortlicitering

Gårdmænd kunne til tider se deres fordel i at leje et barn af fattigvæsnet. Både Jeppe Åkjær og Johan Skjoldborg har i romanform beskrevet disse udlejede børns hårde vilkår, og realiteterne ser ud til ikke at have stået tilbage i gru. I 1841 var for eksempel skolekommissionen samlet i præstegården, og besluttede at påligne Peter Jensen, Baggesgård, en bøde på en rigsdaler for at have ladet sit plejebarn forsømme 32 dage i sidste halvår og to rigsdaler for at have holdt ham hjemme fra eksamen. Sognets nye præst, den navnkundige Vilhelm Birkedal

(1840-49), var meget nøjeregnende med børnenes skolegang. Det blev til lange lister over mulker. Heri går adskillige gårdmænd igen mange gange. Præsten var også nidkær over helligdagene. Selv om en bonde boede langt fra kirke og smed, skulle han ikke lade sit plovjern skærpe om søndagen når han alligevel var i nærheden for at gå i kirken til gudstjenesten. Herover faldt der straks bøder. Ligeledes blev mølleren i Hoven pålagt en bøde fordi han indbød de unge til dans en lørdagften.

Skilsmisse

Møllebygger Carsten Jensen og hustru Mette Nielsdatter havde ført en omflakkende tilværelse, idet han har skullet bo, hvor han kunne få arbejde. Ustabiliteten var nok ikke alene en følge af arbejdet. Konen meldte sig hos fattigkommissionen 1822 og fortalte, at hun og manden havde separeret sig fra hinanden ved pastor Getzer i Givskud, og at manden flakkede om med en løsagtig kvinde. Moderen havde de to mindste børn, Jens og Barbara mens manden havde det ældste barn. Fattigkommissionen indtingede drengen Jens hos kromanden, der lovede at opdrage ham, og man bevilgede en lærebog til ham. Pigen Barbara fulgtes med moderen, indtil smeden Hans Chrestensen tilbød at tage hende og forsyne hende med klæder og føde mod at være fri for omgangslemmer. Barnet var næsten nøgent. Senere meldte en gårdmand, Chresten Mathiasen af Grarup sig med den ældste datter, Maren, som faderen havde bedt ham tage vare på en kort tid, mens han var borte på arbejde. Han blev borte, og gårdmanden ønskede ikke at beholde »dette fordærvede pigebarn«. Mod en godtgørelse af fire rigsdaler tog han sig dog af hende for et år. Hun forblev under fattigvæsnet og sendtes ud i pladser, men det noteredes, at hun nok kunne have tjent en bedre løn, dersom hun havde

været villig til at bestille noget mere. Hendes løn gik i fattigkassen, som til gengæld gav hende fornødne klæder.

Fattigvæsnet blev aldrig nogen populær indretning. Hverken de fattige selv eller de, som skulle betale dertil, så med glade øjne derpå. Dog har det været en nødvendig indretning, som har tvunget de mere velhavende til at yde en nødvendig skærv til ringere stillede medmennesker. Det lutherske samfundssyn, at enhver er forpligtet overfor sin næste, er aldrig rigtig slået igennem her i landet. Der må nødvendigvis øves en mild tvang for at skaffe det fornødne til dem, der ikke selv er i stand dertil.

*Det omstaaende gengivne Billede er i Sommeren 1902 blevet malet af Erik Henningsen. Midlerne derti er tvejebragt ganske under Haanden blandt Venner af den danske Højskole hele Landet over. Bidragydernes Antal var 350, og de enkelte Bidrags Størrelse har varieret mellem 25 Øre og 700 kr.
(Foto samt tekst er fra »Fra Ribe Amt« 1903).*

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt

Fra Ribe Amt bringer hvert år en liste over bøger og tidsskrifter vedrørende Ribe Amts historie. Oversigten er udarbejdet efter oplysninger fra bl.a. Holsted Bibliotek, hvor bibliotekarerne Mette Schødt-Pedersen og Claus Larsen har været til uvurderlig hjælp, fra enkelte private, fra museer, arkiver og lign., der velvilligt har sendt deres udgivelser til redaktionen. Her vil man fortsat være meget taknemlig for oplysninger, der kan bidrage til at øre listen så fuldsændig som muligt.

Til orientering skal anføres, at når der i litteraturlisten henvises til Egnsbogen 2001, er det Grindsted-Billundegnen, der dækkes. Når der henvises til Lokalårbogen 2001, er det Bramming Kommune, der dækkes. Hvor der henvises til RA 2001, er det Fra Ribe Amt 2001, Historisk Samfund for Ribe Amts årbog 2001.

Historieformidling

Egnsbogen 2001. Lokalhistorisk årbog for Grindsted, Billund, Give. Grindsted 2001.

Fra Ribe Amt 2001. Årbog for Historisk Samfund for Ribe Amt. Esbjerg 2001.

Glimt af Fortiden. Et redaktionsudvalg. Brørup 2001.

Kjersgaard, Erik. Rejse gennem Danmarkshistorien/Erik Kjersgaard; tekstrevision ved Henning Dehn-Nielsen. <indeholder artikel »Den inderlige kirke i Horne«>. København 2001.

Lokal-årbogen 2001. Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune. Bramming 2001.

Mark og Montre. Årbog for Ribe Amts museer 2001. Haderslev 2001.

Nyt liv i gamle huse. Bygningskulturens dag 2001. Skov og Naturstyrelsen 2001.

Sjæklen. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg. Esbjerg 2001.

Vestjyske Fortællere. Forlaget Edithor. Varde 2001.

Ølgod Museum 2000. Ølgod Museums årsskrift 2001. Ølgod 2001

Arbejderhistorie

Bak, Olaf: »Det lignede i hvert fald hoveri« i Lokalårbogen 2001 s. 101-103.

Arkitektur

Dickson, Thomas: »Esbjerg Elværk-Vestjysk Musikkonservatorium« i Nyt liv i gamle huse 2001 s. 13-17.

Faurholt, Annitha: »Ribe Arresthus, Den gamle arrest« i Nyt liv i gamle huse 2001 s. 31-35.

Arkiver/museer

Beretninger fra Ribe Amts lokalhistoriske arkiver. RA s. 500-523.

Bøllund, Richard: »Historien om et skur på Esbjerg Havn« i Sjæklen 2001 s. 81-89.

Glimt 2001. Mark og Montre 2001 s. 104-114

Hansen, Harry: Ølgod Museum- Årsberetning 2000 i Ølgod Museum 2001 s. 56-62.

Nielsen, Teresa: »Keramiksamlingen på Vejen Kunstmuseum – Karl Schrøder og Martin Mortensen« i Mark og Montre 2001 s. 79-90.

Kieffer-Olsen, Jacob: »»Sinu hinge pää« – For din sjæls frelse« i Mark og Montre 2001 s. 91-96.

Lund, Ove: »Bogtrykmuseet i Esbjerg« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 62-66.

Ploug, Marianne: »»Varefakta« oplysninger fra museerne i Ribe Amt« i Mark og Montre 2001 s. 97-103.

Ploug, Marianne. Artilleri i Danmark. Indeholder udstillingstekster fra Artillerimuseet, Varde 2001.

Villumsen, Holger: »Heden. Europas kulturlandskab langs Atlanterhavet- en særudstilling på Vorbasse Museum« i Mark og Montre 2001 s. 33-58.

Arkæologi

Frandsen, Lene: »De stenrige grave i Billum- jordfæstegrave fra ældre romersk jernalder« i Mark og Montre 2001 s. 19-32.

Madsen, Per Kristian. Middelalderkeramik fra Ribe. Byarkæologiske undersøgelser 1980-87. Moesgård 1999.

Smekalova, Tatyana og Olfert Voss: »Snorup-området- jernproduktion i Vestjylland« i Mark og Montre 2001 s. 7-18.

Thomsen, Birger: »På jagt efter historiske vrage i Vadehavet« i Sjæklen 2001 s. 49-57.

Begravelsesvæsen

Lindhardt, Charlotte: »Eders Minde bevares« i Mark og Montre 2001 s. 59-70

Besættelsestiden 1940-45

Glimt af Fortiden. Brørup 2001.

Bogtryk

Lund, Ove: »Bogtrykmuseet i Esbjerg« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 62-66.

Brændevinsbrænding

Stavnsbo, Bo: »Brændevinsbrændingen i Ansager. Et lovligt brænderi i Ansager Mølle ca. 1850-1865« s. 13-22.

By- sogne- og egnshistorie

Bechsgaard, Helge: »Bevaringsarbejde i Varde Kommune« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 83-94.

Dieckmann Rasmussen, Jørgen. Esbjerg i 1950'erne. Esbjerg 2001.

Glimt af Fortiden. Et redaktionsudvalg. Brørup 2001.

Hahn-Pedersen, Morten. Fra viking til borebisse, 50 generationer ved Vadehavet. Esbjerg 2000.

Holm, Jens Chr.: »Smedegade i Varde omkring 1960« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 67-71.

Jensen, Kjeld. Om Gesten Sogn, 100 års erindringer. Gesten 2001

Bygningshistorie

Høgsbro, Svend. By og udvikling. Esbjerg 1970-1995. Esbjerg 2001

Brændselsproduktion

Nielsen, Birthe: »Brunkulsgravningen i Grene Sogn« i Egnsbogen 2001 s. 28-31.

Erindringer

Arnt Nielsen, Vagn: »Omkring en tur til Landstævne i Odense i juli 1947« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 29-41.

Bach, Lindy: »Kommunegartner i Varde. Historien om hvorfor der blev ansat en kommunegartner « i Vestjyske Fortællere 2001 s. 95-118.

Bak, Olaf: »Det lignede i hvert fald hoveri« <om snekastning> i Lokalårbogen 2001 s. 101-103

Glimt af Fortiden. Brørup 2001.

Hansen, Svend Aage. Erindringer, <Gørding>. Eget forlag 2001

Holm, Mogens: »Wienerbørn i Danmark« i Ølgod Museum 2001 s. 28-38.

Kjær, Carl Chr. Trekvart århundrede. En Ribedrengs Erindringer. Ribe 2000

Olesen, Vagn: »Lourup, Bjøvlund, Plynder Hans og Bjøvlundtrold« i Lokalårbogen 2001 s. 96-100.

Ostenfeldt, Viola: »Viola slår tonen an« i Vestjyske fortællere 2001 s. 18-28.

Pedersen, Chr.: »Shanghajat til Vestjylland« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 131-149.

Pedersen, Jytte: »Barndomsminder, Sdr. Kro, Familie, Søndergade« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 42-48.

Therkildsen, Agnete. Erindringer i Lokalårbogen 2001 s. 87-95

Uhre, Rudolf Borgen: »Min barndom på Uhregård« i Ølgod Museum 2001, Ølgod 2001 s. 7-12.

Wodskou, Inge Vad: »Tanker tilbage til barndommens jul og julehandel« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 151-154.

Østergaard, Hans Henrik Høgsbro: »Erindringer fra Thorstrup Præstegård 1907-1914« i RA 2001 s. 363-383.

Østergaard, Jens: »Skæmt og alvor på Varde Stålværk« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 128-130.

Fabrikker og virksomheder

Lauridsen, John T.: »Teglværksliv i Esbjerg i 1890'erne« i RA 2001 s. 461-470.

Glimt af Fortiden. <indeholder artikler om håndværk og handel i Brørup>. Brørup 2001.

Østergaard, Jens: »Skæmt og alvor på Varde Stålværk« i Vestjyske fortællere 2001 s 128-130.

Fattigvæsen

Hegn, Stig: »Fattig i Bramming, Raunsø fattiggård« i Lokalårbogen 2001 s. 113-125

Fiskeri og jagt

Bredmose Simonsen, Johs. Havn og Skibe, Esbjerg 1868-2000. Esbjerg 2001.

Holm, Poul: »100 års dansk fiskeri« i Sjøklen 2001 s. 105-113.

Karnø, Morten Søndergaard: »Indførelse af dieselmotorer i dansk fiskeri 1912-57« i Sjøklen 2001 s. 91-103.

Flygtninge

Gammelgaard, Arne: »Eva Bayer og juletragedien i Oksbøl« i RA 2001 s. 449-460.

Folkeliv

Frifelt, Salomon: »Stram-buks, dreng!« I Ølgod Museum 2001. s. 53-55.

Glimt af Fortiden. Brørup Kommune. <Indeholder adskillige artikler fra Brørup og omegn> Et redaktionsudvalg Brørup 2001.

Lauridsen, John T.: »Teglværksliv i Esbjerg i 1890'erne« i RA 2001 s. 461-470.

Olesen, Vagn: »Lourup, Bjøvlund, Plynder Hans og Bjøvlundtrold« i Lokalårbogen 2001 s. 96-100.

Pedersen, Olga: »Tyve og landsstrygere« i RA 2001 s. 471-482.

Pedersen, Olga og Anne Marie Riber: »Den kloge kone Sine i Stauskjær og hendes søn Store Hans i Outrup« i RA 2001 s. 419-426.

Stavnsbo, Bo: »Brændevinsbrændingen i Ansager. Et lovligt

brænderi i Ansager Mølle ca. 1850-1865» i Ølgod Museum 2001 s. 13-22.

Sørensen, Jens: »Anekdoter og historier om boghandler Hans Nielsen» i Ølgod Museum 2001 s. 42-52.

Østergaard, Hans Henrik Høgsbro: »Erindringer fra Thorstrup Præstegård 1907-1914» i RA 2001 s. 363-382.

Foreningsliv

Byskov, Søren: »Esbjerg Bombebesøse 1901-2001» i Sjaklen 2001 s. 69-79.

Lokalarkivet, Holsted. Føvling Brugsforening 1901-2001.

Glimt af Fortiden <indeholder artikler om foreninger i Brørup Kommune> Brørup 2001.

Forskning

Gammeltoft, Peder: »Stednavne i Vester Horne Herred – En rejse gennem tid» i RA 2001 s. 391-418

Lerche Nielsen, Michael: »Runestenen i Horne og spørgsmålet om dens oprindelige placering» i RA 2001 s. 441-448.

Forsvarsvæsen

Langelund Sørensen, Carsten Filskov: »Fanøs forsvarsvæsen og sejlads 1807-1814» i Sjaklen 2001 s. 9-25.

Gartneri

Bach, Lindy: »Kommunegartner i Varde» i Vestjyske Fortællere 2001 s. 95-11

Gravminder

Lindhardt, Charlotte: »Eders Minde bevares» i Mark og Montre 2001 s. 59-70

Gårdhistorie

Fink Pedersen, Kjeld: »Af Frøsigård's historie» i Lokalårbogen 2001 s. 104-112

Hegn, Stig: »Fattig i Bramming, Raunsø Fattiggård» i Lokalårbogen 2001 s. 113-125

Højt Petersen, Sam.: »Vejrup Kro/Vejrup Gæstgivergård – 100 års krohistorie» i Lokalårbogen 2001 s. 76-83

Kristensen, Frede Møller: »Bertel Kristensen der var så meget han skulle nå!» i Ølgod Museum 2001 s. 23-27.

Madsen, Ernst: »Silkeborggaarde» i Egnsbogen 2001 s. 12-19.
Rasmussen, Ernst Bech: »Store Hestlund – dengang» i Egnsbogen 2001 s. 37-39

Industri

Hahn-Pedersen, Morten: »En ny dansk industri. Om udviklingen af dansk offshore og Esbjergs opkomst som baseby» i Sjaklen 2001 s. 115-151

Lauridsen, John T.: »Teglværksliv i Esbjerg i 1890'erne» i RA 2001 s. 461-470.

Institutioner

Bak, Olaf: »Daglejen har rundet de 30 år. Hvad bleer angår – meget lettere nu» i Lokalårbogen 2001 s. 52-54.

Steensen, John: »Bankinstitutionen/sparekasse i Nørregade 15 runder de 100 år i Bramming by» i Lokalårbogen 2001 s. 72-75

Jubilæumsartikler og skrifter

Drøgemüller, Inga. Tjæreborg Bibliotek 75 år. Tjæreborg Bibliotek 2000.

Gymnastik i Horne i 100 år. Horne 2001.

Højt Petersen, Sam.: »Vejrup Kro/Vejrup Gæstgivergård – 100 års krohistorie» i Lokalårbogen 2001 s. 76-83.

Jensen, Finn A. Aktieselskabet Sønder Omme Plantage 1901-2001. Sønder Omme 2001.

Lokalarkivet i Holsted. Føvling Brugsforening 1901-2001. Holsted 2001.

Nielsen, Poul og Jørgen Laurbjerg. Bække skole 1901-2001. Bække 2001.

Steensen, John: »Bankinstitutionen/sparekasse i Nørregade 15 runder de 100 år i Bramming by» i Lokalårbogen 2001 s. 72-75

Vester Nebel Brugsforening og Vester Nebel Foderstof-forening 100 år 1901-2001. Vester Nebel 2001.

Kongehuset

Vestergaard, Flemming: »Kongelig hofreporter» i Vestjyske Fortællere 2001 s. 9-17

Kirkehistorie

Bolding, Emil: »Thyregod Kirke» i Egnsbogen 2001 s. 32-36.

Krigshistorie

Flensted, Søren: »Flystyrten ved Nordenskov den 15. januar 1942» i RA 2001 s. 383-390.

Schaffel-Nielsen, N. M.: »Det var her, han landede» i Egnsbogen 2001 s. 20-27.

Kulturhistorie og -landskab

Guldberg, Mette og Adam Schacke: »Kulturhistorien i Vadehavsområdet» i Sjaklen 2001 s. 27-47.

Nielsen, Linda: »Brunkulsgravningen i Grene Sogn» i Egnsbogen 2001 s. 28-31.

Villumsen, Holger: »Heden. Europas kulturlandskab langs Atlanterhavet – en særudstilling på Vorbasse Museum» i Mark og Montre 2001 s. 33-58.

Kunst og kunsthåndværk

Nielsen, Teresa: »Keramiksamlingen på Vejen Kunstmuseum – Karl Schrøder og Martin Mortensen« i Mark og Montre 2001 s. 79-90

Kvindehistorie

Glimt af Fortiden. <indeholder artikler om hjemmegående og selverhvervende kvinder> Brørup 2001

Landbrugsforhold

Glimt af Fortiden. <indeholder artikler om landbrugets udvikling på Brørupegnen> Brørup 2001.

Lauridsen, Tage: »Der vil altid være får i Darum« i Lokalårbogen 2001 s. 55-57

Schmidt, Solveig: »En ung landmand må ikke kunne kaldes ufaglært« i Lokalårbogen 2001 s. 84-86.

Loger

Madsen, Gunnar: »Odd Fellow Logerne i Grindsted« i Egnsbogen 2001 s. 43-50.

Militærvæsen

Flensted, Søren: »Flystyrtet ved Nordenskov den 15. januar 1942« i RA 2001 s. 383-390.

Ploug, Marianne. Artilleri i Danmark. Varde 2001.

Schaffel-Nielsen, N. M.: »Det var her, han landede« i Egnsbogen 2001 s. 20-27

Naturforhold

Hertz, Ejvind: »Orkanramte fortidsminder i Ribe Amt« i Mark og Montre 2001 s. 71-78.

Jensen, Thyge: »Naturholdninger – forslag til struktur« i Sjøklen 2001 s. 153-161.

Kappel, Valdemar. Oplev marsklandet – fra Friedrichstadt til Ribe, en natur og kulturguide. Højbjerg 2001.

Villumsen, Holger: »Heden. Europas kulturlandskab langs Atlanterhavet – en særudstilling på Vorbasse Museum« i Mark og Montre 2001 s. 33-59

Pengevæsen

Steensen, John: »Bankinstitutionen/sparekasse i Nørregade 15 runder de 100 år i Bramming by« i Lokalårbogen 2001 s. 72-75

Personalhistorie

Andersen, Thomas Raymond. Bak, Olaf og Stig Hegn: »Et par gøremål i to gamle firmaer i Bramming. Smøremand og møbelpolstrer« i Lokalårbogen 2001 s. 47-51.

Bayer, Eva. Gammelgaard, Arne: »Eva Bayer og juletragedien i Oksbøl« i RA 2001 s. 449-460.

Danielsen, Emil Løymose. Schmidt, Solveig: »En ung landmand må ikke kunne kaldes ufaglært« i Lokalårbogen 2001 s. 84-86.

Green, Jens Pertou Haahr Nielsen. Green, John Helt. Anetavle for Jens Pertou Haahr Nielsen Green (1865-1956) <indeholder optegnelser fra Ribe, Varde, Skads, Malt og Øster Horne Herred> Vedbæk 2001.

Hockauf, Hilde. Larsen, Harry: »Wienerpiggen Hilde Hockauf« i Ølgod Museum 2001 s. 39-41.

Høy Kristensen, Inge. Hegn, Stig: »Forretningskvinde og brammingsner, Inge Høy Kristensen« i Lokalårbogen 2001 s. 58-65.

Jensen, Andreas. Olesen, Vagn: »Lourup, Bjøvlund, Plynder Hans og Bjøvlundtrold« i Lokalårbogen 2001 s. 96-100.

Kristensen, Bertel. Kristensen Frede Møller: »Bertel Kristensen – der var så meget, han skulle nå!« I Ølgod Museum 2001 s. 23-27.

Madsen, Erik. Haahr, Poul: »Erik Madsen – en folkelig politiker« i Lokalårbogen 2001 s. 66-71.

Nørregård-Nielsen, Hans Edvard. Nørregård-Nielsen, Hans Edvard. Riber Ret, et tidsskildre. Gyldendahl 2001.

Nielsen, Ejler. Frøsig Johansen, Krestine: »En mand af sognet – Ejler Nielsen« i Lokalårbogen 2001 s. 43-44.

Nielsen, Hans. Sørensen, Jens: »Anekdoter og historier om boghandler Hans Nielsen« i Ølgod museum 2001 s. 42-52.

Schou, Jens Nicolai. Christensen Anna Grete. Schou, en præsteskikkelse i Aal 1891-1917. Lokalhistorisk Forening for Ho, Oksby og Aal sogne. 2001

Sine i Stauskjær. Pedersen, Olga og Anne Marie Riber: »Den kloge kone Sine i Stauskjær og hendes søn Store Hans i Outrup« i RA 2001 s. 419-426.

Spangsbjerg, Martin. Sørensen Tage: »Kaptajn Martin Spangsbjerg – opdagelsesrejsende i russisk tjeneste« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 72-82.

Store Hans. Pedersen Olga og Anne Marie Riber: »Den kloge kone Sine i Stauskjær og hendes søn Store Hans i Outrup« i RA 2001 s. 419-426.

Therkildsen, Agnete. Erindringer i Lokalårbogen 2001- s. 87-95.

von Tangen Sivertsen, Poul Gerhard. von Tangen Sivertsen, Jørgen: »Levet og oplevet« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 119-127.

Østergaard, Knud Høgsbro. Østergaard, Hans Henrik Høgsbro: »Erindringer fra Thorstrup Præstegård 1907-1914« i RA 2001 s. 363-382.

Politisk historie

Bruhn, Verner: »Varde på Ting« i RA 2001 s. 427-440

Haahr, Poul: »Erik Madsen – en folkelig politiker« i Lokalårbogen 2001 s. 66-71.

Nielsen, Kaj: »Min politiske arbejdsplads« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 49-56.

Retsvæsen

Pedersen, Olga: »Tyve og landsstrygere« i RA 2001 s. 471-482.

Præstehistorie

Christensen, Anna Grete. Jens Nicolai Schou, en præsteskikkelse i Aal 1891-1917. Lokalhistorisk Forening for Ho, Oksbøl og Aal Sogn 2001.

Skibsfart og skibsvrag

Bredmose Simonsen, Johs. Havn og Skibe, Esbjerg 1868-2000. Esbjerg 2001.

Holm, Per: »Historien om tre skibsvrag ved Grådyb« i Sjøklen 2001 s. 59-67.

Langelund Sørensen, Carsten Filskov: »Fanøs forsvarsvæsen og sejlads 1807-1814« i Sjøklen 2001 s. 9-25.

Skolehistorie

Frifelt, Salomon: »Stram-buks, dreng!« I Ølgod Museum 2001 s. 53-55.

Glimt af Fortiden. <indeholder artikler om skole og uddannelse på Brørupengen> Brørup 2001.

Laugesen, Verner. Jyllerup Skole 1901-1953. Eget forlag 2000.

Müller, Morten: »Da Varde fik gymnasium« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 57-61

Nielsen, Poul og Jørgen Laurbjerg. Bække Skole 1901-2001. Bække 2001.

Slægtshistorie

Green, John Helt. Anetavle for Jens Pertou Haahr Nielsen Green (1865-1956) < heri bl.a. optegnelser fra Ribe, Varde, Malt, Skads og Øster Horne herred>. Vedbæk 2001.

Jensen, Ejnar og Thea Schmidt: »Fra Californien til Kærgård – de søgte slægtens spor« i Lokalårbogen 2001 s. 45-46.

Kristensen, Frede Møller: »Bertel Kristensen – der var så meget han skulle nå!« I Ølgod museum 2001 s. 23-27.

Laugesen, Verner. Slægten Laugesen af 1680 i Jyllerup. Eget forlag 1999

Stednavneforskning

Gammeltoft, Peder: »Stednavne i Vester Horne Herred – En rejse gennem tid« i RA 2001 s. 391-418.

Sportshistorie

Arnt Nielsen, Vagn: »Omkring en tur til Landsstævne i Odense i juli 1947« i Vestjyske fortællere 2001 s. 29-41.

Gymnastik i Horne i 100 år. Horne 2001.

Hansen, Carlo: »Sportens Venner Sdr. Omme« i Egnsbogen 2001 s. 40-42.

Søfart

Bredmose Simonsen, Johs. Havn og Skibe. Esbjerg 1868-2000. Esbjerg 2001

Hahn-Pedersen, Morten. Fra viking til borebisse, 50 generationer ved Vadehavet. Esbjerg 2001.

Ribe Amt eller dele deraf

Bruhn, Verner: »Varde på Tinge« i RA 2001 s. 427-440

Gammeltoft, Peder: »Stednavne i Vester Horne Herred-en rejse gennem tid« i RA 2001 s. 391-418.

Green, John Helt. Anetavle for Jens Pertou Haahr Nielsen Green (1865-1956) <indeholder bl.a. optegnelser fra Ribe, Varde, Malt, Skads og Øster Horne Herred>. Vedbæk 2001.

Guldberg, Mette og Adam Schacke: »Kulturhistorien i Vadehavsområdet« i Sjøklen 2001 s. 27-47

Hertz, Ejvind: »Orkanramte fortidsminder i Ribe Amt« i Mark og Montre 2001 s. 71-78.

Lindhardt, Charlotte: »Eders Minde bevares« i Mark og Montre 2001 s. 59-70.

Thomsen, Birger: »På jagt efter historiske vrag i Vadehavet« i Sjøklen 2001 s. 49-57.

Blåvandshuk Kommune

Ho Sogn

Christensen, Anna Grete. Schou, en præsteskikkelse i Aal 1891-1917. Lokalhistorisk Forening for Ho, Oksby og Aal sogne 2001.

Oksbøl Sogn

Gammelgaard, Arne: »Eva Bayer og juletragedien i Oksbøl« i RA 2001 s. 449-460.

Oksby Sogn

Christensen, Anna Grete. Schou, en præsteskikkelse i Aal 1891-1917. Lokalhistorisk Forening for Ho, Oksby og Aal sogne 2001.

Aal Sogn

Christensen, Anna Grete. Schou, en præsteskikkelse i Aal 1891-1917. Lokalhistorisk Forening for Ho, Oksby og Aal sogne 2001.

Bramming Kommune

Bak, Olaf: »Glimt fra 2000-2001« i Lokal-årbogen 2001 s. 7-20.

Bak, Olaf og Stig Hegn: »Et par gøremål i to gamle firmaer i Bramming. Smøremand og møbelpolstrer« i Lokal-årbogen 2001 s. 47-51.

Bak, Olaf: »Dagpleje har rundet de 30 år. Hvad bleer angår – meget lettere nu« i Lokal-årbogen 2001 s. 52-54.

Bak, Olaf: »Det lignede i hvert fald hoveri« i Lokal-årbogen 2001 s. 101-103

Hegn, Stig: »Forretningskvinde og bramingenser, Inge Høy Kristensen« i Lokal-årbogen 2001 s. 58-65.

Haahr, Poul: »Erik Madsen – en folkelig politiker« i Lokal-årbogen 2001 s. 66-71.

Steensen, John: »Bankinstitution/sparekasse i Nørregade 15 runder de 100 år i Bramming by« i Lokal-årbogen 2001 s. 72-75

Darum Sogn

Lauridsen, Tage: »Der vil altid være får i Darum« i Lokal-årbogen 2001 s. 55-57.

Therkildsen, Agnete erindr. Lokal-årbogen 2001 s. 87-95

Gørding Sogn

Frøsig Johansen, Krestine: »En mand af sognet – Ejler Nielsen« i Lokal-årbogen 2001 s. 43-44.

Hansen, Svend Aage: »Erindringer fra Gørding og fra '68« i Lokal-årbogen 2001 s. 23-42.

Hansen, Svend Aage. Erindringer <Gørding> Eget forlag 2001.

Olesen, Vagn: »Lorup, Bjøvlund, Plynder Hans og Bjøvlundtroid« i Lokal-årbogen 2001 s. 96-100.

Hunderup Sogn

Fink Pedersen, Kjeld: »Af Frøsiggårds historie« i Lokal-årbogen 2001 s. 104-112

Jensen, Ejnar og Thea Schmidt: »Fra Californien til Kærgård – de søgte slægtens spor« i Lokal-årbogen 2001 s. 45-46.

Vejrup Sogn

Højst Petersen, Sam.: »Vejrup Kro/Vejrup Gæstgivergård – 100 års krohistorie« i Lokal-årbogen 2001 s. 76-83

Schmidt, Solveig: »En ung landmand må ikke kunne kaldes ufaglært« i Lokal-årbogen 2001 s. 84-86

Vester Nykirke Sogn

Hegn, Stig: »Fattig i Bramming, Raunsø Fattiggård« i Lokal-årbogen 2001 s. 113-125

Billund Kommune

Grene Sogn

Madsen, Ernst: »Silkeborggaarde« i Egnsbogen 2001 s. 12-19.

Nielsen, Linda: »Brunkulsgravningen i Grene Sogn« i Egnsbogen 2001 s. 28-31

Brørup Kommune

Redaktionsudvalg. Glimt af Fortiden. Brørup 2001.

Esbjerg Kommune

Bredmose Simonsen, Johs. Havn og Skibe Esbjerg 1868-2000. Esbjerg 2001.

Bøllund, Richard: »Historien om et skur på Esbjerg Havn« i Sjøklen 2001 s. 81-89.

Byskov, Søren: »Esbjerg Bombebøsse 1901-2001« i Sjøklen 2001 s. 69-79.

Dieckmann Rasmussen, Jørgen. Esbjerg i 1950'erne. Esbjerg 2001.

Dickson, Thomas: »Esbjerg Elværk-Vestjysk Musikkonservatorium« i Nyt liv i gamle huse 2001 s. 13-17.

Hahn-Pedersen, Morten. Fra viking til borebisse, 50 generationer ved Vadehavet. Esbjerg 2001.

Hahn-Pedersen, Morten: »En ny dansk industri. Om udviklingen af dansk offshore og Esbjergs opkomst som baseby« i Sjøklen 2001 s. 115-151.

Holm, Per: »Historien om tre skibsvrag i Grådyb« i Sjøklen 2001 s. 59-67.

Holm, Poul: »100 års dansk fiskeri i Sjøklen 2001 s. 105-113.

Høgsbro, Svend. By og Udvikling. Esbjerg 1970-1995. Esbjerg 2001.

Jensen, Thyge: »Naturholdninger – forslag til struktur« i Sjøklen 2001 s. 153-161.

Karnø, Morten Søndergaard: »Indførelse af dieselmotorer i dansk fiskeri 1912-57« i Sjøklen 2001 s. 91-103.

Lauridsen, John T.: »Teglværksliv i Esbjerg i 1890'erne« i RA 2001 s. 461-470

Lund, Ove: »Bogtrykmuseet i Esbjerg« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 63-66.

Bryndum Sogn

Lindhardt, Charlotte: »Eders Minde bevares« i Mark og Montre 2001 s. 59-70.

Jerne Sogn

Sørensen, Tage: »Kaptajn Martin Spangsbjerg - en opdagesrejse i russisk tjeneste« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 73-82.

Tjæreborg Sogn

Drøgemüllere, Inga. Tjæreborg Bibliotek 75 år. Tjæreborg Bibliotek 2000.

Vester Nebel Sogn

Lindhardt, Charlotte: »Eders Minde bevares« i Mark og Montre 2001 s. 59-70.

Vester Nebel Brugsforening og Vester Nebel Foderstofforening 100 år 1901-2001. Vester Nebel 2001.

Fanø Kommune

Sørensen, Birgit. På Kro i Sønderho <indeholder anekdoter og fortællinger om ø-livet> Risskov 2001.

Langelund Sørensen, Carsten Filskov: »Fanøs forsvarsvæsen og sejlads 1807-1814« i Sjæklen 2001 s. 9-25

Grindsted Kommune

Hylgaard, Jørgen: »Årets begivenheder« i Egnsbogen 2001 s. 51-61
Madsen, Gunnar: »Odd Fellow Logerne i Grindsted« i Egnsbogen 2001 s. 43-50.

Vorbasse Sogn

Villumsen, Holger: »Heden. Europas kulturlandskab langs Atlanterhavet – en særudstilling på Vorbasse Museum« i Mark og Montre 2001 s. 33-58

Filskov

Schaffel-Nielsen, N. M.: »Det var her, han landede« i Egnsbogen 2001 s. 20-27.

Sønder Omme

Jensen, Finn A. Aktieselskabet Sønder Omme Plantage 1901-2001. Sønder Omme 2001.

Hansen, Carlo: »Sportens Venner Sdr. Omme« i Egnsbogen 2001 s. 40-42.

Helle Kommune

Laugesen, Verner: Slægten Laugesen af 1680 i Jyllerup. Eget forlag 1999.

Laugesen, Verner: Jyllerup Skole 1901-1953. Eget forlag 2000.

Nordenskov

Flensted, Søren: »Flystyrket ved Nordenskov den 15. januar 1942« i RA 2001 s. 383-390.

Holsted Kommune**Føvling Sogn**

Lokalarkivet i Holsted. Føvling Brugsforening 1901-2001. Holsted 2001.

Blåbjerg Kommune**Outrup Sogn**

Pedersen, Olga og Anne Marie Riber: »Den kloge kone, Sine i Stauskjær og hendes Søn Store Hans i Outrup« i RA 2001- s. 419-426.

Ribe Kommune

Faurholt, Annitha: »Ribe Arrest« i Nyt liv i gamle huse 2001 s. 31-35.

Jensen, Ingelise og Henning Jørgensen. Jeg kan lide Ribe. Albertslund 2001.

Kappel, Valdemar. Oplev marsklandet – fra Friederichstadt til Ribe, en natur og kulturguide. Højbjerg 2001.

Kieffer-Olsen, Jacob: »»Sinu hinge pååstmiseks« – For din sjæls frelse« i Mark og Montre 2001 s. 91-96.

Kjær, Carl Chr.: Trekvart århundrede. En Ribedrengs Erindringer. Ribe 2000.

Madsen, Per Kristian: Middelalderkeramik fra Ribe, byarkæologiske undersøgelser 1980-87. Moesgård 1999.

Nørregård-Nielsen, Hans Edvard. Ribe Ret, et tidsskildre. Gyldendahl 2001.

Varde Kommune

Arnt Nielsen, Vagn: »Omkring en tur til Landsstævne i Odense i juli 1947« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 29-41.

Bach, Lindy: »Kommunegartner i Varde« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 95-118.

Bechsgaard, Helge: »Bevaringsarbejde i Varde Kommune« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 83-94.

Bruhn, Verner: »Varde på Tinge« i RA 2001 s. 427-440.

Holm, Jens Chr.: »Smedegade i Varde omkring 1960« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 67-71.

Müller Morten: »Da Varde fik gymnasium« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 57-61.

Nielsen, Kaj: »Min politiske arbejdsplads« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 49-56.

Ostenfeldt, Viola: »Viola slår tonen an« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 18-28.

Pedersen, Chr.: »Shanghajet til Vestjylland« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 131-149.

Pedersen, Jytte Clausen: »Barndomminder, Sdr. Kro, familie, Søndergade« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 42-48.

Ploug, Marianne: Artilleri i Danmark. Varde 2001

Vestergaard, Flemming: »Kongelig hofreporter« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 9-18.

Wodskou, Inge Vad: »Tanker tilbage til barndommens jul og julehandel« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 151-154.

von Tangen Sivertsen, Jørgen: »Levet og oplevet« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 119-127.

Østergaard, Jens: »Skæmt og alvor på Varde Stålværk« i Vestjyske Fortællere 2001 s. 128-130.

Billum Sogn

Frandsen, Lene B.: »De stenrige grave i Billum – jordfæstegrave fra ældre romersk jernalder« i Mark og Montre 2001 s. 19-32.

Horne Sogn

Kjersgaard, Erik. Rejse gennem Danmarkshistorien/ Erik Kjersgaard; tekstrevision ved Henning Dehn-Nielsen. <indeholder artikel »Den inderlige kirke i Horne«>. København 2001.

Gymnastik i Horne i 100 år. Horne 2001.

Lerche Nielsen, Michael: »Runestenen i Horne og spørgsmålet om stenens oprindelige placering« i RA 2001 s. 441-448.

Smekalova, Tatyana: »Snorup-området-jernproduktionen i Vestjylland« i Mark og Montre 2001 s. 7-18.

Thorstrup Sogn

Smekalova, Tatyana: »Snorup-området-jernproduktionen i Vestjylland« i Mark og Montre 2001 s. 7-18.

Østergaard, Hans Henrik Høgsbro: »Erindringer fra Thorstrup Præstegård 1907-1914« i RA 2001 s. 363-382.

Vejen Kommune

Nielsen, Teresa: »Keramiksamlingen på Vejen Kunstmuseum – Karl Schrøder og Martin Mortensen« i Mark og Montre 2001 s. 79-90.

Malt Sogn

Bang, Herman. Virkelighed- set i Herman Bangs spejl: Temaer, indtryk, reportager/Ulrik Lehrmann. >indeholder artikel om Askov fra slutninge af 1800tallet> Århus 2001.

Bække Sogn

Nielsen, Poul og Jørgen Laurbjerg. Bække skole 1901-2001. Bække 2001.

Gesten.

Jensen, Kjeld. Om Gesten Sogn, 100 års erindringer. Gesten 2001.

Ølgod Kommune

Frifelt, Salomon: »Stram-buks, dreng!« I Ølgod Museum 2001 s. 53-55.

Holm, Mogens: »Wienerbørn i Danmark« i Ølgod Museum 2001 s. 28-38.

Kristensen, Frede Møller: »Bertel Kristensen-der var så meget han skulle nå!« I Ølgod Museum 2001 s. 23-27.

Larsen, Harry: »Wienerpigen Hilde Hockauf« i Ølgod Museum 2001 s. 39-41.

Sørensen, Jens: »Anekdoter og historier om bøgghandler Hans Nielsen« i Ølgod Museum 2001 s. 42-52

Ansager

Stavnsbo, Bo: »Brændevinsbrændingen i Ansager. Et lovligt brænderi i Ansager Mølle 1850-1865« i Ølgod Museum 2001 s. 13-22.

Tistrup sogn

Smekalova, Tatyana: »Snorup-området-jernproduktionen i Vestjylland« i Mark og Montre 2001 s. 7-18.

Historisk Samfund for Ribe Amt

Generalforsamling og årsmøde 2002

Historisk Samfund for Ribe Amt afholdt sin årlige generalforsamling på Gjerndrup Kro den 3.04.2002.

Valg af ordstyrer

Bestyrelsen foreslog fhv. lektor Verner Bruhn, Esbjerg som ordstyrer. Han blev valgt og konstaterede at generalforsamlingen var lovlig indvarslet. Han overlod derefter ordet til formanden for aflæggelse af beretningen.

Beretning

Denne beretning skal indledes med at udtale mindeord. De gælder fhv. skoleinspektør Jens Hedegaard Rasmussen, Darum, der døde den 20 marts 2002. Gennem mange år var Jens Hedegaard Rasmussen suppleant til bestyrelsen for Historisk Samfund for Ribe Amt. I 1978 blev han den første modtager af H. K. Kristensen-prisen, som Historisk Samfund indstiftede, da H. K. 83 år gammel og efter 47 års uafbrudt tjeneste i historisk Samfund valgte at »lade sig pensionere«. Efter fundatsen tildeles denne pris en person eller en institution, der har gjort en fortjenstfuld indsats for det lokalhistoriske arbejde i Ribe Amt. For Jens Hedegaard Rasmussen gjaldt det især arbejdet med oprettelsen af Darum Sognearkiv allerede i 1960'erne og de efterfølgende års indsamling af kilderne til, og formidling af sognets historie. Da Bramming Kommune i 1976 besluttede at reorganisere det lokalhistoriske arbejde i

kommunen, kom det naturligt til at foregå under hans kyndige ledelse. Sin enorme viden om sognets historie delte han gerne med andre, hvad man bl.a. kan se af artikler, han har skrevet, men i øvrigt var han en flittig taler ved møder og eller at finde i spidsen for en lokalhistorisk udstilling. Hans viden var værdsat i lokalsamfundet – bl.a. var han i fagligt samarbejde med Antikvarisk Samling i Ribe. Arkæologi var nemlig også et af hans interesseområder. I samarbejdet med arkiverne i Ribe Amt indtog han desuden en central plads. Bl.a. var han i slutningen af 1970'erne med til at organisere indsamlingen af gamle fotografier. Denne såkaldte billedkampagne førte til dannelsen af RAL, Ribe Amts Lokalhistoriske Arkiver, hvis første formand han meget naturligt blev ved foreningens stiftelse den 3. april 1979. Mange, ikke blot i Darum, men i hele Ribe Amt, har derfor grund til at takke Jens Hedegaard Rasmussen for hans store lokalhistoriske indsats. Et arbejde han i bogstaveligste forstand døde midt i – han sank nemlig død sammen i Darum Sognearkiv.

Mindeord er aldrig en munter indledning på en beretning, men når situationen byder det, er der ingen vej udenom. Formodentlig er nogle af jer, som deltog i generalforsamlingen sidste år, også spændte på at høre, om der skal udtales mindeord over Historisk Samfund for Ribe Amt. I hvert fald fik de dystre toner i indledningen til årsberetningen sidste år nogle af

de tilstedeværende medlemmer til at spekulere på, om der overhovedet ville blive noget 100-års jubilæum af fejre i foreningen i 2002. Som det allerede udsendte materiale til medlemmerne viser, bliver der et jubilæum, helt præcis den 5. oktober 2002 på Askov Højskole, hvor det hele også begyndte. Og der bliver tale om mere end udgivelsen af et register til årbogen, hvad nogle af deltagerne sidste år vist ikke fandt var den festligste måde at markere et 100-års jubilæum på.

Det var dog ikke uden grund, beretningen for 2000 blev holdt i dystre toner, for vi måtte erkende, at hvis der ikke kom nye medlemmer til, ville Historisk Samfund langsomt, men sikkert afvikle sig selv. Den genvalgte bestyrelse konstituerede sig efterfølgende uændret og har i løbet af 2002 arbejdet målbevidst for at modvirke tilbagegangen. Bl.a. er der blevet trykt en længe savnet hvervefolder, som skal lette nye medlemmers vej ind i foreningen. Bl.a. ved efterårsmøder, historiske søndage og lignende, hvor mange også ikke-medlemmer er til stede, vil en sådan folder være praktisk at have. Den er også med her i aften, så den kan fordeles til lokalhistorisk interesserede ikke-medlemmer. Om folderen allerede har nået at virke tør jeg ikke sige, men i hvert fald kunne Historisk Samfund i 2001 fastholde sit medlemstal på 925.

Ikke alt i 2001 blev dog en succes. Som noget nyt forsøgte vi os med et aftenarrangement. Den 19. april var der arrangeret aftentur til det nye besøgscenter i Jelling, som Per Kristian Madsen fra Nationalmuseet bl.a. fortalte om efter generalforsamlingen i Varde sidste år. Der kunne have været flere deltagere til dette arrangement, som dog blev gennemført – og med stort udbytte for deltagerne.

Sommerens udflugt var stort tænkt og en god ide – en weekendtur med besøg i bl.a.

Nyborg og middelaldercentret i Nykøbing F. 27. april 2002. Desværre meldte der sig så få, så turen måtte aflyses. Det skete heldigvis så betids, at det var uden udgifter for foreningen.

Historisk søndag blev afholdt den 9. september i Endrup og Vejrup. Hans-Jørgen L. Larsen fortalte om Endrupholm, inden deltagerne gik en tur rundt i byen. Undervejs blev der fortalt om andelsbyen Endrup med kro og mejeri.

Efterårsmødet lå den 6. oktober og var placeret i Sønder Omme. Arrangementet var planlagt i samarbejde med Grindsted Museum og indledtes i Sønder Omme Kirke, hvor museumsinspektør Mogens Hansen, Grindsted Museum, fortalte om kirkens bygninger og dens inventar. Fra kirken fortsatte arrangementet på Sønder Omme Kro, hvor der udover kaffebord ventede et foredrag med titlen »Fra karpedam til ørreddambrug«. Foredragsholder var cand. mag. Vibeke Skøtt. Et og andet kunne dog tyde på, at man ikke har tradition for kaffeborde i Sønder Omme, for det tyndede svært ud i deltagerkredsen, da kaffebord og foredraget om dambruget skulle finde sted.

Størst opmærksomhed samler sig dog hvert år om Historisk Samfunds kærneydelse: Udgivelsen af årbogen. Fra Ribe Amt 2001 blev præsenteret på Sig Hotel onsdag den 15. august – på hvad jeg godt tør udnævne til årets varmeste dag. Heden påvirkede nok fremmødet, for der var kaffekopper og lagkage til flere end de fremmødte. Ejvind Busk Jensen lavede en meget grundig og velkvalificeret gennemgang af årbogen, der som altid rummer mange spændende artikler fra amtet. Såvel i tid og emner var der stor bredde, fra stednavne og runesten til flystyrt i 1942. Netop artiklernes spændvidde gør, at årbogen appellerer til en meget bred læserkreds. At redigere en årbog som Fra Ribe Amt kræver et stort arbejde, og der skal derfor lyde en stor tak til redaktøren

Olga Pedersen og hendes redaktionsgruppe, Søren Mulvad og Verner Bruhn.

En af de løbende aktiviteter, Historisk Samfund har været engageret i, men som fortrinsvis har kørt i lokalarkivernes regi, er projekt Mit liv i år 2000. Det har de to foreninger, Ribe Amts Lokalarkiver og Historisk Samfund for Ribe Amt, gennemført med tilskud fra Ribe Amts Kulturfond. Der indkom i alt 41 bidrag, meget forskellige i omfang og form. Enkelte havde valgt en videodokumentation, andre at skrive mere traditionelle dagbøger. Iderigdommen og kreativiteten har været stor, ikke blot i layout og planlægning, men også i utraditionel udformning – men en oppustelig ølflasker som et af de mere specielle minder om år 2000. De indkomne bidrag blev underkastet en streng bedømmelse af en dommerkomite bestående af arkivleder Karen Margrethe Melbye, Ribe Byhistoriske Arkiv som repræsentant for Ribe Amts Lokalarkiver, museumsinspektør Mogens Hansen, Grindsted Museum som repræsentant for Historisk Samfund for Ribe Amt, samt lokalarkivernes amtskonsulent Richard Bøllund. De mange og omfangsrige bidrag blev gennemlæst, så først efter sommerferien 2001 lå dommerkomiteens vurdering klar, og vinderne kunne udpeges. Den 3. oktober 2001 fandt prisoverrækkelsen sted på Amtsgården. Der blev uddelt tre trediepræmier a' 1.000 kr., en anden præmie på 5.000 kr. og en førstepræmie på 10.000 kr. Førstepræmien fik Dorthe Pedersen fra Esbjerg, som havde lavet en meget detaljeret, men også varieret beskrivelse for hele året 2000. Bl.a. var der mange siders gode optegnelser behørigt dokumenteret med fotografier.

Præsentationen på Amtsgården blev lidt af et tilløbsstykke med næsten alle bidragsydere til stede. Også mange amtspolitikere dukkede op til arrangementet, hvor formanden for kul-

turudvalget virkelig fik mulighed for at udfolde sig. Arrangementet skabte megen positiv omtale af lokalarkiverne og Historisk Samfund, som forhåbentlig holder minimum næste valgperiode med.

Lokalarkivernes amtskonsulent Richard Bøllund er netop ved at lægge sidste hånd på arbejdet med en bog, der rummer udpluk fra næsten alle bidrag. Bogen forventes udgivet omkring sommerferien 2002.

Her til slut er der grund til at sige mange tak til vore sponsorer i 2001 – amt, kommuner og private. Deres støtte er med til at holde Historisk Samfund i gang. Det er endvidere rart at se vore mange aktive medlemmer, der agiterer for den gode sag – husk at få en folder med hjem her i aften, hvis I har en nabo eller bekendt med historisk interesse. Dernæst en tak til vore faglige samarbejdspartnere i 2001 – museer og arkiver i Ribe Amt. Til sidst vil jeg takke bestyrelsen for samarbejdet i 2001. Ikke alle fortsætter. Hans-Jørgen L. Larsen, som bl. a. har været redaktør og senest sekretær, ser sig af tids- og arbejdsmæssige grunde nødsaget til at forlade bestyrelsen. På bestyrelsens vegne vil jeg sige mange tak for din mangeårige indsats – jeg håber, vi må trække på din ekspertise også i fremtiden.

Også til andre poster skal der findes nye personer. Allerede før jul oplyste den ene af vore revisorer, Jens Chr. Nielsen, at han af personlige grunde ikke opstillede ved generalforsamlingen i 2001. Efterfølgende har han fået følgeskab af den anden revisor, Johs. Godsk Hansen, der har fundet tiden moden til at trække sig efter mange års indsats for Historisk Samfund. Vi er glade for den ildhu, I gennem årene har vist med gennemgang af bilagene til regnskabet. Endelig har Verner Bruhn meddelt, at han – som annonceret for længe siden – ønsker at udtræde af redaktionsudvalget.

Også en stor tak til ham for god bistand ved udvælgelsen af artikler til årbogen gennem de sidste mange år.

Beretningen godkendtes.

Regnskab

Kassereren aflagde regnskabet, der ligeledes godkendtes.

Valg til bestyrelsen

Olga Pedersen, Edel Overgaard og Roll Præstegaard genvalgtes. Nyvalgt blev Søren Frederiksen, Bække.

Valg af suppleanter

Sv. E. Tygesen, Vorbasse genvalgtes. Nyvalgt blev Uwe Dall, Ribe.

Valg af revisorer

Nyvalgt blev Ejvind Busk Jensen, Sig. og Søren Mandøe, Ølgod.

Fastsættelse af kontingent

Kontingentet fastsattes til 125 kr.

Indkomne forslag

Der var ingen indkomne forslag.

Eventuelt

Under eventuelt overrakte formanden gaver til de udtrædende, hvorefter Verner Bruhn takkede generalforsamlingen for god ro og orden.

Nye medlemmer 2001

Esbjerg: Sven Bjarno. Knud Johannesen

Fanø: Lillian Møller Jensen

Gesten: Kjeld Jensen.

Glejbjerg: Peder Nygård. Peder Christian Ottosen

Grindsted: Bent Krogsgård.

Gredstedbro: Gottfred Gottfredsen

Holsted: Åge Finderup

Janderup: Henning Madsen

Nordenskov: Frode Lauridsen

Næsbyerg: Næsbyerg skoles historielærere

Ribe: Lisa og Egon Nielsen

Roust: Rita Christensen

Varde: Grete Henneby. Knud Mathiesen. Hans Østergaard.

Niels Bjerrum Jensen.

Vejen: Erik Harder

Uden for Ribe Amt

København: Peder Gammeltoft. Michael Lerche Nielsen.

Nykøbing, Falster: Ernst Søgaard.

Viborg: Christian Lund Jepsen

Historisk Samfunds regnskab 2001

Indtægter

Kontingent	93.206,00
Tilskud:	
Bramming Kommune	1634,00
Ribe Amt	18.200,00
Grindsted Kommune	1.000,00
Helle Kommune	500,00
Brørup Kommune	500,00
Ølgod Kommune	1000,00
Ribe kommune	2.320,00
Fanø Kommune	500,00
Blåvandshuk Kommune	
Blåbjerg Kommune	
Billund Kommune	1000,00
Holsted Kommune	1000,00
Vejen Kommune	1000,00
Esbjerg Kommune	2.300,00
Varde Kommune	1.500,00

Øvrige tilskud

L.og O. Nielsens Fond	34454,00
Nettorenter	2771,68
Nettoindtægter, bogsalg	6805,00
I alt	137236,68

Udgifter

Løn	10.000,00
Kontorhold	7.148,20
Møder/udflugter	4.298,92
Bestyrelsen	11.441,50
Årbogen	95.602,70
Porto	14.445,25
Foreningsudgifter i alt	142.936,57

Status

BG Bank 688-00-04152	828,75
Girokonto 604-3194	14.282,73
Obligationskonto 4960167878	77.882,50
Kasse	888,50
Boglager	3000,00
Tilgode for genoptrykning	8000,00
	104882,48
Momsgæld	.829,51
	104052,97

Egenkapital

Saldo 1.1.2001	109.752,86
Årets underskud	5.669,89
Saldo 31.12.2001	104.082,97
Balance	109.752,86
	109.752,86

Revisionen har ikke givet anledning til bemærkninger. Kassebeholdningen er kontrolleret. 12.2.2002

Johs. Hansen.

Jens Chr. Nielsen

Karen Baungaard, fmd. for Ribe Amts Kulturudvalg overrækker en af de tre præmier til Irene Hunderup for hendes bidrag til Mit liv i år 2000 projektet. Foto: Jørgen Dieckmann Rasmussen, Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

Fra Lokalarkivernes arbejdsmark Ribe Amt 2001

Ribe Amts Lokalarkiver (RAL)

Bestyrelsens beretning 2001

Grindsted sidste år, Grindsted i år. Tro nu ikke, at Grindsted bliver fast sted for RALs generalforsamlinger, for det er stadig bestyrelsens mål at komme rundt og besøge forskellige arkiver i amtet i forbindelse med årsmødet. Sidste år var det ikke muligt at kombinere generalforsamlingen med arkivbesøg, fordi mødet blev holdt på Ungdomsgården. I år er vi på Grindsted Bibliotek, hvor arkivet holder til, så det forsømte med arkivbesøg har det været muligt at indhente inden aftenens møde. Ved atter at holde møde i Grindsted blev det endvidere muligt for os at se, om arkiverne kunne finde vej hertil – sidste år kom der ikke så mange. I år er der gået langt bedre.

2001 blev et år med konsultantskifte. Amtskonsulent, cand.mag. Birgitte Herreborg Thomsen, blev bevilget orlov i et år fra 1. marts 2001. Som vikar blev ansat cand.mag. Richard Bøllund, der også har overtaget stillingen efter Birgitte Herreborg Thomsen, da hun ved orlovens udløb ønskede at fratænde for at forblive i det sydslesvigske. Mange af jer har allerede mødt Richard Bøllund, og det er bestyrelsens overbevisning, at han vil fylde jobbet godt ud og hjælpe lokalarkiverne videre med løsning af deres små og større problemer.

Bortset fra skiftet på konsulentsiden har 2001 frem for alt været præget af afslutningen af projekt Mit liv i år 2000, som Ribe Amts Lokalarkiver og Historisk Samfund for Ribe Amt har gennemført med tilskud fra Ribe Amts Kulturfond. Som tidligere oplyst indkom der i alt 41 bidrag, meget forskellige i omfang og form. Enkelte deltagere i konkurrencen havde valgt at lave videodokumentation, andre at skrive mere traditionelle dagbøger. Idérigdommen og kreativiteten havde været stor, ikke blot i layout og planlægning, men også i utraditionel udformning – med en oppustelig ølflaske som et af de mere specielle minder om 2000!

Amtskonsulent Richard Bøllund vil fortælle mere indgående om bidragene til Mit liv i år 2000 samt den konkurrence, projektet foreløbig blev afrundet med. Jeg vil

derfor nøjes med at nævne, at projekt Mit liv i år 2000 har været meget arbejdskrævende for konsulenten, men det har bestyrelsen været bevidst om. Vi synes, det er vigtigt at signalere til omverdenen, at lokalarkiverne ikke blot interesserer sig for fortiden, men også aktivt arbejder for at dokumentere nutiden for fremtiden.

Alle kræfter blev dog ikke brugt på Mit liv i år 2000-projektet – på kursussiden er der også sket noget i 2001. I efteråret blev der afholdt to parallelle møder med følgende titel: Hvad skal vi med teknologien – Arkiverne og IT. Begge arrangementer var meget velbesøgte. På møderne blev der fortalt om Arkibas i sin nuværende form, og hvad man kan forvente kommende version(er) vil kunne byde på. Folkekravet lød ret entydigt: »Vi ønsker et Windows-baseret Arkibas MEGET snart«. Denne besked har RALs bestyrelse ladet gå videre til Sammenslutningen af Lokalarkiver, der ejer SLA-Arkivservice Aps.

Når man møder arkivfolkene i Ribe Amt, fornemmer man nemlig et stort ønske om og en vældig lyst til at komme i gang med at anvende de fantastiske muligheder, den moderne teknologi giver. Næppe mange havde for år tilbage troet på muligheden af, at man hjemmefra en torsdag som i dag – om aftenen eller natten – kunne gå på arkiv og finde interessante oplysninger, men det er jo det, der er tilfældet. Man ser det i det store, man ser det i det små. For et par år siden havde vi den daværende formand for SLA, Asbjørn Hellum fra Vejle, til at præsentere DANPA, den nationale privatarkivdatabase, som var blevet tilgængelig via nettet. På det kredsrepræsentantskabsmøde i SLA, som Karen Margrethe Melbye og jeg deltog i forrige weekend, fik vi præsenteret en kulturhistorisk søgedatabase for Nordjylland, www.noks.dk, som netop var blevet tilgængelig. Og snart kommer yderligere en portal, som det hedder, www.historiefyn.dk. Disse portaler gør det ikke blot muligt at søge i bibliotekernes lokalsamlinger, men også i museernes og arkivernes samlinger. Der kan ikke herske tvivl om, at vi her har fat i nogle løsninger af interesse og betydning for såvel arki-

ver, biblioteker som museer. Forudsætningen er blot, at alle lokalarkiver bruger samme program. Ellers vil de nødvendige udtræksprogrammer m.m. ikke kunne fungere.

I det lys var det ikke uden grund, RAL i efteråret arrangerede et møde om IT i arkiverne – hvad gør vi med den nye teknologi. Den nye verden er jo heller ikke uden problemer, hvad de hyppige spørgsmål til amtskonsulenten afspejler. Der er derfor god grund til at sende mange venlige hilsener til Ribe Amt for den støtte, der ydes lokalarkiverne via konsulentordningen.

Lad mig slutte af med at takke for godt samarbejde i årets løb. Det gælder museerne, det gælder Historisk Samfund for Ribe Amt og det gælder ikke mindst Ribe Amt, som foruden støtte til amtskonsulentordningen også yder tilskud til særtryk af arkivernes årsberetninger og i 2000/2001 har været tilskudsgiver til projekt Mit liv i år 2000. Vi er glade for støtten, som gør det muligt at gennemføre vore tværgående projekter.

Jørgen Dieckmann Rasmussen
Formand

Amtskonsulentens beretning

I år 2001 fik Ribe Amts Lokalarkiver en ny konsulent, idet Birgitte Thomsen havde besluttet at tage orlov for at søge nye græsgange. Som den nye konsulent måtte undertegne ind og videreføre det arbejde, som Birgitte Thomsen gennem mange år har varetaget. Det er altid lidt af en opgave at overtage et arbejde efter en person, som har ydet en stor indsats og er blevet vellidt rundt omkring, men det var til min store fordel, at jeg i mit tidligere virke havde haft Birgitte Thomsen som læremester, så jeg følte mig godt i stand til at varetage opgaven, da jeg begyndte den 1. april. Efter en kort tilvænningsperiode, hvor folkene rundt omkring på arkiverne lige skulle se den nye konsulent an, er jeg efterhånden kommet rundt mange steder, og jeg føler, at der altid er blevet taget godt imod mig, hvad jeg hermed gerne vil benytte lejligheden til at sige tak for.

Den første og største opgave, der lå og ventede, da jeg tiltrådte som konsulent, var projektet Mit liv i år 2000. De 41 indleverede bidrag skulle læses igennem og bedømmes. Da jeg overtog projektet, var den oprindelige tidsplan for projektet allerede forskubbet, så der ventede et stort arbejde med at komme igennem bunken så hurtigt som muligt. Målet om at blive færdig inden sommerferien glippede, men der blev sendt brev ud til deltagerne om forsinkelsen, hvad deltagerne havde forståelse for.

Bedømmelsesudvalget bestående af Jørgen Dieckmann Rasmussen og Karen Margrethe Melbye fra RAL, museumsinspektør Mogens Hansen fra Grindsted Museum som repræsentant for Historisk Samfund for Ribe Amt samt undertegnede nåede i september igennem alle bidragene, efter de havde gået på omgang. Jeg tror, jeg taler på hele bedømmelsesudvalgets vegne ved at sige, at det har været et stort, men også uhyre spændende arbejde at læse de indleverede bidrag igennem. Den indsats, bidragsyderne har leveret, ligger langt ud over, hvad man på forhånd kunne forvente. Uden at have noget præcist tal er bidragenes samlede omfang på mindst et par tusinde sider, og det har naturligvis været tidskrævende at komme igennem, men det er til gengæld blevet opvejet mange gange af det, man fik igen ved at læse de velskrevne og velillustrerede bidrag.

Blandt deltagerne i Mit liv i år 2000 finder man mange forskellige mennesker med vidt forskellige baggrunde. Der er bl.a. elever fra en 4. klasse, men generelt må de fleste bidragsydere siges at tilhøre den ældre del af befolkningen. Nogle fortæller om hverdagen, andre har mere fokuseret på begivenheder – store som små, eller været optaget af politiske og holdningsmæssige spørgsmål. Som det var udgangspunkt i projektoplægget, har folk altså grebet tingene vidt forskelligt an, også i udformningen af deres bidrag. Én har filmet med et videokamera, andre har fortalt via digt og sange. Nogle har indsendt deres kalender for år 2000, og en gruppe har såmænd indsendt en oppustelig ølflaske sammen med andet materiale. Ud af folks omhu og kreativitet er der kommet mange interessante bidrag. Ved en gennemgang af bidragene finder man dog flest dagbøger. Mange af disse er rigt illustreret med fotografier og udklip.

Bedømmelsesudvalget udpegede Dorthe Petersen fra Esbjerg til at være vinder af projektet. Dorthe Petersen har leveret et enestående bidrag, hvori hun nøje, i såvel tekst som billeder, har gengivet hendes hverdag til mindste detalje. Det er et meget omfangsrigt, systematisk og velskrevet bidrag, som klart fortjente 1. præmien og de 10.000 kr., som fulgte med æren. Andenpræmien, der blev belønnet med 5.000 kr., gik til Ina Jensen fra Ølgod. Heller ikke hendes placering kunne der herske nogen tvivl om. I et utroligt velskrevet bidrag har Ina Jensen med sin lange livserfaring fortalt om og sat spørgsmålstegn ved mange af tidens karakteristiske træk og livsmønstre. Hendes bidrag er temaisk opbygget og har en god vekselvirkning mellem erindringer og forventninger – drømme og dagligdag. Tredjepræmien var sværere at udvælge blandt de mange, interessante bidrag. Derfor

besluttede bedømmelsesudvalget at udpege tre tredjepræmievindere, som hver fik udløst 1.000 kr. De tre var Irene Hunderup fra Bramming, Jette Aggerbeck fra Hejnsvig og Bente Lis Mikkelsen fra Esbjerg. Irene Hunderup blev belønnet for et flot bidrag med en anderledes vinkel på tingene. Hun er blandt de få, yngre deltagere, hvilket på mange måder kommer til udtryk i hendes bidrag, bl.a. via den energi og livsglæde, det udstråler. Jette Aggerbeck fik præmien, fordi hun har leveret et meget levende bidrag om, hvordan Danmark i hendes øjne så ud i år 2000. Hun har gjort sig mange tanker og overvejelser om livet og samfundet og fortæller desuden om mange begivenheder og traditioner. Den sidste tredjepræmievinder, Bente Lis Mikkelsen, fik præmien for en anderledes måde at gribe fortællingen an. Via digt og sange har hun gengivet mange af hverdagens begivenheder, store som små, og skrevet ganske humoristisk, men også taget fat på større, alvorligere emner, hvor hendes mening til tingene klart træder frem.

Vinderne og bidragene blev præsenteret ved et vellykket og velbesøgt arrangement på Ribe Amtsgård den 3. oktober. Her blev spændingen udløst og præmierne overrakt af formanden for Ribe Amts Undervisnings- og Kulturudvalg, Karen Baungaard, som viste stor interesse og engagement. I det hele taget har amtet udvist stor opmærksomhed og givet god støtte til projektet, som vi kun kan være tilfredse med. Tilbage venter nu kun udgivelsen af bidragene fra Mit liv i år 2000. Som ansvarlig for denne udgivelse er jeg ved at få det sidste gjort klar, så bogen kan blive trykt og sendt i handlen. Den forventes at udkomme før sommerferien. Udgivelsen kommer til at rumme udpluk fra de forskellige bidrag. Mit mål var at få alle bidragsydere repræsenteret i udgivelsen, hvilket næsten er lykkedes til fulde. Bortset fra nogle enkelte er der et eller flere udpluk fra alle bidragene. Udgivelsen bliver tematisk opbygget ud fra de forskellige temaer, som har været de gennemgående eller overordnede emner i det, bidragsyderne har skrevet. Udplukkene kan være korte eller længere passager. Vil man læse bidragene i fuld længde, vil de i fremtiden være at finde ude omkring på de lokalarkiver, som geografisk dækker området.

Udover arbejdet med projekt Mit liv i år 2000 har min tid som konsulent budt på en række af RALs tilbagevendende aktiviteter. Jeg begyndte i foråret at gennemgå årsberetningerne fra arkiverne og redigere disse med henblik på udgivelse. Via årsberetningerne fik jeg det første kendskab til de enkelte arkiver, men siden hen har jeg haft rig lejlighed til, at besøge en del arkiver som har ønsket at få konsulentbistand. Fra første besøg har det

været sjovt og spændende at komme ud i marken og se, hvad der sker ude i lokalarkiverne. Størstedelen af mine konsulentopgaver har bestået i assistance til at registrere i Arkibas. Mange har brug for hjælp til at sætte sig ind i alle programmets funktioner og blive fortrolige med programmet, så man kan begynde at registrere og oparbejde en rutine, som er nødvendigt for at have fuld udbytte af Arkibas. Andre opgaver har været at vejlede i de generelle registreringsprincipper ved den traditionelle registrering og ved brug af Arkibas, samt at vejlede arkiverne i brugen af nye elektroniske og digitale medier. Det har været utroligt spændende og samtidig også lærerigt med de konsulentopgaver, der har været, og jeg ser frem til i det kommende år at modtage nye henvendelser og udfordringer.

RALs kursusaktiviteter har i det forgangne år været en smule nedtonet. I foråret 2001 var der ingen kurser, hvilket til dels skyldes udskiftningen af konsulenten, samt at projektet Mit liv i år 2000 lagde beslag på en stor del tid. Til gengæld har der i efteråret været afholdt to kurser med overskriften »Hvad skal vi med teknologien?« for at belyse og diskutere de muligheder og problemer, de nye teknologier tilfører arkiverne. Det samme kursus blev afholdt to gange – et i hver ende af amtet. Kurserne blev afholdt i Ribe og i Ølgod og havde henholdsvis 20 og 19 deltagere. Et antal vi kun kan være tilfredse med, og det kan få os til at overveje, om det er måden fremover at afholde to kurser med samme emne i hver ende af amtet. Kurset var første gang, jeg som ny konsulent optrådte i en større forsamling i RAL-regi, så der var mulighed for medlemmerne at lære mig at kende, og omvendt. Kurset gav deltagerne en hel del at tygge på, idet der i forbindelse med de nye teknologier er mange ting at tage stilling til. Samtidig kom det frem, at især spørgsmålet om Arkibas' fremtid lå folk meget på sinde. Af kommende kurser har RALs uddannelsesudvalg besluttet at følge op på spørgeskemaundersøgelsen fra 2000 og iværksætte nogle af de kurser, der er udtrykt ønske om. I indværende år har der allerede været afholdt ét kursus i emnet bevaring og kassation. Man må sige, at kurset faldt på et tørt sted, for med 49 kursister har det uden tvivl været et emne, folk har trængt til at få belyst og diskuteret. Af planlagte kurser bliver der til april afholdt et lørdags- og heldagskursus i registreringsprogrammet Arkibas. Da godt halvdelen af medlemsarkiverne i dag benytter programmet, og eftersom meget af konsulentbistanden består i at vejlede folk i Arkibas, er det skønnet nødvendigt med et sådant kursus, hvad antallet af foreløbige tilmeldinger også bekræfter. Kurserne for efteråret 2002 er

endnu ikke planlagt, men der er allerede forskellige emner at tage fat på, ligesom vi altid er lydhør over for eventuelle kursusønsker.

Til sidst skal jeg nævne RAL-Nyt, som også i 2001 udkom to gange. Juni-udgaven blev en smule tyndere end normalt, hvilket til dels hænger sammen med, at jeg som nyansat ikke havde fået nok stof indsamlet, og ikke mindst at bladets redaktør, Olga Pedersen, som en naturlig følge af hendes udtræden af RALs bestyrelse havde forladt redaktørstolen. Af de gamle blade kan jeg se, at Olga Pedersen har bidraget med meget til bladet, og selv om jeg ikke selv nåede at arbejde sammen med Olga Pedersen, skal hun have en stor tak for hendes indsats i forbindelse med RAL-Nyt. For at bladet ikke helt skal glide ud af familiens hænder, vil Olgas søn Børge dog fortsat bistå med den lay-out-mæssige side af RAL-Nyt. Som ny redaktør i stedet for Olga Pedersen blev formand Jørgen Dieckmann Rasmussen udpeget. Det betyder, at hele redaktionen nu fremover befinder sig på Esbjerg Byhistoriske Arkiv. For at bladet ikke skal komme til at

bære præg deraf, er det vigtigt at alle medlemmerne ude omkring hele tiden tænker i RAL-Nyt-baner, dvs.: »Er der noget af det, vi laver, som er værd at fortælle om til brederne skare – eller er der noget, vi mangler, som kan efterlyses via RAL-Nyt?«. Vi håber på en masse gode indlæg, så vi kan få nogle spændende blade sendt ud, som jeg synes tilfældet var med det blad, som blev sendt ud i december måned 2001.

Det var, hvad jeg kunne berette om mit første år som RAL-konsulent. Et år som jeg hidtil kun har haft til låns som vikarierende, men med Birgitte Thomsens nylige udmelding om ikke at vende tilbage fra orlov, har bestyrelsen besluttet at gøre min ansættelse permanent. Jeg skal takke for den store tillid, man hermed har vist mig – en tillid jeg vil gøre alt for at leve op til i mit fremtidige virke som RALs konsulent, som jeg ser meget frem til at skulle fortsætte med.

Richard Bøllund
Amtskonsulent

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 2001

Billund Kommune

Lokalhistorisk Arkiv

Billund Centret, Hans Jensensvej 6, 7190 Billund.

Tlf.: 75 33 24 72

Åbningstid: Tirsdag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale

Leder: Kaj Schmidt, Søndermarksvej 411, 7190 Billund

Tlf.: 75 33 13 92

Lokalhistorisk arkiv for Grene Sogn har fået 37 afleveringer i 2001. Der har været godt 80 besøg på arkivet i 2001, hvilket er et fald i forhold til sidste år, hvor vi havde dagåbent, da vi havde en ansat.

Arkivet har sammen med den lokalhistoriske forening haft skiftende udstillinger i vores udhængsskab, idet vi har tradition for at udstille konfirmandbilleder i foråret. Vi har alle konfirmandhold fra 1930 og udstiller billeder fra hvert tiende år med samme endetal som det aktuelle år. I forbindelse med Billund Kulturnat den 28. og 29. oktober havde vi ekstraordinært åbent i arkivet og havde besøg hele aftenen igennem. Vi havde lavet en udstilling om Gorm den Gamles efterslægt i Grene Sogn, idet vi ved hjælp af slægtsbøger har kunnet registrere godt 550 efterkommere af ham. Dette arrangement lod vi indgå i arkivets aktiviteter i stedet for deltagelse i Arkivernes Dag.

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv

Vorbasse Museum, Kirkegade 3, 6623 Vorbasse

Åbningstid: Tirsdag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale

Leder: Sven Tygesen, Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse

Tlf.: 75 33 31 39

Arkivets postadresse: Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse

E-mail: sven-tygesen@vorbasse.dk

Arkivet har i årets løb modtaget adskillige omfattende og spændende arkivalier, som nu er indgået i samlingen. Publikumsinteressen for arkivet har været tilfredsstillende. Der er forsat flere telefoniske end personlige hen-

vendelser. Efterhånden er der dog mange, der benytter e-mail.

Vi har også taget teknikken i brug på anden vis, idet vi har anskaffet os en scanner og en CD-brænder, først og fremmest til billedbehandling. Det er meningen, at billedarkivet med tiden skal lægges ind på CD. Det er dog et langtidsprojekt, som vi sandsynligvis ikke bliver færdige med i denne dronnings regeringstid. Foreløbig har vi nok at gøre med at få de nye billeder, som arkivet modtager, lagt ind.

Af arrangementer har arkivet kun stået for én udstilling i 2001, nemlig en fotoudstilling om én af byens gader. Arkivernes Dag måtte vi desværre rykke et par måneder, fordi der var øvrige arrangementer i byen på den fastsatte dato.

Blåbjerg Kommune

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 71 18

Åbningstid: Mandag kl. 8.30-11.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Inga Mulbjerg, Parkvej 3, Kvong, 6800 Varde

Tlf.: 75 25 40 01

Der har i året 2001, som tidligere år, været stor interesse for arkivet med 148 besøgende, iberegnet besøgende på Arkivernes Dag og telefonsamtaler. Vi havde på Arkivernes Dag udstilling af gamle brudebilleder – gamle biler og gamle slægtsgårde m.m. I kaffestuen vistes løbende videoer af gamle film fra egnen.

Vi har i årets løb modtaget 40 afleveringer, haft korrespondance med nogle fra USA angående slægtslister. Vi har haft en henvendelse om flygtningelejren i Nymindegab angående to unge piger fra Litauen, der var i lejren, og som senere fik arbejde i Nr. Nebel. Dem har vi et billede af.

Blåvandshuk Kommune

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf.: 75 27 15 48

Åbningstid: Efter aftale med lederen, dog er arkivet almindeligvis bemandet mandag-fredag kl. 9.00-12.00

Leder (midlertidig): Leif Ipsen, Østparken 92, 6840 Oksbøl. Tlf.: 75 27 15 89

Hjemmeside: www.varde.bibnet.dk/arkiv/blhuk.htm

E-mail: blaoks@image.dk

Antallet af regulære indkomster har i årets løb været relativt beskedent, hvorimod personlige henvendelser på arkivet, specielt vedrørende slægtsforskning og lokalhistoriske emner, har været voksende. Der har i årets løb været ca. 120 besøgende, hvoraf ca. 30 må tilskrives Arkivernes Dag den 10. november.

På vandrerhjemmet er etableret en permanent fotoudstilling vedrørende flygtningelejren med relation til stedet. Derudover har der på stedet været arrangeret fotoudstillinger med varierende lokale emner.

I en række tilfælde har arkivet stillet foredragsholder til rådighed for forskellige foreninger. Indsamling af materiale til og redigering af stof til bogen om flygtningelejren er ved at være afsluttet. Bogen påregnes at udkomme medio 2002.

Bramming Kommune

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Store Darum, 6740 Bramming

Åbningstid: 1. oktober – 31. marts: Onsdag kl. 15.00-17.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Erling Schmidt, Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming Tlf.: 75 17 90 11

Arkivets postadresse: Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming

Arkivet har i 2001 modtaget ti afleveringer. Afleveringerne omfatter bl.a. slægtsberetninger for de gamle Darum-slægter Helle og Boesen. Arkivet har kunnet hjælpe adskillige slægtsforskere, der søgte efter deres aner i Darum Sogn.

Der har ikke været formidlingsaktiviteter i det forgangne år, men de sidste par måneder af 2001 er der blevet arbejdet med klargøring af materiale til en udstilling i Darum Fritidscenter om skolerne i Darum Sogn gennem hundrede år.

Gørding Sognearkiv

Plejehjemmet Østergården, Nørremarken 23,

6690 Gørding

Åbningstid: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen. Lukket i juli måned

Leder: Nora Olesen, Hessellundvej 14, 6690 Gørding Tlf.: 75 17 88 75

Arkivets postadresse: Hessellundvej 14, 6690 Gørding

Sognearkivet har også i 2001 været besøgt af mange interesserede mennesker. Arkivets 25 års jubilæum blev festligholdt den 25. januar med ca. 90 gæster. Efter velkomst og arkivsangen var der lodtrækning til »Hvornår var det nu, det var?«. To hold gættede årstal ud fra oplysninger, som blev oplæst, billeder på overhead og musik fra årene. Publikum gættede også med, og de oplyste begivenheder blev ivrigt diskuteret. Der var præmier til begge hold. Til kaffe fik vi fastelavnsboller og fint pyntede, hjemmelavede lagkager. Vi sluttede aftenen med ønskekoncert og sangen Barndomsminde.

Af særlige afleveringer kan nævnes et maleri af skuespiller Niels Johnsen, malet af Eckardt Johnsen. Giveren er professor Svend Åge Hansen, Ørbæk, født og opvokset i Hessellund, Gørding Sogn.

Ejler Nielsen arbejder stadig med gårdhistorier, og han er næsten færdig med Hessellund. Vi har også mange henvendelser, skriftlige og mundtlige, vedrørende slægtsforskning og ejendoms historier. Vi har jo genparterne af tinglyste dokumenter fra Gørding-Malt Herred.

Billeder fra forskellige aktiviteter og begivenheder i sognet fra årene 1978 og til nu har vi fået sorteret op i årgange og sat i ringbind. Det går lidt trægt med edb-registreringen, men vi håber på lidt bedre tid i det nye år.

Hunderup Sognearkiv

Kjærgårdvej 9, Hunderup, 6740 Bramming

Åbningstid: Vinterhalvåret: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19.30-21.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Thea Boesen Smidt, Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 33 42

Arkivets postadresse: Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming

Hunderup Sognearkiv arbejder stadig på livet løs med sognets gårdhistorie. Det giver mange spændene oplevelser. Slægts historie støder vi også på. Vi har blandt andet en gård, der har været i samme slægts eje siden 1745 (og måske længere endnu). I dag er det 12. generation, der bor på gården.

Vi har også fået mange henvendelser fra forskellige forskere. Vi er bl.a. blevet kontaktet af Poul Jensen, Sakskøbing. Poul Jensen har været kontorassistent her i sognet i 1937-38. Det er helt utroligt, hvad han kunne huske fra dengang. Han var bl.a. med til at spille dilettant, og fra disse forestillinger sendte han nogle fotografier af de medvirkende, som han bad os sætte navne på. Vi sendte billederne ind til ugeavisen, og ud fra det fik vi en del henvendelser. Det er helt utroligt. Folk skulle jo faktisk være 30 år for at kunne huske disse forestillinger, men vi fik sat navne på hver eneste én.

Vi har haft mange henvendelser vedr. slægtsforskning. Blandt andet har vi haft to forespørgsler fra USA. Fra to forskellige steder har vi fået tilsendt beretningen om »en familietragedie på Manø«. Beretningen er skrevet af Johanne Nielsen, der er lærer ved Bramming Skole.

Vejrup Sognearkiv

Vejrup Endrup Fritidscenter, Skolevænget 5, Vejrup, 6740 Bramming

Åbningsstid: Efter aftale med lederen

Leder: Hans Andreasen, Grisbækvej 11, 6740 Bramming
Tlf.: 75 19 00 63. Fax: 75 19 09 63

Arkivets postadresse: Grisbækvej 11, 6740 Bramming

Året 2001 blev både med hensyn til afleveringer og med hensyn til henvendelser et godt år. Vi modtog 30 afleveringer, hvor af der var tre af betydeligt omfang. Der var 21 henvendelser, både telefoniske og skriftlige forespørgsler. Spørgsmål om slægts- og ejerforhold af sognets landbrug og forretninger har været noget, som vi har været med til at løse. Også slægtsforskere har fået øje for den hjælp, vi kan yde.

Desværre er arkivudvalgets største ønske om et andet og større lokale endnu ikke gået i opfyldelse, men vi giver ikke op, og man har da altid lov at håbe.

Vester Nykirke Sognearkiv

Kontorbygningen, Endrup Andelsmejeri, Bygaden 43, Endrup, 6740 Bramming

Åbningsstid: 1. tirsdag hver måned kl. 19.30-21.00. Lukket i juni, juli og august

Leder: Else Marie Christensen, Bygaden 68 C, Endrup, 6740 Bramming. Tlf.: 75 19 12 10

Arkivets postadresse: Niels Erik Junk, Gummemarkvej 8, Vong, 6740 Bramming

Vester Nykirke Sognearkiv har i året 2001 haft nogle få telefoniske forespørgsler, f.eks. vedrørende en dilettant-

forestilling fra 1940 om de personer, som var med. Vi fik også et billede, som lå i en hulmur, af en ung pige. Vi vil prøve at finde ud af, hvem hun er.

Brørup Kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn

Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup. Tlf.: 75 38 18 78
Åbningsstid: Torsdag kl. 15.00-17.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Kaj Larsen, Okslundvej 39, 6650 Brørup
Tlf.: 75 38 81 57

Arkivets postadresse: Okslundvej 39, 6650 Brørup

I stedet for et julemøde midt i den travle december måned flyttede vi mødet til det nye år. Vi havde et velbesøgt møde, hvor Søren Manø fortalte om en udvandrer-skæbne. Det var en eftersøgning, der varede flere år og omfattede mange lande, men til sidst gav det dog resultat, takket være tålmodighed og energi.

Arkivets besøgstal svinger meget, gennemsnitlig har det nok ligget på et besøg pr. åbningsdag. Nogle dage kommer der så mange, at det kniber med pladsen, men jeg tror ikke, nogen er gået af den grund. Vi håber, det nye byråd finder nogle større lokaler til os. Foreløbig har vi planer om at invitere kulturudvalget til at bese forholdene. En stor del af arbejdet på arkivet består i de skriftlige forespørgsler, som tit kræver megen tid og snak med lokale folk. Et af bestyrelsesmedlemmerne har gennemset vores brandtaksationsprotokoller og udarbejdet et stedregister, så vi lettere kan finde frem til især landbrugsbygningers historie. Indleveringerne er sket jævnt over hele året. Der er indkommet flere spændende ting, der venter på at blive registreret. Trods lidt begyndervanskeligheder er vi begyndt at registrere i Arkibas, men vi håber, Windows-udgaven snart kommer.

I år delte vi igen stand med Lokalarkivet for Holsted Kommune på julemessen, denne gang i Brørup-Hallerne. Her blev bogen *Glimt af Fortiden* lagt frem med et godt salg som resultat. Bogen er udgivet af arkivet, men skrevet af en gruppe Brørup-borgere, som har gjort et stort arbejde igennem et par år. Bogen er trykt i to oplag og er i skrivende stund næsten udsolgt.

Esbjerg Kommune

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg

Tlf.: 75 18 18 55. Fax: 75 18 09 40

E-mail: byhistoriskarkiv@esbkomm.dk

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10.00-16.00, torsdag tillige kl. 16.00-18.00

Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen

Hjemmeside: www.esbjergbyhistoriskearkiv.dk

Travle arbejdsår er ikke ukendte i arkiververdenen, men 2001 slår dog alt, vi hidtil har oplevet i Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Det lå ikke alene i, at alle arkiver får en større og større brugerkreds, men skyldtes også, at Esbjerg Byhistoriske Arkiv kunne fejre 50 års jubilæum den 25. oktober 2001. Arkivets historie går ganske vist tilbage til 1920'erne, men bl.a. under besættelsen gik arbejdet i arkivet næsten i stå, og ingen synes formelt at have ansvar for arkivet før i 1951, hvor det blev rekonstrueret under hovedbibliotekets vinger.

Meget er sket siden 1951, hvilket bl.a. blev tydeliggjort ved arkivets jubilæumsudstilling, *Historie for alle – Esbjerg Byhistoriske Arkiv 1951-2001*. I udstillingen skildres udviklingen fra foreningsdrevet arkiv til offentligt arkiv i tekst og billeder, og der lægges vægt på at vise, hvad der sker bag kulisserne, når de mange og store afleveringer gøres tilgængelige for publikum. Udstillingen giver således publikum indblik i det daglige arbejde med at gøre billeder, arkivalier m.m. tilgængeligt på læsesalen eller Internettet samt formidlingen af Esbjergs historie i foredrag, kurser, byvandring og andet for byens borgere. Internt betød arbejdet med udstillingen en større forståelse for eget og kollegernes arbejde, idet de enkelte arbejdsprocesser på arkivet ses i en større sammenhæng.

Esbjerg Byhistoriske Arkiv dækker de dele af Esbjerg Kommune, hvor der ikke er et anerkendt søgnearkiv, og det er arkivets opgave at indsamle billeder, arkivalier og andet materiale om området historie. Arkivets samlinger vokser hele tiden. Der er sket meget i byen i de sidste 50 år, som man kan finde oplysninger om i Esbjerg Byhistoriske Arkiv. For at illustrere dette var der lavet udstillingen, *En by i forandring*, som viste nogle af de mange forandringer, der er sket i løbet af de 50 år, arkivet har eksisteret.

Udstillingen var dog ikke den eneste jubilæumsaktivitet. I forbindelse med åbningen af udstillingen blev der udgivet en bog med en række udvalgte fotos fra Esbjerg i 1950'erne, alle sammen taget af pressefotograf Knud

Rasmussen. Han kom til Esbjerg i slutningen af april 1952 og gik derefter på opdagelse i byen med sit kamera. Det resulterede i mange fine fotografier, hvor der fra april 1952 til december 1959 for hver måned er udvalgt minimum et billede til bogen. Bogen blev en stor succes, ikke blot på udgivelsesdagen, men også i de kommende måneder.

Sidste indslag i jubilæumsmarkeringen var heldagskonferencen *Lokalhistorie på nettet*. Den blev holdt på Esbjerg Højskole den 25. oktober, som var selve jubilæumsdagen. En lang række foredragsholdere gav forskellige indgange til konferencens emne, spændende fra de første tiltag med registreringsprogrammet Arkibas frem til moderne formidling, som den bl.a. foregår i Hvidovre i projektet *Historien i Gaden*. Der blev naturligvis også fortalt om hjemmesider, skanning af fotografier, brug af interaktive medier i folkeskolen og gymnasieskolens forventninger til arkiver og museer. Den meget alsidige konference skulle afsluttes med en rapport, der dog ikke var udkommet ved udgangen af december 2001.

Til gengæld var der kommet en del andre publikationer. Den 24. august udgav Esbjerg Byhistoriske Arkiv fhv. stadsarkitekt Svend Høgshros bog *By og udvikling – Esbjerg 1970-1995*. Lige ind under jul fulgte Johs. Bredmose Simonsens tredje bog, *Havn og skibe – Esbjerg 1868-2001*. Især den sidste bog solgte godt, selv om den først udkom den 19. december. Som sædvanlig udgav arkivet også en *Esbjerg Kalender*, og kalenderen for 2002 blev populær som altid.

2001 blev i øvrigt året, hvor Esbjerg Byhistoriske Arkiv for alvor gjorde sig bemærket på internetfronten. Efter et år med en hjemmeside under Esbjerg Kommunes samlede internetudbud anskaffede arkivet sig sit eget domæne. Esbjergbyhistoriskearkiv.dk, som domænet kom til at hedde, fik for alvor gjort arkivet synligt, og hjemmesiden satte samtidig en ny standard for, hvad lokalarkiver kan tilbyde borgerne online. Esbjergbyhistoriskearkiv.dk så dagens lys den 12. juli og indeholdte udover langt mere generel information om arkivet end den gamle side også en nyhedsservice, som interesserede borgere kunne tilmelde sig og få tilsendt nyheder om arkivets aktiviteter m.m. via e-mail. Denne service har mange siden gjort brug af. Herudover blev Esbjerg Borgerdatabase, som allerede så dagens lys i efteråret 2000, relanceret i en ny og mere brugervenlig udgave på den nye hjemmeside, og nu også med borgere fra skattemandtalisterne fra 1904. På esbjergbyhistoriskearkiv.dk blev det også muligt at søge i en del af arkivets registreringsprogram Arkibas. Internetversionen af Arkibas gav brugerne mulighed for

Et kig ind på hjemmesiden www.esbjergbyhistoriskearkiv.dk, som blev introduceret i 2001 med bl.a. aktuelle billeder fra Cutty Sark sejlskibsstævnet. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

at søge efter de arkivalier, de måtte være interesseret i på en logisk og hurtig måde. Også et dialogforum, en ordbog for slægtsforskere samt et Esbjerg Leksikon var at finde på [esbjergbyhistoriskearkiv.dk](http://www.esbjergbyhistoriskearkiv.dk). I forbindelse med aktuelle begivenheder som f.eks. Cutty Sark Tall Ships Race i august 2001 blev hjemmesiden stedet, hvor borgere kunne se aktuelle billeder og – forsøgsvis – videoklip fra begivenheden.

Alle disse tiltag medvirkede til, at besøgstallet på hjemmesiden overraskede positivt. Inden årets udgang havde næsten 7.000 besøgt siden, heraf en del længerevarende besøg fra New Zealand, Sverige, Norge og Australien m.m. Publiceringen medførte ydermere, at arkivet modtog forespørgsler fra danskere bosat i udlandet bl.a. fra New Zealand. Årsagen til hjemmesidens høje besøgstal fra begyndelsen kan bl.a. tilskrives den gode presse-

dækning, som den lokale presse gav åbningen. TV Danmark 2 bragte f.eks. et TV-interview med IT-medarbejder Nicolai Dupont Heidemann, som havde haft ansvaret for hjemmesidens udvikling. Borgernes store interesse for hjemmesiden samlede sig dog specielt om Borgerdatabasen, som blev besøgt af hver anden besøgende. Også billederne fra Cutty Sark-arrangementet havde stor interesse, og det understregede endnu engang, at lokalhistoriske billeder på Internettet altid trækker besøgende.

Også billedprojektet Esbjergs industrialisering og industrier – Den digitale port til Esbjergs historie kom for alvor i gang i 2001, og en lang række industri-billeder blev udvalgt og sendt til digitalisering (skanning). I december 2000 modtog Esbjerg Byhistoriske Arkiv 200.000 kr. fra Esbjerg Seminariums Uddannelsesfond til

realisering af første del af et projekt, der har til formål at offentliggøre 5.000 fotografier, tekster, lydoptagelser eller filmklip, der belyser Esbjergs industrihistorie. Målgruppen er ikke alene arkivets traditionelle brugere, men især byens gymnasielever og studerende ved SDU-Esbjerg. Det har været hensigten at foretage et repræsentativt udvalg af materiale fra arkivets samlinger, der belyser de enkelte virksomheder historie. For at sikre at der er søgt efter så godt som alle virksomheder, er der taget udgangspunkt i Esbjerg Vejviser 1903, 1923, 1933, 1943, 1963, 1973 og 1983. Når 1903 er valgt skyldes det, at denne vejviser nummer den første særskilte fortegnelse over fabrikker, og når vi slutter i 1983 skyldes det, at arkivets billedsamling af registrerede positiver fra tiden efter 1980 er yderst pauver. Ud fra vejviserne er samlingerne gennemgået, så ved samme lejlighed har vi fået overblik over byens industrielle udvikling. I 2001 blev der udvalgt og skannet 1.548 fotografier. Skanningsarbejdet er outsourcet.

Arkivet besluttede at gå aktivt med i Esbjerg Kommunes billedprojekt og udvalgte derfor sammen med Esbjerg Kommunes øvrige interessenter billedhåndteringssystemet Fotoware til at registrere kommunens digitale billeder. Det kom desværre til at forsinke vores eget projekt, men arkivet kom til gengæld til at stå ved roret for hele kommunens billedprojekt og havde derfor mulighed for påvirke reglerne for inddatering af alle kommunens øvrige billeder, som jo med tiden vil lande i arkivet. Endnu en fordel ved samarbejdet med kommunens øvrige afdelinger var, at arkivet fik mulighed for at anvende Fotoware. Systemet understøttede nemlig langt flere avancerede søge- samt registreringsfaciliteter end den løsning, arkivet selv ville have udviklet. Alle faciliteter, som både vil være arkivet og borgerne til gavn, når de skal søge i arkivets billeder på Internettet.

Anskaffelsen af Fotoware medførte ydermere, at arkivet i løbet af 2001 nu også i stigende grad begyndte at digitalisere sine billeder, når de blev anvendt i forskellige sammenhænge, f.eks. bogudgivelser. Alle billeder i bøger m.m. blev skannet med henblik på at indgå i den kommende billeddatabase. Alene i 2001 blev der lavet 697 sådanne skanninger, og de dækkede kun den sidste halvdel af 2001. Blot er projektet med Fotoware blevet noget mere omfattende end først antaget, så desværre var de mange spændende digitale billeder ikke blevet tilgængelige på nettet ved årsskiftet 2001.

I løbet af 2001 blev arkivet også involveret i Esbjerg Kommunes arbejde med at udforme kravspecifikationer i forbindelse anskaffelsen af nyt økonomisystem. Arkivets opgave bestod i at udforme krav til systemet, så der i de

kommande systemer kan foretages elektroniske arkivudtræk af bevaringsværdige data. Som en forsmag på denne procedure arbejdede arkivet sidst på året sammen med økonomikontoret om en aflevering til arkivet af et elektronisk udtræk af kommunens hovedbøger fra det gamle økonomisystem.

Arkivets IT-medarbejder var også i første del af 2001 beskæftiget med at hjælpe Esbjerg Museum med at etablere et klientserver baseret netværk hjulpet af Esbjerg Kommunes IT-afdeling. IT-medarbejderen fungerede efter projektets afslutning som IT-konsulent for museet.

At moderne teknik og teknologier vinder frem er dog ikke ensbetydende med, at gamle arbejdsrutiner opgives. Således er et særligt projekt sat i gang for at få arkivets negativsamling rensat for nitratnegativer. De gamle negativer – med fantastiske motiver – kopieres og nyt sikkerhedsnegativ fremstilles. I 2001 blev store dele af samlingen gennemgået og rensat. Ca. 450 billeder er blevet kopieret, men dette arbejde vil blive intensiveret i 2002.

I det hele taget bliver afleveringerne af fotografier større og større. En af de største af arkivets i alt 219 afleveringer i 2001 var pressefotograf Tonny Sørensens negativarkiv. I alt 49 ringbind med negativer afhentede vi på Esbjerg Ugeavis, da ugeavisen fusionerede med Esbjerg Onsdag i den nye Ugeavisen Esbjerg. Heldigvis var denne aflevering uden nitratnegativer.

Disse store afleveringer giver meget arbejde bag kuliserne, men alligevel forsøger vi også at få tid til at formidle Esbjergs historie. Ud over udgivelsen af bøger, som allerede er nævnt, skal også nævnes udstillingsaktiviteter uden for huset som f.eks. Børne- & Ungdomskulturdagen 2001. Traditionen tro deltog Esbjerg Byhistoriske Arkiv i arrangementet, der blev afholdt i Esbjerg Musikhus den 21. april. Arkivets bidrag var en udstilling med titlen, I krig og fred, om børn og unges forhold i Skt. Petersborg, såvel i dag som under Anden Verdenskrig under den tyske belejring af Leningrad, som byen hed dengang. Da belejringen begyndte i august 1941 var der 2.500.000 indbyggere i byen, og da den sluttede 900 dage senere var der kun 600.000 tilbage. I mellemtiden var ca. 900.000 blevet evakueret, ca. 100.000 var ved fronten, og ca. 900.000 døde under blokaden. Billederne viste børn og unge i uniform, som arbejdskraft i våbenindustrien, som sårede på hospitalerne, som forældreløse på børnehjemmene osv. I det hele taget fremgik det tydeligt, at børnene ligesom de voksne både er ofre for krigen og aktører i den. Den nutidige billedserie viste en række børn og unge i situationer, som ligeså godt kunne udspille sig i Esbjerg som i Skt. Petersborg. Begge steder er især ung-

dommen stærkt præget af den amerikanske ungdomskultur. Billederne i udstillingen er udlånt af Det Centrale Børnebibliotek, A. Pushkin i Skt. Petersborg.

Også i forbindelse med Cutty Sark lavede arkivet en lille udstilling, og i slutningen af året stod vi for en særudstilling om Esbjerg i 1950'erne i Sparbank Vest. Udstillingsåbningen blev kombineret med et foredrag ved arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen om samme emne.

Formidlingen foregår dog ikke blot ved udstillinger, men også i kurser og foredrag i samarbejde med Esbjerg Folkeuniversitet og FOF-Esbjerg. Nye tiltag på dette felt i 2001 var såkaldte kulturhistoriske hverdagsture. I april gik turen til Nordvestsjælland, hvor 65 personer var med på en tur til Kalundborg, Dragsholm og Lammefjorden. I november gik turen til Christiansborg Slotskirke, Dronningens gobeliner og Tivolis julemarked, og denne tur blev så populær, at den måtte doubleres. I alt 100 personer var med på disse ture. Foruden disse aktiviteter hyres arkivet ofte til foredrag, byvandring m.m. Netop denne sluttige brug af Byhistorisk Arkiv var noget af det specielle, besøgende fra Norge hæftede sig ved, da de gæstede Esbjerg den 19. maj i forbindelse med Oplandsarkivets 20-års jubilæumstur til Danmark og danske arkiver.

Læsesalen bruges sluttigt – besøgene ligger støt på omkring 5.000 personer. Især er samlingen af kirkebøger populær, og ikke mindst på det område fik arkivet en kærkommen jubilæumsgave. Frem for vin og blomster havde vi nemlig ønsket os penge til køb af mikrokort. Vi fik næsten 70.000 kr. – og af det beløb havde Sydvestjysk Egns- og Slægtshistoriske Forening formået at skaffe ca. 65.000 kr. Det var jubilæets største og mest enestående gave – og noget, der var med til at gøre 2001 til et helt specielt arkivår i Esbjerg.

Esbjerg Idrætsarkiv

Gl. Vardevej 62, 6700 Esbjerg

Tlf.: 75 45 60 57

Åbningstid: Dagligt kl. 10.00-14.00 samt efter aftale

Leder: Niels Jørgen Højbjerg, Vestervangen 15,
6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 12 29 75

2001 har været et travlt år for arkivet. Efter flytningen fra Østerbycentret til Gl. Vardevej 62 (Idrættens Hus) var arkivet den 23. februar klar til at holde åbningsreception. Vi blev overrasket over det store fremmøde fra kommunen, foreninger og enkeltpersoner. Det blev en rigtig god dag for arkivet, og mange havde bevaringsværdige ting

med, ligesom der lød rosende bemærkninger om indretningen.

I løbet af 2001 har vi haft besøg af f.eks. seniorklubber og andre foreninger. Ligeledes har vi fire gange haft besøg af studerende fra flere universiteter, der har villet bruge sport som emne for deres afsluttende eksaminer. En enkelt gruppe fra Aarhus Universitet har endda opnået karakteren 13 for deres opgave. Efterhånden får vi flere og flere forespørgsler via Internet (EIF og Højbjerg privat), da arkivet endnu ikke har internetadgang.

Det må siges, at idrætsarkivet er blevet mere kendt efter indflytningen i Idrættens Hus. Fra midten af september til begyndelsen af november stod idrætsarkivet for en udstilling i Sparbank Vest. Den var godt besøgt. Det er vigtigt at blive kendt, og vi har derfor taget initiativ til at producere en folder, som skal fremlægges på offentlige steder. Vi deltog også i Arkivernes Dag den 10. november 2001 dog uden den store succes, efter vores mening på grund af manglende annoncering og omtale i medierne.

Fra en fond fik vi tilskud til konservering af en fane fra EAK 1917. Fanen er i dag idrætsarkivets logo. I 2001 blev vi optaget i SLA (Sammenslutninger af Lokalararkiver). Alt var dog ikke glæde. Den 20. november 2001 mistede vi en trofast ven, medlem af udvalget Magne Astrup.

Guldager Sognearkiv

Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 18.30-21.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Christian Jakobsen, Guldagervej 76,
6710 Esbjerg V. Tlf.: 75 11 60 24

Sognearkivet i Guldager har haft et roligt år. Der er i lighed med tidligere år indleveret en del materiale, hovedsaglig mindre afleveringer. Vi har haft arkiveringsarbejdet lidt på vågeblus i håb om en længe ventet edb-løsning, men 2001 bragte os ikke nærmere.

Der er kommet nogle skriftlige henvendelser fra slægtsforskere fra hele landet, og fra Sverige. Vi prøver at hjælpe, hvor det er muligt og modtager til gengæld en del materialer, som er spændende læsning.

I lighed med tidligere år har vi leveret artikler til det lokale blad Nordvest-Nyt. Først på året bragte vi En erindring om en tidsperiode fra det gamle forsamlingshus i Guldager, fortalt af Niels Peter Jørgensen, Guldager. Senere havde vi en artikel om de malerier, tryk og akvareller med motiver fra Guldager, som arkivet havde i

magasinet. De er nu hængt op i sognearkivet i en begrænset tidsperiode.

I forbindelse med byfesten i Guldager 2001 havde vi »Hvad er det værd?« Gert Ravn, Oksbøl, fortalte om nogle af de gamle ting, som han havde medbragt, og bagefter fortalte han om og vurderede nogle af de genstande, tilhørerne havde medbragt. Det blev et par spændende timer, og arrangementet var godt besøgt.

Sognearkivet har haft en del gæster i årets løb, men stadig ikke så mange i åbningstiden. De fleste får en aftale med sognearkivets leder Chr. Jacobsen, der har boet i Guldager hele sit liv og som er en fremragende fortæller. Gæstebogen viser, at vore gæster har været meget begejstrede for deres besøg.

Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-45

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg

Tlf.: 76 10 03 18. Fax: 75 18 17 77

E-mail: hsbno@post4.tele.dk

Åbningstid: Tirsdag kl. 10.00-12.00 og torsdag kl. 10.00-12.00 samt kl. 13.00-18.00

Leder: Niels Wium Olesen

I 2001 havde Historisk Samling fra Besættelsestiden, via Projekt Udviklings- og studiemiljø og anden ekstern finansiering, så mange personaleressourcer som aldrig tidligere. Det gav flere muligheder for at øge aktiviteterne såvel udadtil som indadtil. Udadtil i form af formidlingsaktiviteter, indadtil i form af blandt andet registrering af arkivalier.

Fonden afholdt to bestyrelsesmøder i 2001. På det ordinære møde den 24. april 2001 blev Beretningen for 2000, det reviderede regnskab for 2000 og budgettet for 2002 godkendt. Endvidere fremlagde Samlingens leder Niels Wium Olesen en revideret handlingsplan for det næste års virke. Bestyrelsen takkede alle, der i årets løb har vist interesse for Samlingen. En særlig tak til Samlingens loyale medarbejdere – såvel de frivillige som de lønnede. Endelig skylder bestyrelsen Esbjerg Kommune stor tak for en altid velvillig indstilling over for Samlingen. På det ekstraordinære bestyrelsesmøde den 27. december drøftedes forskellige udviklingsperspektiver for Samlingen.

De udvidede personaleressourcer satte Samlingens leder Niels Wium Olesen i stand til at hellige sig forskellige forskningsaktiviteter samtidig med, at formidlingen og det løbende registreringsarbejde fortsatte. Projekt Udviklings- og studiemiljø for historiestuderende påbegyndtes i august 2000, da fire historiestuderende fra

Syddansk Universitet Esbjerg blev ansat på Samlingen. Projektet fortsatte hele 2001, hvor vi tog afsked med en af de ansatte, men i august kunne ansætte to nye. Arbejdet har året igennem stået på med udførelsen af diverse praktiske arkivopgaver – herunder blandt andet besvarelse af forespørgsler og edb-registrering af Samlingens arkivalier. Fra august 2001 har de studerende arbejdet på at udvikle et undervisningsforløb, målrettet mod de ældste folkeskoleklasser samt gymnasiet og andre ungdomsuddannelser. Dette tilbud til regionens uddannelsesinstitutioner gælder fra nytår 2002. Flere klasser har allerede tilmeldt sig.

Desværre har Esbjerg Seminariums Uddannelsesfond, som har støttet projektet i 2000 og 2001, valgt at omlægge sine støtteaktiviteter, så Projekt Udviklings- og studiemiljø for historiestuderende måtte stoppes i sin nuværende form fra udgangen af 2001. Vi arbejder dog på at kunne fortsætte aktiviteterne med fondsstøtte fra anden side.

Historikeren Palle Andersen blev ansat via ekstern finansiering i oktober 2000 og fortsatte indtil 1. november 2001, hvorefter han har varetaget opgaver som frivillig medarbejder. I 2001 arbejdede han blandt andet med besvarelse af forespørgsler og edb-registrering af Samlingen. Sideløbende hermed skrev han bogen Holocaust – den tyske jødepolitik 1933-45, som blev udgivet i august 2001. Bogen er en oversigt over forløbet af den tyske jødepolitik fra Hitlers magtovertagelse indtil Det Tredie Riges sammenbrud i 1945. Den er henvendt til ungdomsuddannelserne og almindeligt historisk interesserede.

Nyhedsbrevets oplag fortsætter med at stige. Det er nu oppe på 650 eksemplarer, hvoraf 600 sendes til faste modtagere pr. post. Nyhedsbrevet er stadig en af Samlingens væsentligste formidlingskanaler. Såvel de privatpersoner overalt i landet, som fast modtager Nyhedsbrevet, som den landsdækkende presse giver i ord og handling udtryk for, at det bliver læst. Nyhedsbrevet udgives med støtte af Frihedsmuseets Venners Fond.

Udstillingen, Den Danske Kamp – en multimedieudstilling om besættelse og historiebevidsthed, nåede i Odense sit sidste stop i begyndelsen af 2001. Udstillingen har dermed turneret over hele landet i to år og været vist for tusinde interesserede.

Foredragsrækkerne i samarbejde med Esbjerg Folkeuniversitet handlede i såvel foråret som efteråret om de politiske partier under besættelsen. I den forbindelse havde Samlingen henvendt sig til byens partiforeninger for at gøre disse opmærksom på, at det partipolitiske aspekt af besættelsestidens historie var i fokus.

Henvendelsen gav bonus i form af fremmøde fra personer, vi ikke tidligere havde set til besættelsesudsførelserne. Der syntes dog at være en tendens til, at medlemmerne fra partiforeningerne overvejende søgte de foredrag, som omhandlede deres eget parti. I foråret var der foredrag om Socialdemokratiet (Niels Wium Olesen) og Dansk Samling (Henrik Lundbak). I efteråret præsenteredes DKPs (Michael Kjeldsen) og Venstres (Joachim Lund) historie. Samtlige foredrag dannede grundlag for fire selvstændige programmer i Danmarks Radio P1, hvor foredragsholderne i samtale med programmedarbejder Jesper Groth talte om samme emner. Programmerne blev genudsendt en enkelt gang. I alt gav det således Samlingen en eksponering på seks timer for ca. 100.000 lyttere hver gang.

I årets løb er Samlingen blevet besøgt af syv folkeskole- og gymnasieklasser, som har modtaget foredrag og er blevet introduceret til Samlingen. Ved siden af foredragstilbuddet er interessen for vejledning i forbindelse med projektopgaver på både folkeskole- og ungdomsuddannelsesniveau steget. Eleverne kommer for at benytte Samlingens arkivalier eller for at få hjælp i arbejdet med problemformuleringer og litteratursøgning.

Samlingens Internetside (www.hsb.dk) bliver stadig hyppigere besøgt. I 2001 var der over 9.400 besøgende. Den stigende søgning kan også aflæses i den fortsatte vækst af forespørgsler til Samlingen via e-mail. I løbet af året har vi udviklet en ny hjemmeside, som vil blive taget i endelig brug i maj 2002. Designet vil blive mere tidssvarende, og der vil komme nye services til hjemmesidens brugere.

Samlingens speciallitteratur om Anden Verdenskrig og beslægtede emner registreres fortsat af Centralbiblioteket og Kaj Kongshøj fra gruppen af frivillige medarbejdere. Bogsamlingen er regionens bedste, når det gælder Anden Verdenskrig, ikke mindst med hensyn til udenlandsk litteratur. Den benyttes flittigt af især ungdomsuddannelserne, når eleverne herfra skriver projektopgaver.

Hilda Pedersen, Dorthe Petersen og Anni Sønderborg fortsatte arbejdet med registrering af avisudklip. Ib Rahbek, ligeledes fra gruppen af frivillige medarbejdere, har hjulpet med besvarelsen af forespørgsler. Palle Andersen har varetaget opgaverne i forbindelse med registreringen af Samlingens arkivalier. Med hjælp fra de ansatte studentermehjælpere er registreringen nået et godt skridt fremad.

Som en del af Samlingens formidling har Niels Wium Olesen skrevet tre småartikler i Pensionist i Esbjerg (tilæg til Esbjerg Onsdag) med overskriften »Dengang

under besættelsen«, skrevet artiklen »Jens Otto Krag og Keynes«, Arbejderhistorie 1/2001. Tidsskrift for historie, kultur og politik, København 2001. Herudover har Niels Wium Olesen deltaget i diverse interviews med Radio Syd (DR), Danmarks Radio P1, JydskeVestkysten, Politiken, Information og Jyllands-Posten. Palle Andersen har skrevet artikler i HSB Nyhedsbrev samt bogen »Holocaust. Den tyske jødepolitik 1933-1945«.

Af øvrige formidlingsaktiviteter er Samlingen blevet besøgt fire gange af foreninger/højskoler/daghøjskoler, hvor gæster har modtaget foredrag og dele af Samlingens arkivalier er blevet fremvist. Dorthe Petersen har i årets løb holdt foredrag på baggrund af sin bog Thue og hans tid. Niels Wium Olesen har holdt ni foredrag på universiteter, uddannelsesinstitutioner, højskoler, arkiver og i foreninger rundt om i landet. Hertil kommer deltagelse i konferencer i København og Strasbourg.

Samlingen har, udover samarbejdet med byens øvrige kulturinstitutioner om aktivitetskalendere og lignende, arbejdet sammen med flere af de nationale og internationale institutioner, der ligesom os beskæftiger sig med besættelsestiden og Anden Verdenskrig. Nævnes skal især Frihedsmuseet i København og Det Kongelige Bibliotek. Det gode samarbejde med universiteterne er blevet fortsat i forbindelse med de forskningsaktiviteter, som Niels Wium Olesen indgår i. Hertil kommer det stadigt tættere samarbejde med vort lokale universitet.

Statens Humanistiske Forskningsråd udpegede i begyndelsen af 2000 Niels Wium Olesen til at være en af tre danske repræsentanter i et større internationalt forskningsprojekt om de besatte lande under Anden Verdenskrig. Der er tale om det hidtil største internationale forskningsprojekt om Anden Verdenskrigs historie. Over en periode på fire år skal der arbejdes på udgivelsen af en række antologier om de besatte lande. Det er European Science Foundation, som finansierer forskningsprojektet. Første møde blev holdt i Trento, Italien, i december 2000, det andet blev holdt i maj 2001 i Strasbourg, hvor Niels Wium Olesen deltog med et foredrag om de danske kommunalvalg i 1943.

Niels Wium Olesen deltager i et netværk af yngre besættelsesudforskere, der alle arbejder på at opnå ph.d.-graden. Igennem dette arbejde udbygges de i forvejen gode relationer til universiteterne. Niels Wium Olesen er medlem af redaktionen for tidsskriftet Den Jyske Historiker og sidder i repræsentantskabet for Dansk Center for Byhistorie i Århus.

For Samlingens leder Niels Wium Olesen stod 2001 i forskningens tegn. Det centrale projekt var arbejdet med

afhandlingen om den socialdemokratiske politiker Jens Otto Krag, som 1. maj 2002 indleveres som ph.d.-afhandling ved Syddansk Universitet, Esbjerg. I forbindelse med Jens Otto Krag-projektet var Niels Wium Olesen i marts-april på et 14 dages arkivophold ved National Archives i Washington. Denne rejse var finansieret af Carlsberg-fondet.

Niels Wium Olesen fortsatte engagementet i det europæiske forskningsprojekt *The Impact of National Socialist and Fascist Rule on Europe*, som han i 2000 af Statens Humanistiske Forskningsråd var udpeget til at deltage i.

Samlingen blev også deltager i det store danske forskningsprojekt om erhvervslivets forhold under besættelsen. Der er tale om et af de senere års største forskningsprojekter inden for de humanistiske videnskabers område. Forskningsprojektet har Besættelsestidens erhvervs-mæssige og økonomiske forhold, som overskrift og professor, dr. phil. Ole Lange fra Center for Virksomheds-historie på Handelshøjskolen i København som leder. Niels Wium Olesen vil i sit delprojekt om fiskeriets forhold under besættelsen og konsekvenserne for erhvervet i efterkrigstiden blandt andet bygge på den viden, han erhvervede sig i forbindelse med arbejdet på Esbjergs Historie, bd. 3 (1998). Nu gælder det så ikke kun det lokale plan, men fiskerierhvervet i landet som helhed. I studiet vil fiskeriets nationaløkonomiske betydning, betydningen for besættelsesmagts krigsøkonomi, konsekvenserne for erhvervet i efterkrigstiden samt fiskernes hverdag på land og til søs blive behandlet.

Samlingen modtog igen i år et stort antal afleveringer. Spændvidden er stor, idet afleveringerne går fra det enkelte avisudklip til hele privatarkiver i flere flyttekasser. Blandt de største afleveringer skal tre nævnes: Modstandsbevægelsens byleder i Esbjerg, Frants Gertsens, omfattende arkiv. Esbjerg-afdelingen af Foreningen af Erhvervshæmmede efter Frihedskampens arkiv, hvori hundredvis af personlige beretninger om besættelsestiden findes. Samt endelig flere reolhyldemeter tidsskrifter, som blev afleveret af Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv i København.

Samlingen vil gerne afslutningsvis sige tak til revisor Jens Chr. Nielsen, der på frivillig basis har påtaget sig opgaven med at revidere Samlingens regnskab. Han har nu bedt sig fritaget for opgaven i fremtiden, hvorfor takken fra bestyrelsen denne gang også gælder de mange års gode samarbejde. Også en tak til den nærmeste og gode samarbejdspartner i det daglige, Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Sidst men ikke mindst en stor tak til alle, der i 2001 skænkede penge, dokumenter og bøger eller lignende til

Samlingen. Afleveringerne er i den sidste ende det vigtigste fundament for Samlingens fremtidige arbejde.

Hjerting Lokalarkiv

Gl. Guldagervej 12-14, 6710 Esbjerg V

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Grete Gregersen, Engvænget 2, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 75 11 57 87

Arkivets postadresse: Engvænget 2, Postboks 3315,
6710 Esbjerg V

E-mail: 4g@mail.tele.dk

2001 blev et utroligt spændende år for arkivet. Sidste år omtalte vi den store indlevering, vi havde fået fra malermester Andreas Callesen Sørensen fra 1928-1945, hvor han boede og havde forretning i Hjerting. Vi var to fra bestyrelsen, som i januar måned kørte til Vejle Konserveringsværksted i Brejning. Her blev vi modtaget af konservator Michael Højlund Rasmussen, som sammen med os gennemgik skitserne, og vi fik svar på, hvordan vi selv kunne begynde at rengøre dem. Til de skitser, som skulle restaureres, kunne vi få assistance fra konserveringsværkstedet. I løbet af sommeren fik vi rengjort og registreret alle de mange skitser. Det var et spændende arbejde, som vi brugte mange timer på.

Vi havde kulturdag den 23. september 2001 sammen med Hjerting Bibliotek – et årligt tilbagevendende arrangement, som finder sted i Jon og Dittes Hus, Gl. Guldagervej 12. Denne dag udstillede vi 14 meget flotte skitser, som blev beundret af de mange besøgende, der var gæster i huset denne dag.

To medlemmer af bestyrelsen var inviteret til 60 års skolejubilæum på Hjerting Skole den 31. marts, hvor gamle elever mødte hinanden. De blev budt velkommen af skoleinspektør Thune Jacobsen, og snakken gik. Mange ting kunne fortællers fra dengang, hvor de havde deres skolegang i Hjerting. For arkivet var det også en god dag. Vi fik taget billeder af de gamle elever, som begyndte i 1. klasse i 1941, ligesom flere havde gamle billeder med, som blev skænket til arkivet. Vi lånte også en gammel scrap-bog fra Hjerting Skole, som vi affotograferede billederne fra, og desuden scannede vi meget materiale, som nu findes på en CD-rom. Herefter er vi godt stillet med materiale fra Hjerting Skole fra de sidste knap 50 år. I den forbindelse skal der lyde en tak til skoleinspektør Thune Jacobsen for godt samarbejde og udlån af materiale, som skolen var i besiddelse af.

I 2001 har arkivet fået en indlevering på 62 fotografier om badelivet i Hjerting 1900-1917. Billeder af som-

mergæster og livet, som det foregik i den periode med fiskeri og badeliv. Her må ikke glemmes den rene, friske luft, som indeholder jod, der er godt for svage mennesker, som kan finde styrke til at komme videre i deres liv. Vi kan også berette, at digteren Holger Drachmann en periode var sommergæst her i Hjerting. Når man skulle i vandet dengang, foregik det med hestetrukne badevogne.

Til slut skal Jørgen Rehfeldt, Kildekrogen, bydes hjertelig velkommen i bestyrelsen, og endelig skal det heller ikke glemmes, at arkivet næste år får meget mere plads i Jon og Dittes Hus, hvilket hele bestyrelsen glæder sig utrolig meget til.

Hostrup Sognearkiv

Kokspang Fritidscenter, Kokspangvej 54, 6710 Esbjerg V
Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen
Leder: Elna Vogt, Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 75 26 91 65
Arkivets postadresse: Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V

2001 er gået med arkivering af billeder og arkivalier, som er kommet ind, særlig et billede af Trædengård (Trædenvej 8), som brændte i 1924. Endvidere har vi modtaget Poul Jensens erindringer fra Trædenvej 1 og 8 og beretning om hans skolegang i Kokspang Skole og fra Hostrup Sogn. Han bor nu i Saksøbing.

Arkivets medarbejdere har været på besøg i Varde Lokalhistoriske Arkiv. Der var meget at se på, og vi fik nogle billeder fra Hostrup Sogn af dem. Vi er i gang med indsamling af oplysninger om alle gårde og huse tilbage i tiden i Hostrup Sogn, med billeder fra før og nu, og om alle ejere.

Arkivet deltog i Arkivernes Dag, og vi havde besøg af flere, der var meget begejstrede for alle arkivets materialer om Hostrup Sogn. Vi havde udstilling om tre familier med billeder og årstal over seks slægtsled.

I år har vi anskaffet en PC og håber at kunne købe edb-programmet Arkibas i 2002. Endelig har vi fået flere gamle numre af Historisk Samfunds årbog Fra Ribe Amt, men mangler stadig flere hæfter i at have en komplet række.

Skads Sognearkiv

Mølhøjvej 10, Andrup, 6705 Esbjerg Ø
Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 18.30-19.30 samt efter aftale med lederen
Leder: Finn Ryneld, Majgårdsparken 23, Andrup, 6705

Esbjerg Ø. Tlf.: 75 16 00 48. Fax: 75 16 03 32
E-mail: skads-kirke.ryneld@post.tele.dk
Arkivets postadresse: Majgårdsparken 23, Andrup, 6705 Esbjerg Ø

Den 26. februar 2001 afgik Erna Prahls ved døden, 84 år gammel. Erna Prahls var, som nogen, pioneren og en vigtig drivkraft bag oprettelsen af det lokalhistoriske arkiv i Skads. Gennem en menneskealder arbejdede hun ihærdigt med at opspore kilder til områdets historie. Og hun kæmpede vedholdende for, at et arkiv måtte blive en realitet i Skads-Andrup området, selv når alt så sort ud, og andre havde opgivet håbet. Det var derfor også en stor glæde for hende, da arkivet kunne indvies i 1997. Det var naturligt, at hun trådte ind i bestyrelsen fra begyndelsen trods sin fremskredne alder, for Erna Prahls havde stadig mod på sagen og deltog på lige fod med vi andre i bestyrelsen i kurser og foredrag. Det var dog nok især gærdhistorier, der havde hendes interesse. Og hun vidste god besked om de fleste gårde i sognet og deres ejere langt tilbage i tiden.

Som resultat af et samarbejde mellem Erna Prahls og andre lokale kræfter foreligger der således et grundigt forstudie til en gærdhistorie for sognet. Et forstudie arkivets medarbejdere for tiden er i færd med at færdiggøre. Med Erna Prahls død har Skads Sognearkiv mistet en værdifuld medarbejder og sognet en markant personlighed, der vil blive savnet og husket med taknemmelighed. Æret være Erna Prahls minde!

2001 blev året, hvor Skads Sognearkiv gik ind i edb-alderen. Arkivet har fået sin egen PC og hvad dertil hører. På længere sigt er målet naturligvis indførelsen af Arkibas, men på grund af prisen er anskaffelsen udsat indtil videre. Til gengæld anvendes maskinen flittigt til udarbejdelse af indkomstjournaler, registreringsblade, indscanning af fotos etc. Ligeledes forventes et digitalt kamera indkøbt i det kommende år med henblik på affotografering af dokumenter samt en fotodokumentation af sognet.

Arkivet takker for såvel interesse som afleveringer i 2001 og håber, at endnu flere må finde vej til vore lokaler i det kommende år.

Vester Nebel Sognearkiv

Sognehuset, Vester Nebel Skole, Stokbrovej 16, 6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 16 99 89
Åbningstid: Sidste torsdag hver måned kl. 18.30-20.30 samt efter aftale med lederen
Leder: Henning Jørgensen, Lifstrup Hovedvej 54,

6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 16 92 46
E-mail: henning.joergensen@esbjerg.mail.telia.com
Arkivets postadresse: Lifstrup Hovedvej 54,
6715 Esbjerg N

Vester Nebel Sognearkiv har i år 2001 kun ført 11 indkomstjournaler, hvilket er det laveste antal i mange år. Forklaringen er nok, at der ikke er så meget »ophobet« potentielt arkivmateriale tilbage i hjemmene. Den mest betydningsfulde aflevering var dele af Vester Nebel Brugsforenings arkiv.

Som en del af de udadvendte aktiviteter har arkivet vist film ved en privat fødselsdag samt ved den lokale byfest. Vi deltog ikke i Arkivernes Dag i år. Til gengæld deltog vi i Landdistrikternes Uge to aftener, hvor der på Ølufvad Kro blev holdt lokalhistorisk foredrag sammen med en billedudstilling. Disse aftener tiltrak et stort antal interesserede.

I arkivets almindelige åbningstid har vi som sædvanlig kun haft et lille antal besøgende. Desuden har der kun været få henvendelser.

Også i år er vi Esbjerg Kommune og Skads Herreds Brandkasses Fond tak skyldige for deres velvillige økonomiske støtte til arkivet. Desuden takker vi Vester Nebel Idrætsforening for lokalet, vi har til rådighed.

Fanø Kommune

Sognearkivet i Nordby

Niels Engersvej 5, Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 62 60
Åbningstid: Tirsdag kl. 10.00-12.00 samt onsdag kl. 19.00-21.00
Leder: Anne Jensen, Kikkebjergvej 18, Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 32 28
Arkivets postadresse: Kikkebjergvej 18, Nordby, 6720 Fanø

Vi har i 2001 haft 184 besøgende, heraf en skoleklasse, og ligeledes en del skriftlige og telefoniske henvendelser. Der er kommet 32 afleveringer – herimellem fandt vi en dejlig digtsamling af Chr. Richardt: Vort Land, Venner ser på Danmarks kort og Hvor rejsen begynder på Fanø.

Der er også en erindring skrevet om en sølvbryllopsfest fra begyndelsen af 1900-tallet. En morsom beskrivelse af hvordan der blev festet i gamle dage. En huspostil med slægtsoptegnelser, en bog med fåremærker samt flere personlige papirer til brug for en sømand, kvittere-

de gældsbeviser og en aftægtskontrakt. Iblandt dette og meget andet har vi som sædvanlig fået en del billeder – heldigvis, da vi alle her på arkivet nyder at se de forskellige fotos, hvad enten det er gadebilleder, huse eller personer.

Arkivet takker mange gange for den interesse, der er vist os, og for den økonomiske støtte, vi har modtaget i 2001

Sønderho-arkivet

Sønegården, Landevejen 41, 1., Sønderho, 6720 Fanø
Åbningstid: Mandag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen
Leder: Jørgen Lind, Møllegården, Vester Land 46, Sønderho, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 41 14
Arkivets postadresse: Møllegården, Vester Land 46, Sønderho, 6720 Fanø

Året 2001 er især forløbet med, at arkivets »edb-medarbejder«, Mette Heegaard, støt har kørt videre med og nu er helt ajour med indkomstjournaliseringerne af alle arkivalier i Arkibas-systemet. Vi er nu ved at ommøblere og supplere med flere hylder, idet der overalt er ved at være optaget af arkivalier.

Det er ikke hver mandag, der har været besøgende i åbningstiden, men alligevel er der i det forløbne år igen kommet en god del afleveringer til arkivet. Som sædvanlig en del fotos, postkort og breve, ejendoms- og personlige papirer – nogle er af ganske almindelig art, mens andre kan være meget bemærkelsesværdige.

Mens nogen kommer selv, »nøjes« mere fjernboende ofte med skriftlige henvendelser til arkivet. Vi giver typisk oplysninger om Sønderhos huse, deres udvikling og deres beboere. Slægtsoplysningerne klares så at sige altid bare ved opslag i Anne Marie Grønnegaards 3-binds værk, Sønderhoslægter 1620-1987.

Arkivet har igen leveret materiale til bogudgivelser, bl.a. til Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, og der er stadig bud efter dias-showet om Fanø Motorløbene 1919-1924, som Jørgen Lind gerne drager ud i landet med, når der er efterspørgsel – og tid.

Vores meget store samling af den lokale Sønderhomusik, som er blevet kopieret over til Cd'er, er suppleret med endnu et sæt, der kan udlånes til særligt interesserede på særlige betingelser. Vi vil gerne give en tak til alle, som igen i år har vist interesse for og støttet arkivet.

Grindsted Kommune

Grindsted Lokalhistoriske Arkiv

Grindsted Bibliotek, Tingshusgade 16, 7200 Grindsted
Tlf. 75 32 09 00. Fax: 75 32 32 94

Åbningstid: 1. og 3. onsdag i hver måned kl. 15.00-18.00
(juli måned undtaget), eller efter aftale. Læsestuen er
åben i bibliotekets åbningstid

Leder: Jens Erik Starup, Horsbølvej 13, 7200 Grindsted
Tlf.: 75 32 23 53. E-mail: Jens.Starup@post2.tele.dk
Hjemmeside: www.grindsted.bibnet.dk

Arkivet modtog i det forløbne år 17 afleveringer, hvoraf to kan betegnes som omfattende. Af indholdet kan nævnes: Forhandlings- og regnskabsprotokoller, dokumenter fra områdets skoler, jubilæumsskrifter, billeder samt regnskabsmateriale m.m. fra to lokale virksomheder.

Arbejdet i arkivet har også i år drejet sig om registrering af nyindkomne og eksisterende arkivalier i Arkibas. Det er i år lykkedes at registrere en ret stor mængde eksis-

terende arkivalier. Arkivets medarbejdere har fortsat arbejdet med registrering af det store antal lydbånd og de mange billeder, som er indkommet de foregående år. Arbejdet med registrering af avisartikler er også videreført.

I det forløbne år har arkivet foretaget temmelig store nyanskaffelser, idet der er indkøbt nye reoler til opbevaring af de voksende mængde arkivalier. Desuden er der indkøbt en ny PC med scanner, brænder, lydkort og program til billede- og lydbehandling. Arkivet skulle nu på den tekniske front være rustet til de nærmeste års udfordringer.

Samlingen er også blevet brugt. Igen i år har vi haft et pænt besøgstal, ligesom vi har besvaret en del skriftlige og telefoniske henvendelser.

Formidlingsarbejdet er fortsat i det forløbne år. Især har fremvisning af lokale billeder været i stand til at vække begejstring hos publikum. Arkivet deltog også i år med stort udbytte i kulturnatsaktiviteterne.

Erik Hansen, Grindsted Lokalhistoriske Arkiv, i gang med at hente et kvartalsbind af JydskeVestkysten til en af arkivets brugere. Avissamlingen rummer 80 årgange tilbage fra 1918. Foto: Grindsted Lokalhistoriske Arkiv.

I samarbejde med Grindsted-Vorbasse Museum og Grindsted og Omegns Slægts- og Lokalhistorisk Forening er der igangsat en studiekreds til støtte for mennesker, som har lyst til at skrive lokalhistorie. Ligeledes i samme regi er der igangsat studiekredsarbejde omkring indsamling af oplysninger om lokale virksomheder.

En forudsætning for Grindsted Lokalhistoriske Arkivs virke er den store og uegennyttige indsats, som ydes af de frivillige medarbejdere. Alle skal hermed takkes for indsatsen i det forløbne år.

Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv

Hejnsvig Skole, Bakkevej 9, 7250 Hejnsvig

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14.00-16.00 og 3. onsdag hver måned kl. 18.00-20.00

Leder: Hans Jensen, Højene 1, 7250 Hejnsvig.

Tlf.: 75 33 58 57

Arkivets postadresse: Højene 1, 7250 Hejnsvig

Arkivet har i det forløbne år, ifølge gæstebogen, haft besøg af ca. 65 interesserede, samt modtaget seks henvendelser pr. brev eller e-mail fra hele landet om slægtspørgsmål.

Arkivet har trykt to udgaver af kontaktabisen Hejnsvig Sognearkiv, der udleveres til besøgende og til vore medlemmer ved betaling af årskontingentet. Der er skrevet 35 journaler på indleveringer, der er blevet registreret.

Hejnsvig Lokalhistoriske Forening arrangerede på Arkivernes Dag den 10. november en udstilling om kærlighed til mænd og biler, i ca. 50 forskellige situationer med bilen som midtpunkt i familien. Den ældste bil var en åben Opel fra 1920, der lige havde gjort turen for en Hejnsvig-familie frem og tilbage til København.

Sdr. Omme Egnarkiv

Sdr. Omme Bibliotek, Skoleallé 3-5, 7260 Sdr. Omme

Tlf.: 75 34 14 46

Åbningstid: Tirsdag 14.30-17.00

Leder: Rudolf Skovhus, Hovedgaden 46, 7260 Sdr. Omme. Tlf.: 75 34 11 68

Arkivets postadresse: Sdr. Omme Bibliotek, Skoleallé 3-5, 7260 Sdr. Omme

E-mail: SOarkiv@grindsted.bynet.dk

I marts 2001 blev Sdr. Omme Egnarkivet vedtægter godkendt af SLA, og dermed er arkivet fuldgældigt medlem af RAL og SLA – det glæder vi os over, men gratis er det ikke. Vi anerkender dog, at værdien af at være med i et fællesskab ikke skal vurderes i kroner og øre alene.

Årsmødet for egnarkiverne i Grindsted Kommune blev i 2001 holdt i Sdr. Omme. Mødet har ingen fast dagsorden, men lægger op til fri drøftelse af sager af fælles karakter. Der er nedsat et redaktionsudvalg med formål i fællesskab at få udgivet én eller flere publikationer med egnshistorisk stof. For at øge interessen og få nye medlemmer til lokalarkivet udsendes i foråret en Nyheds- og kontaktabis til alle husstande i sognet.

Årets udstillingsarrangement var Arkivernes Dag lørdag den 10. november 2001. Udstillingen blev holdt på arkivet og åbnet af formanden for børne- og kulturudval-

På Arkivernes Dag havde arkivet i Hejnsvig en udstilling om »Kærlighed til Mænd og Biler«. Den ældste bil var en Opel fra 1920, der bragte en familie fra Hejnsvig en tur til København og hjem igen. Foto: Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv.

get. Udstillingen havde som emne historierne om sognets diamantbrudepar og emnet sognets børn i hjem og skole. Af sognets syv diamantbrudepar ønskede tre par ikke at deltage – og det var en skam – for historierne om de deltagende par gav værdifuldt lokalhistorisk stof og baggrund for en spændende udstilling. Udstillingen om børn blev præget af skolebilleder, konfirmandbilleder, gammelt legetøj og bøger om og for børn. Der var mange besøgende dagen igennem, og især billederne blev studeret af folk i alle aldre. En udstilling giver mange kontakter med efterfølgende besøg på arkivet i den ordinære åbningstid.

Der er året igennem modtaget mange arkivalier af forskellig slags – de mest værdifulde er to bibles, hvoraf den ældste er fra 1754. I årets løb er arbejdet på at registrere alle arkivalier på edb-programmet Arkibas intensiveret – det er et langt og sejt træk, men vi har forventninger til at resultatet står mål med arbejdsbyrden.

Den 17. januar 2002 døde Gunnar Mølgaard, 87 år gammel. Gunnar Mølgaard tog i 1984 initiativet til en udstilling på Borgergården i Sdr. Omme og med det beskedne overskud herfra begyndte indsamlingen og registreringerne af arkivalier i sognet – i første omgang gårdbilleder, senere skriftlige arkivalier af mange slags. Alt blev samlet i Ingrid og Gunnar Mølgaards hjem og trods ihærdige forsøg på at skaffe et egnet lokale til de voksende samlinger, lykkedes det først med åbningen af Sdr. Omme Biblioteks nuværende lokaler i 1992. I 1996 blev foreningen Sdr. Omme Egnarkiv stiftet, og fra første dag til sin død var Gunnar Mølgaard foreningens utrættelige formand og arkivar. Gunnar Mølgaard vil blive husket længe, og hans arbejde på Sdr. Omme Egnarkiv blive et varigt minde for eftertiden.

Helle Kommune

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

Sognelunden, Fåborgvej 151, 6753 Agerbæk
 Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 14.00-16.00 samt efter aftale med lederne
 Ledere: Hans Nielsen, Skovgårdsvej 23, 6753 Agerbæk
 Tlf.: 75 19 60 98 og
 Henry Brandt, Tyttebærvej 5, 6753 Agerbæk
 Tlf.: 75 19 64 38

Vi har haft et stille og roligt år med hensyn til afleveringer af billeder og andet materiale. Alt hvad der er blevet afleveret i årets løb er også registreret. Arkivet har stadig-

væk lidt billeder, uden navn på personerne, som ikke er registreret. Pladsen i arkivet er efterhånden også blevet lidt trang, så vi sendte en ansøgning til kommunen om at få lagt et rum til vores lokaler. Vi fik afslag, da kommunen skulle bruge det til andre formål.

Sammen med de øvrige arkiver i Helle Kommune holder vi af og til et fællesmøde, hvor vi blandt andet har drøftet edb og diskuteret muligheden for at benytte serveren på kommunekontoret, hvilket kommunen gav grønt lys for. Herefter havde vi et fællesmøde på Esbjerg Byhistoriske Arkiv, hvor vi fik Arkibas demonstreret og blev orienteret om priser og muligheder. Det viste sig, at Arkibas godt kan kobles på en fælles server i kommunen, men arkiverne i Helle Kommune vil dermed få en fælles database, hvor det ikke vil fremgå på hvilket af arkiverne materialerne befinder sig. Derfor er det sat i bero, og vi venter på bedre tider.

På landsplan blev der lagt op til at holde åbent hus på Arkivernes Dag, og vi fulgte den opfordring. Dagen var den 10. november, hvor vi havde en god og velbesøgt dag. Vores årlige udflugt gik til Hejlsminde og Christiansfeld. I Christiansfeld havde vi en virkelig god guide, der fortalte om Brødremenighedens kirke og bygninger, inden vi gik over og så deres begravningsplads. Aftenen sluttede med spising på Seggelund Cafeteria, hvor der blev serveret karbonader og grønrærter. I forbindelse med byfesten var vi blevet bedt om at lave en byvandring, hvor Henry Brandt fortalte om husenes oprindelse og om deres beboere. Ca. 50 personer var med på denne tur, som sluttede med kaffe i byfestteltet.

Vi har igen i år søgt fonde og har også fået bidrag fra nogle af dem, ligesom kommunen i år har givet et beløb. Desuden har vi den trofaste skare, der betaler deres medlemskontingent, når vi sender girokort ud til dem. Vores medlemmer vil vi gerne sige tak til. I år har vi forhøjet kontingentet fra 25 og 50 kr. til 30 og 60 kr. Forhøjelsen skyldes, at der til stadighed er udgifter til vores kopimaskiner og skrivemaskiner samt andre småting. Tak til arkivlederne og bestyrelsen for godt samarbejde i år 2001.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

Fåborgvej 38, Fåborg, 6818 Årre
 Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00 samt efter aftale med lederne
 Ledere: Gerda Dahl, Fåborgvej 36, Fåborg, 6818 Årre
 Tlf.: 75 19 50 27 og
 Lis Jeppesen, Vrederupvej 47, Fåborg, 6818 Årre
 Tlf.: 75 19 51 63
 Arkivets postadresse: Fåborgvej 36, Fåborg, 6818 Årre

I 2001 har arkivet modtaget 21 afleveringer med forskelligt indhold. Af billeder har vi indtil videre registreret ca. 700, og flere venter. Der har været forespørgsler angående slægtsforhold, både telefonisk og skriftlig, samt en del personlige henvendelser. Skoleklaser har også besøgt arkivet.

I forbindelse med vores generalforsamling havde vi bedt Hanne Teglgaard, hustru til en tidligere førstelærer, om at fortælle om tiden i Slesbager Skole. Den årlige aftenudflugt gik bl.a. til mjødfabrikken i Gl. Blåhøj, til Aastas blå køkken med ca. 800 blå køkkenting, og vi sluttede med kaffe på Mallehøje Kro. Efterårsmødet var arrangeret sammen med borgerforeningen. Det var en sangaften – delvis, for forinden blev der nemlig budt på et foredrag med titlen Juleferie i Aman af tidligere landbrugskolelærer Arne Brun Nielsen.

Grimstrup Lokalhistoriske Arkiv

Grimstrup Hovedvej 8, Grimstrup, 6818 Årre

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Mary Sandberg, Møllegaardsvej 22,

Hjortkær, 6818 Årre

Tlf.: 75 19 10 14

Arkivets postadresse: Møllegårdsvej 22, Hjortkær, 6818 Årre

Hjemmeside: www.grimstrupsogn.dk

Året 2001 gav ikke så mange afleveringer. Til gengæld har der været ret så mange henvendelser, såvel telefoniske, skriftlige som personlige, der i mange tilfælde kunne besvares positivt.

Vintermødet havde god tilslutning. Pensioneret oberstløjtnant Leif Ipsen fra Oksbøl fortalte om flygtningelejren og viste en video derfra. Sommerudflugten gik i 2001 til museet i Oksbøl, der har en stor samling fra flygtningelejren. Museumsforeningen i Varde holder hvert efterår, i samarbejde med de lokalhistoriske foreninger, et møde i Helle Hallen. Samtidigt arrangerer de en vandrerdstilling, der åbner på kommunekontoret, forætter i Helle Hallen og derefter rundt til skolerne. Mødet i 2001 havde høvdingegraven fra Grimstrup som emne. Museumsinspektør Ingrid Stoumann fra Esbjerg Museum fortalte ved hjælp af lysbilleder om det rige fund, som kan ses på Esbjerg Museum.

Foreningen har i øjeblikket 110 medlemmer. Det er vi glade for. Vi vil dog gerne have flere for dermed at få en større kontakflade i lokalområdet. Vi har foreslået en mindre kontingentforhøjelse. Det skal ses i lyset af, at vi med tiden håber at få arkivalierne edb-registreret. Det

kræver en ret stor investering, men giver også langt bedre søgemuligheder.

Næsbjerg Sognearkiv

Næsbjerg Skole, Trosrosevej 2, Næsbjerg, 6800 Varde
Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 13.30-15.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Hans Møller, Kirkegade 3, Næsbjerg, 6800 Varde
Tlf.: 75 26 71 45

Arkivets postadresse: Kirkegade 3, Næsbjerg, 6800 Varde

Der er i 2001 indkommet 30 afleveringer, fortrinsvis billeder, men også enkelte dokumenter fra et dødsbø. Som før sagt har arkivet haft flyttedag og fået ny leder, så det har ikke været uden problemer at få tingene samlet. Vi er utrolig glade for vores nye lokaler, som vi viste frem ved et velbesøgt åbent hus arrangement den 29. august.

Vi så os nødsaget til at foretage en gennemgang af arkivets samlinger og samtidig foretage en registrering efter SLAs principper. Det er vi i gang med og har haft utrolig god hjælp af vores konsulent Richard Bøllund, som har givet os en god forståelse for arbejdet.

Arkivet i Næsbjerg har modtaget et billede af en nyrestaureret gård på Krøvej i Næsbjerg. Gården, der kan føres tilbage til 1795, har netop gennemgået en omfattende renovering med bl.a. et nyt, stråtakket tag. Foto: Næsbjerg Sognearkiv

Vester Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Helle Plejehjem, Vinkelvej 2, Tofterup, 7200 Grindsted
 Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00
 Ledere: Frede K. Madsen, Svinget 13, Tofterup,
 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 72 23 og
 Tage Christensen, Torvævnet 4, Tofterup,
 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 72 23
 Arkivets postadresse: Svinget 13, Tofterup, 7200 Grindsted

Arkivet i Starup har haft et roligt år med få afleveringer til arkivering og ca. 15 besøgende.

Vi har mistet vores medarbejder Kristian Mathiesen. Som ny medarbejder har vi fået Tage Christensen, Tofterup. Til sidst vil jeg nævne en vellykket udflugt til TV-Syd i Kolding.

Øse Sognearkiv

Stationsvej 3, Nordenskov, 6800 Varde
 Åbningstid: Efter aftale med lederen
 Leder: Aage Meldgaard, Sønderskovvej 102, Nordenskov,
 6800 Varde. Tlf.: 75 29 82 12. Fax: 75 29 88 56
 Arkivets postadresse: Sønderskovvej 102, Nordenskov,
 6800 Varde

Vi har igen i år haft et godt år med en del afleveringer. Vi har modtaget afskrifter af kirkebøger fra Jens Erik Starup, Grindsted, hvilket vi har haft stor glæde af.

Den årlige udflugt gik til Aal Kirke og flygtningekirkegården. Den 10. november havde vi et åbent hus arrangement under Arkivernes Dag, som var pænt besøgt. Det var med til at øge interessen for arkivets arbejde. Ved den årlige generalforsamling fortalte en forhenværende mejeribestyrer om Nordenskov Mejeri – en stor, driftig arbejdsplads, som nu er nedlagt.

Lokalhistorisk Arkiv for Årre Sogn

Årre Skole, Skolegade 25, 6818 Årre
 Åbningstid: Hver onsdag kl. 15.00-18.00 (oktober-marts)
 samt efter aftale med lederen
 Leder: Arne Asp Sørensen, Kirsebærvænget 10,
 6818 Årre. Tlf.: 75 19 28 40
 Arkivets postadresse: Kirsebærvænget 10, 6818 Årre

I året 2001 mistede vi vores formand gennem mange år. Karl Bertelsen afgik pludselig ved døden i august. Foreningen har nydt stor gavn og glæde af hans store interesse for slægtsforskning og lokalhistorie gennem et livslangt engagement, bl.a. ved udgivelsen af bogen Årre Sogn.

Lokalhistorisk Arkiv for Årre Sogn holdt åbent hus i forbindelse med Arkivernes Dag. Udstillingen, der var lavet i den anledning, var godt besøgt og mange viste stor interesse. Foto: Lokalhistoriske Arkiv for Årre Sogn.

Arkivet har i det forløbne år modtaget en del afleveringer af forskellige arkivalier og billedmateriale. Ved vores årsmøde/generalforsamling havde vi besøg af museumschef Mogens Hansen, der fortalte om »kartoflen« – dens indførelse og udvikling i Danmark. Der blev valgt to nye medlemmer til bestyrelsen, og aftenen sluttede med en serie lysbilleder.

Vi havde åbent hus i anledning af Arkivernes Dag. Temaet var »Kærlighed til....«, hvor vi valgte forskellige emner. Udstillingen blev godt besøgt, mange viste stor interesse, og det blev en rigtig vellykket dag.

Holsted Kommune*Aastrup Sognearkiv*

Borgergade 121, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 85 69
 Åbningstid: 1. og 3. torsdag hver måned kl. 15.00-19.00
 samt efter aftale med lederen
 Leder: Olga Pedersen, Vestergade 6, 6670 Holsted
 Tlf.: 75 19 82 80
 E-mail: Olga@post8.tele.dk
 Arkivets postadresse: Vestergade 6, 6670 Holsted

Aastrup Sognearkiv har i 2001 modtaget en række arkivalier, hvoraf især kan nævnes en brevsamling fra et døds-

bo. Samlingen omfatter en række breve fra 1920'erne, hvor to unge mænd fra sognet havde et ophold på Rødding Højskole og derefter var tjenestekarle ved landbrug på Røddingegnen. Herfra cyklede de hjem til Glejbjerg på søndagsbesøg, og søsteren hjemmefra cyklede ligeledes på besøg hos dem. De fortæller om deltagelse i sport og foredragsvirksomhed. Til slut kommer de hjem og overtager i fællesskab ejendommen. Begge forblev ugifte, og sammen med en ligeledes ugift søster drev de ejendommen efter forældrenes død. Afleveringen omfatter ligeledes en del materiale fra denne landbrugsbedrift.

Arkivet har endvidere deltaget med en udstilling på julemessen i Glejbjerghallen, hvor vi præsenterede en videofilm optaget i Glejbjerg i 1959. Filmen fik vi efterfølgende overspillet og solgt i byens forretninger. Det blev årets julegave i Glejbjerg. Efter jul måtte vi have flere produceret, som ligeledes er udsolgt.

Lokalarkivet for Holsted Kommune

Vestergade 17, 6670 Holsted. Tlf. og telefax: 75 39 20 10
Åbningstid: Onsdag kl. 14.00-18.00, i perioden 1. oktober – 1. april tillige tirsdag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Chr. Carstensen, Østergade 29, 6670 Holsted
Tlf.: 75 39 22 59

Aktiviteterne i år 2001 har været lidt mindre end det foregående år, som var et rekordår. Vi har dog noteret 236 henvendelser enten personlige, skriftlige eller telefoniske. Også antallet af afleveringer har været lidt mindre – 332 sager – men dog en fortsat pæn forøgelse af vore samlinger. Arkivets medarbejdere har dog ikke haft tid til at hvile på laurbærrerne, idet der har været meget andet at tage fat på, ikke mindst med omregistreringen af de næsten 25 års afleveringer, som er blevet afleveret, før vi fik Arkibas. Vi har i vores arbejdsplan regnet med at skulle omregistrere 275 sager, men nåede 715. Det kan vi ikke gøre hvert år, det kommer an på hvor »tunge« sagerne er, men vi kan dog efterhånden se en ende på omregistreringen.

Arkivet har i det forløbne år deltaget i tre arrangementer med i alt omkring 100 deltagere. Især var en møletur, arrangeret i samarbejde med turistforeningen, en succes. På turen aflagde vi besøg på fire af de møller, der har været i Holsted Kommune langs Holsted Å og sluttede på Toftegård, hvor det gamle ovnhus blev demonstreret, og deltagerne fik mulighed for en smagsprøve til den medbragte kaffe. Ovnhuset blev for nogle år siden restaureret på initiativ af Museet på Sønderskov.

Arkivet deltog ikke i Arkivernes Dag 2001. Dels syntes man ikke, at udbyttet fra tidligere arrangementer stod i forhold til anstrengelserne, dels deltog man i den pågældende weekend på julemessen i Brørup, hvor vi sammen med naboarkivet havde lejet en stand. Uanset at det var i nabokommunen, var vi meget tilfredse med besøget og resultatet af udstillingen, hvorfor vi har aftalt med Brørup om at fortsætte på julemessen, som i 2002 holdes i Holsted. Arkivet var naturligvis også igen repræsenteret på julemarkedet i Føvling Forsamlingshus. Den slags arrangementer, samt torvedagene, har stor betydning for arkivets PR-virksomhed. Sælger man ikke noget, får man trods alt knyttet mange forbindelser, som man kan bygge videre på, og så er det en billig måde at gøre arkivet synligt udadtil.

Af udgivelser har arkivet på opfordring fra Føvling Brugs lavet et lille jubilæumshæfte i anledning af Brugsens 100 års jubilæum. Desuden har arkivet udarbejdet en kort historisk redegørelse for Holsted Kommune til kommunens hjemmeside. I 2001 bebudede vi en udgivelse af en sognehistorie for en del af Føvling Sogn, nemlig Stenderup Skole- og Kirkedistrikt, men da vi her har taget fat på kommunens største landsby, har vi undervurderet opgaven, hvorfor det har været nødvendigt at revurdere denne. Resultat er blevet, at der skrives en gårdhistorie om Stenderup og Astofte – den øvrige historie om området må så komme på et senere tidspunkt. Vi er nok blevet overrasket over opgavens størrelse, men er på den anden side indstillet på at gøre noget, da vi på grund af løfte og som følge af en testamenteret gave og anden økonomisk støtte føler os moralsk bunden til at komme med et resultat. Gårdhistorien om Stenderup vil forhåbentlig foreligge omkring nytår 2003.

Sluttelig skal en enkelt aflevering nævnes. I 1851 blev vedtaget en tyendelov, der blandt andet indebar, at hvert sogneråd skulle udpege en forligsmægler, der skulle søge at mægle i tvistigheder mellem husbønder og tyende. Til denne forligsmægler skulle kommunen anskaffe en protokol, hvori de sager, der forelagdes mægleren, skulle indføres. En sådan protokol for Føvling-Holsted Kommune, dækkende perioden 1851-1921 er dukket op på Fyn. Da protokollen efter vor formodning er et kommunalt arkivalie, skulle det afleveres til kommunen, men først lavede vi en afskrift af den, som dog ikke er tilgængelig før i år 2010. Sagen blev omtalt i avisen, hvilket bevirkede, at en dommer gjorde krav på protokollen, da vedkommende mente, at protokollen tilhørte dommerembedet. Dommeren fik naturligvis protokollen at se, men vi holdt fortsat på, at den tilhørte kommunen. Her står sagen så i dag, men det er trods alt en strid om pro-

fetens skæg, da protokollen under alle omstændigheder vil havne på landsarkivet i Viborg. Hvem der afleverer den, kan være lige meget, blot vi får ret. Protokollen er meget interessant læsning, da den giver et indtryk af, hvorledes en husbond behandlede sit tyende.

Hovborg Lokalhistoriske Arkiv

Hovborg Skole, Lindevej 5, 6682 Hovborg

Åbningstid: Tirsdag kl. 15.00-17.00

Ledere: Henry Søholm, Sandagervej 7, 6682 Hovborg
Tlf.: 75 39 60 69 og

Henry Pedersen, Sandagervej 5, 6682 Hovborg
Tlf.: 75 39 62 57

Arkivets postadresse: Sandagervej 5, 6682 Hovborg

Arkivet i Hovborg har i 2001 haft et stabilt besøgstal sammenlignet med det foregående år. Vi har kunnet konstatere et sugende antal telefoniske henvendelser fra nær og fjern. Arkivet har i den forbindelse fået installeret telefon på arkivet. Telefonnummeret til arkivet er det samme som til Hovborg Skole. Serviceringen af de telefoniske henvendelser i form af detektivarbejde i kirkebøger m.m. har taget en del tid. Antallet af afleveringer har været lidt lavere end i 2000.

Indsamling af billedmateriale fra nærområdet er ved at være afsluttet – ligeledes arkivets fotografering af huse i Hovborg by. Dog får vi løbende billeder tilsendt fra andre arkiver ofte langvejs fra, når der dukker billedmateriale fra Hovborg-området op rundt omkring.

Arkivet er nu godt i gang med at interviewe ældre borgere på bånd – dels for at sikre, at deres store viden om området ikke går tabt – dels for at være med til at bevare et lydbillede af danske dialekter. Arbejdet med at interviewe ældre borgere vil blive prioriteret højt den kommende tid.

Hovborg Lokalhistoriske Arkiv har i det forløbne år lavet en billedudstilling i den lokale brugs. Udstillingen har efterfølgende kunne ses i arkivets mødelokale. Det drejer sig om fotos fra indfaldsvejene til Hovborg (nord, syd, øst og vest). Gamle billeder er i udstillingen sammenlignet med nye billeder, idet de billeder, som arkivet har taget for nylig, er taget fra samme positioner som de gamle billeder.

Ribe Kommune

Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Projekthuset, Hillerupvej 13, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 15.00-17.00 samt efter aftale med lederne

Ledere: Agnete og Hans Toft, Farup Kirkevej 29 B, Farup, 6760 Ribe. Tlf.: 75 42 12 69

Arkivets postadresse: Farup Kirkevej 29 B, Farup, 6760 Ribe

Vi har modtaget en del indleveringer af billeder og forskellige foreningsprotokoller. Desuden en del henvendelser angående slægtsforhold. Vi er netop nu ved at overtage et nyt, større lokale på samme adresse. Det vil være en stor fordel for vores arbejde, og forhåbentlig vil de forbedrede forhold øge interessen for arkivets arbejde.

Hviding Sognearkiv

Egecenteret, Ribevej 2 B, Egebæk, 6760 Ribe

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Anne Lorenzen, Hviding Kirkevej 22, 6760 Ribe
Tlf.: 75 44 51 27

Arkivets postadresse: Hviding Kirkevej 22, 6760 Ribe

Vi har i 2001 indkøbt udstyr til elektronisk registrering. I foråret modtog vi fra Brandkassefonden Sydvest 20.000 kr., som gjorde os i stand til at indkøbe registreringsprogrammet Arkibas samt en printer. Vi havde tidligere fået foræret noget computerudstyr, som vi desværre ikke kunne få igang – heldigvis fik vi ved en kontakt til Ribe Jernstøberi en absolut god og brugbar computer. Vi har begyndt registreringen og bliver ikke arbejdsløse foreløbigt.

I efteråret havde vi årsmøde med foredrag af H. E. Sørensens, Skærbæk. I november måned døde vores arkivleder Laurids Nygård Nielsen. Laurids har været med til at oprette Hviding Sognearkiv, han har været leder i alle årene og har stået for al registrering og arkivering. Vi er alle klar over, at det er takket være Laurids, at vi i dag har et så velfungerende arkiv

Jernved Sognearkiv

Jernved Skole, Aktivitetshuset, Kirkebakken 33, Jernved, 6771 Gredstedbro

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 19.00-20.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Jens Chr. Jensen, Ulkjærvej 35, 6771 Gredstedbro.

Tlf.: 75 43 14 58

Arkivets postadresse: Ulkjærvej 35, 6771 Gredstedbro

Jernved Sognearkiv oplevede året 2001 som et roligt år, hvad angår indleveringer af arkivalier. Antallet af besøgende har også været på det jævne. Derimod har vi fået et hav af fotografier fra JydskeVestkysten taget i firserne og halvfemserne. Det skyldes, at bladet nu opbevarer billederne elektronisk. Vi er i fuld gang med at få sat navne på billederne og få dem registreret på computeren.

I det forgangne år er vi også blevet færdig med registrering af alle ejendomme i sognet, med beskrivelser af ejendommens beliggenhed, nuværende og tidligere ejere, hvornår ejendommen er bygget samt foto – det hele er opført på computeren. I beretningen skal det også nævnes, at vi skal til at flytte arkivet til nye lokaler. Andelskassen har nedlagt sin afdeling i Jernved og bygningen, hvori vi har haft til huse, skal sælges. Vi får et nyt lokale i et aktivitetshus, som er under opførelse ved Jernved Skole.

Kalvslund Sognearkiv

Kalvslund Skole, Koldingvej 115, Kalvslund, 6760 Ribe

Åbningstid: Efter aftale på tlf.: 75 43 70 07 eller 75 42 01 84

Leder: Jørgen Jørgensen, Østervej 26, Kalvslund,

6760 Ribe. Tlf.: 74 43 70 07

Arkivets postadresse: Østervej 26, Kalvslund, 6760 Ribe

Det har igen været et roligt år med en hel del afleveringer og forespørgsler fra ind- og udland om slægtsforhold, og vi har via kirkebøger og folketællingslister været i stand til, i flere tilfælde, at hjælpe de søgende. Vi har endvidere haft besøg af Antikvarisk Selskab i Ribe, som var på rundtur med bus i sognet.

Af interessante afleveringer kan nævnes materiale fra nu afdøde præst igennem 42 år i Kalvslund, Bernhard Mikkelsen, som var historisk interesseret og har skrevet om gårdene og deres beboere siden udskiftningen omkring 1770. Endvidere har vi modtaget matrikelkort fra året 1878, over den del af sognet som var tysk fra 1864 til 1920.

Ribe Byhistoriske Arkiv

Ribe Folkebibliotek, Giørtz Plads, 6760 Ribe.

Tlf.: 75 42 17 00. Fax: 75 42 28 43

E-mail: arkivet@ribekom.dk

Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 13.00-16.00, 1. torsdag hver måned tillige kl. 16.00-18.00 (oktober-marts)

Leder: Karen Margrethe Melbye

Ribe Byhistoriske Arkiv fik i 2001 bedre og større lokaler i tilknytning til biblioteket. På billedet ses Karen Margrethe Melbye og Karin Grøndahl Sørensen på arbejde i de nye lokaler. Foto: Ribe Byhistoriske Arkiv.

År 2001 stod i omvæltningernes tegn for vores arkiv. Arkivets leder gennem mange år, bibliotekar Susanne Benthien, gik på efterløn den 31. august. Susanne havde de sidste år haft 20 ugentlige arkivtimer, og den nye leder havde og har stadig fem timer på arkivet pr. uge. De 20 timer er pr. 1. september blevet besat af kontorassistent Gitte Klinge og bibliotekar Karin Grøndahl Sørensen, der begge arbejder på biblioteket.

Den 6. december indviede vi vores nye lokaler. Tidligere havde vi til huse på 1. sal. Nu bor vi i stueetagen med egen indgang, og vi tror, det er grunden til, at flere borgere er blevet opmærksomme på vores eksistens. Med flytningen fik vi dobbelt så mange kvadratmeter som hidtil, og det vil sige, at vi nu råder over 40m² fordelt på to rum. Vi har stadig ikke ret meget arbejdsplads til vore brugere, men alene det, at vi nu har fået eget kontor i direkte tilknytning til brugerrummet betyder, at brugerne har mere fred og ro til deres arbejde.

Vi havde 327 personlige og telefoniske henvendelser og 94 skriftlige forespørgsler. På grund af flytning og oplæring nåede vi kun at indkomstregistrere 29 afleveringer, så pt. arbejder vi hårdt på at få bund i bunkerne. Arkivet leverede i 2000-2001 materiale til film om modstandsmanden Knud Jensen, der var med i den første modstandsgruppe fra Ribe. Filmen, der blev lavet af Niels Jacobsen, Ballerup, vandt bronze og bedste idé-prisen i Landskonkurrencen for Danmarks Film- og Videoamatører.

Billedmaterialet i Jacob A. Riis-samlingen er blevet brugt flittigt af filmselskabet Zentropa, der med instruktør Robert Fox i spidsen har lavet en dokumentarfilm om vor i USA så berømte bysbarn, fotografen Jacob A. Riis. Filmen har dog først haft premiere her i landet i februar 2002. Ribe-kalenderen, som nu er fast tradition, udgives fortsat i samarbejde mellem Den Antikvariske Samling og arkivet.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming Skole, Varmingvej 2, 6760 Ribe

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 9.30-11.30, dog med enkelte undtagelser

Leder: Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe
Tlf.: 75 44 11 77

Arkivets postadresse: Varming Vesterby 9, 6760 Ribe

Året 2001 medførte en meget stor aflevering til Historisk Arkiv i Seem Sogn. Varming Savværk og Byggeforretning lukkede endeligt efter adskillige års stilstand. Virksomheden blev anlagt af tømrermester Bent Johannsen

omkring 1950 og beskæftigede i den bedste tid op mod en halv snes svende. Firmaet var meget produktivt, og arkivalierne rummer store mængder anlægstegninger, dels over planlagt og dels over udført arbejde. Det er anlæg, der i størrelse strækker sig fra montering af en fast køkkenbænk til opførelse af staklader og staldanlæg. Der til en lang række parcelhuse. Bent Johannsen har egenhændigt tegnet mange tusinder arbejdstegninger. Forretningsarkivet synes at være fuldkomment. Enhver ind- og udgået faktura er i behold, i alt ca. 1.000 ringbind. Alt trykt materiale, dvs. kataloger og prislister fra firmaet samt reklamer blev kasseret, og resten er pakket ned i otte store kasser, som er sikret mod regn og støv, og er opstillet på loftet i en af hallerne. Der er tinglyst klausul om, at materialerne tilhører Historisk Arkiv i Seem Sogn, og at ejeren af hallen har pligt til at opbevare dem på forsvarelig måde. Der er lavet en summarisk fortegnelse over arkivet. Arkivaren har brugt adskillige måneders fri-eftermiddage med sortering og nedpakning. Arkivet har absolut ingen plads til flere større afleveringer. Udover den omfattende aflevering har der i 2001 været ganske enkelte forespørgsler og tre mindre afleveringer.

Spandet Sognearkiv

Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Dinne Christiansen, Stationsvej 5, Spandet, 6760 Ribe. Tlf.: 74 86 72 43

Arkivets postadresse: Stationsvej 5, Spandet, 6760 Ribe

I år 2001 har arkivet modtaget en del afleveringer, hvoraf især én er meget spændende. Det drejer sig om en gravpyrdelse, som inderst består af et krucifiks af blikfolie, der er indrammet af en krans af lilla blomster, lavet af perler trukket på ståltråd. Begge dele er dækket af et stykke buet glas, der er fæstet til en flad underlagsplade. Til dette midterfelt er der over et skelet af ståltråd lavet meget fine blomster og blade, også af perler på ståltråd. Hele gravpyrdelsen måler ca. 65 x 80 cm.

Arkivet har videregivet gaven til Tønder Museum og herfra fortæller de, at gravpyrdelser af denne type må være kommet sydfra og har været »moderne« i de sidste tiår af 1800-tallet. Hvis nogen kan uddybe yderligere, hører vi gerne derom.

Af aktiviteter har arkivet haft en udstilling om Spandet Brugsforening samt en gåtur med overskriften Kend dit sogn. På turen deltog kun ca. 30 personer på grund af dårligt vejr. Derudover har arkivet haft et fællesmøde for alle arkivudvalgsmedlemmer og 27 registreringsaftener.

SpanDET Sognearkiv modtog i 2001 denne smukke gravprydelse, formentlig af ældre dato. Arkivet har fotograferet den, og herefter givet den videre til Tønder Museum. Foto: SpanDET Sognearkiv.

Et nyt tiltag i sognet er udgivelse af Æ Spanne Blaj. Det udkommer fire gange årligt. Heri har vi fået optaget artikler og fotos og håber dermed at få større interesse for arkivet og flere afleveringer.

Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn

Vadehavscentret, Okholmvej 5, Vester Vedsted, 6760 Ribe
Åbningstid: Efter aftale

Leder: Arkivet har pt. ingen leder

Der henvises til formand Ely Fønss, Harevej 26, Egebæk, 6760 Ribe

Arkivets postadresse: Harevej 26, Egebæk, 6760 Ribe

Arkivet har i det forløbne år modtaget en del afleveringer. En er særlig bemærkelsesværdig, idet den er særdeles omfangsrig, velordnet og veldokumenteret. Det er en aflevering vedrørende Egebæk Gammel Kro, som er blevet indleveret af et barnebarn til den seneste kroholder på Egebæk Kro. Arkivet har netop besluttet, at indleveringen skal danne grundlag for en udstilling i 2003, herom nærmere til næste år.

Vi har i arkivet desværre været ramt af sygdom, som har betydet, at Susanne Benthien efter længere tids fravær nu har sagt fra. Derfor står arkivet i øjeblikket uden leder. Vi er dog i gang med at rekonstruere, så vi forhåbentlig snart kan komme til at fungere normalt igen.

Af glædelige oplevelser i det forgangne år har også været et inspirerende besøg af et lokalhistorisk arkiv fra Beder/Malling ved Århus. Det var en god idé med et sådant besøg. Bjarne Sørensen, Mandøvej 14, Vester Vedsted har udgivet en nyrevideret CD om Vester Vedsted Sogns historie. Det er et stort og meget omfattende arbejde. CD'en kan købes ved henvendelse til Bjarne Sørensen.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal Skole, Kongeådal 17, 6771 Gredstedbro

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Christian Nielsen, Væesvej 6, 6771 Gredstedbro

Tlf.: 75 43 11 53

Arkivets postadresse: Væesvej 6, 6771 Gredstedbro

Der er i det forløbne år ikke kommet nye sager ind. Der har været et besøgstal på 38. Fra Amerika har der været forespørgsler om slægtsforhold. Arkivet har i den forbindelse udarbejdet en anetavle over en bestemt familie. Vi har også kunnet hjælpe en skole med at belyse nogle dunkle familieforhold. Endvidere har vi i arkivet kunne hjælpe en skole med at belyse udvandringen til Amerika gennem tiderne.

Vi fortsætter stadig med at få arkivalierne registreret på edb, men det er et stort arbejde, som det endnu vil tage en del tid at komme over.

Varde Kommune

Alslev Sognearkiv

Bredgade 39, 1., Alslev, 6800 Varde

Åbningstid: Mandag kl. 19.30-21.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Carsten Carstensen, Toftnæsvej 11, Toftnæs, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 91 83

Arkivets postadresse: Toftnæsvej 11, Toftnæs, 6800 Varde

Ved generalforsamlingen den 1. marts 2001 fratrådte Bennet Bennetsen på grund af sygdom som arkivleder og foreslog som sin afløser Carsten Carstensen, Toftnæs, og dette blev tiltrådt af generalforsamlingen.

2001 har været et roligt og arbejdsomt år. Vi har haft mange besøgende, og vi har modtaget 12 afleveringer. Vi har i årets løb haft en studiekreds fem mandag eftermiddage her i arkivet med den stedlige pensionist- og efterlønsklub, og det var rigtig godt besøgt.

I det kommende år er det meningen, at vi skal igang med at registrere de enkelte gårde og huse i omegnen.

Billum Lokalhistoriske Arkiv

Billum Skole, Kildegårdsvej 20, 6852 Billum

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum
Tlf.: 75 25 82 41

Arkivets postadresse: Kirkebyvej 17, 6852 Billum

Arkivet havde håbet, at 2001 var blevet året, hvor der blev fundet løsning på problemet med arkivets fysiske rammer. Det blev det desværre ikke, men der arbejdes selvfølgelig stadig på at få forholdene forbedret. Det er klart, at det påvirker arbejdet, når der skal bruges mange kræfter på et sådant problem. Arkivet har modtaget afleveringer samt besvaret og ekspederet alle forespørgsler, der har været.

Horne Sognearkiv

Horne Skole, Stadionvej 6, Horne, 6800 Varde

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14.00-17.00, dog ikke i juni, juli og august

Leder: Anna Uhre Schmidt, Solvangen 12, Horne, 6800 Varde Tlf.: 75 26 01 06

Arkivets postadresse: Fabriksvej 2, Horne, 6800 Varde

Det har været et roligt arbejdsår i arkivet, for vi har kun modtaget ganske få afleveringer. Måske skal vi i gang med et opøgende arbejde.

Vi har haft fornøjelsen at hjælpe skoleelever med oplysninger og materialer til deres opgaver og emneuger. Der har ligeledes været henvendelser fra private slægtsforskere, som vi også har haft held til at hjælpe. Vi har haft en del besøgende i årets løb, bl.a. ved et åbent hus arrangement i forbindelse med skolefesten. Det giver mulighed for en snak med de lidt yngre generationer, og vi får muligheden for at rette eventuelle fejl og mangler i vores data.

I efteråret havde vi en foredragsaften sammen med aftenskolen. Etnologen Rikke Ruhe, som vi tidligere har hjulpet med materiale, gav os – 61 deltagere – en interessant aften. Foredraget byggede på hendes afgangsprøve fra universitetet. Hun fremdrog mange træk og episoder fra vort lokalområde.

Vi får indimellem en video foræret eller får lov at købe, når der er optaget et arrangement i sognet. Vi arbejder ligeledes på at få en gammel VC 45 kassette omredigeret og konverteret til almindelig videokassette. Det er i sin tid en optagelse til en tv-udsendelse om regionalplanlægningens betydning for landsbysamfundenes udvikling i Ribe og Sønderjyllands amter, bl.a. med fokus på Horne Sogn.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Aktivitetshuset, Nybrovej 32, 6851 Janderup.

Tlf.: 75 25 85 45

Åbningstid: Mandag og tirsdag kl. 9.00-12.00 samt 1. onsdag i hver måned kl. 19.00-21.00. Lukket i juni, juli og august

Leder: Viggo Mikkelsen, Hebovej 39, 6851 Janderup

Tlf.: 75 25 80 92

Kasserer og bogsalg: Henning Østergaard Jensen, Åkirkevej 40, 6851 Janderup. Tlf.: 75 25 80 50

Arkivets postadresse: Hebovej 39, 6851 Janderup

Arkivet har i årets løb modtaget 55 afleveringer. I den forbindelse skal en ret omfattende aflevering fra Indre Mission nævnes. 55 personer har besøgt arkivet i årets løb. Der var blandt andet ti elever fra Janderup Skole, som ville vide, hvor mange forretninger, der har været i Janderup by. Her havde specielt slagterforretningen deres interesse. Derudover har vi haft besøg af tre journalister fra Tyskland, som skulle lave en udsendelse til japansk TV om Varde Å og enge. De affotograferede gamle billeder af høbjergning, engvanding, stormfloder, fiskeri og sejlads.

I årets løb har vi registreret alle billeder med gårde, huse samt personer fra Nybrovej og Nymindegabvej.

Arkivet flytter i 2002 ind i de nye lokaler i Aktivitetshuset på Nybrovej 32 i Janderup. Det er en begivenhed, vi har glædet os til i lang tid. Vi vil igen takke vore donatorer og alle de, som har vist interesse for arkivet. Husk: Vi er sognets hukommelse.

Thorstrup Sognearkiv

Omsorgscentret Birgittegården, Falkevej, Sig, 6800 Varde
Åbningstid: Sidste tirsdag hver måned kl. 19.30-21.30
eller efter aftale med Ellen Rasmussen, Vesterbækvej 6,
Sig, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 40 31

Leder: Svenning Olesen, Ølgårdsvej 6, Sig, 6800 Varde
Tlf.: 75 26 42 90

Arkivets postadresse: Vesterbækvej 6, Sig, 6800 Varde

Arkivet har i årets løb modtaget ti afleveringer og registreret ca. 175 billeder. Af afleveringerne skal nævnes forhandlingsprotokollen for Indkøbsforeningen, som eksisterede fra 1897-1930. Vi havde intet om foreningen, så det var spændende oplysninger, der kunne hentes her, og protokollen dækker hele perioden fra foreningens oprettelse til dens nedlæggelse.

Arkivets helt store opgave i 2001 har imidlertid været udgivelsen af hæftet *Træk af Thorstrup Sogns Skolevæsen fra reformationen til 2001*. Hæftet, der er skrevet af Ejvind Busk Jensen, var arkivets bidrag til festlighederne i forbindelse med indvielsen af den renoverede Thorstrup Skole og den nybyggede hal. Hæftet kan købes hos Thorstrup Sognearkiv for 30 kr.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset, Torvet 7 A, 6800 Varde. Tlf.: 75 22 37 74

Åbningstid: Tirsdag kl. 9.00-12.00 samt formiddage efter aftale med lederen

Leder: Jens Lindby. Tlf.: 97 37 62 87

E-mail: lokalarkiv@vardebib.dk

Det har været et skelsættende år, idet 2001 er året, hvor arkivet gik ind i IT-æraen. Der er nu en PC med internetadgang på seks arbejdspladser. Pr. 1. januar 2002 er arkivet gået over til edb-registrering, hvilket medfører, at de gamle papirkartotekskort ikke længere videreføres. Det var også det første år i arkivets historie med en lønnet leder ansat 12 timer om ugen, fordelt på tre formiddage. Der er i alt indgået 55 afleveringer. Af afleveringer med særlig interesse kan nævnes en aflevering på ca. 3.000 pressefotos fra Vestkysten fra ca. 1950 til i dag, samt en del oplysninger om Dagny Olesen, der formentlig var Vardes første sabotør. Hun satte ild til to togvogne belæs-

set med halm tilkoblet en ammunitionsvogn i marts 1942, blev sat i Varde Arrest i ni måneder, blev syg af opholdet der og døde 1947 kun 21 år gammel. Herudover forhandlingsprotokoller 1891-1961 for Sønderjyds Forening for Varde og Omegn.

Registrering og arkivering har arkivet kunne følge med til (gælder dog ikke de mange pressefotos). De gamle kort-kartoteker benyttes altså ikke mere til nyregistrering. I øvrigt er efterhånden 3/4 af kortkartotekernes data overført til edb.

Med hensyn til billedbehandling er vi begyndt at eksperimentere med scanning, men på dette felt er vi endnu kun i startfasen. Man kunne måske tro, at medarbejdernes alder ville afskrække dem fra den nye teknologi, men det er faktisk ikke tilfældet.

Arkivet har modtaget en brugt montre, som vi har fået sandblæst og nymalet. Den står nu i forhallen og bruges til skiftende udstillinger, men vil også kunne bruges i andre sammenhænge. Arkivet deltog i Kultur-natten – der var nærmest sort af mennesker både i kælderen og i arkivrummet, men en del af gæsterne skyldes nok et frygteligt regnvejr udenfor. Endvidere har vi deltaget i Arkivernes Dag i november med stor tilslutning (ca. 40 gæster).

Arkivet har genudgivet bogen om Varde Landsogn, Nørremarken og Tinghøj, og vi har genudgivet tandlæge Kochs gamle Varde-film fra 1956. Bogudgivelsen blev mulig med støtte fra Danske Bank, og da Varde Kommune bidrager med en underskudsgaranti, er der sund økonomi i projektet. Videoen har vi fået produceret 50 stk. af pr. gang, og der er en pæn fortjeneste til arkivets drift ad den vej.

Personalemæssigt har vi sagt farvel til Thomas Villadsen og goddag til Ole Feilberg. Ole ved meget om edb og IT, og det er lige noget, vi har brug for i arkivet. En stor begivenhed var også Bjerregaard-Andersens 25 års jubilæum som arkivmedarbejder. En nyskabelse har været de ugentlige mandagsmøder, hvor alle medarbejderne samlet drikker kaffe samt taler om arkivets drift, vejret og meget andet. Det er i øvrigt ugens eneste pause i arbejdet. Lokalemæssigt fik vi flyttet lidt rundt, så alle medarbejdere kunne få et skrivebord. Gulvet i forlokalet er afslebet og nylakeret. Dog er der langt igen, inden lokalerne på nogen måde kan kaldes tidssvarende.

Vejen Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune

Østergade 2, 6600 Vejen. Tlf.: 75 36 35 99

Åbningstid: Tirsdag kl. 10.00-16.00 og onsdag kl. 10.00-17.00

Leder: Linda Klitmøller

Året 2001 blev stille for Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune. Tidligt på foråret kom arkivlederen ud for et mindre uheld, som medførte sygemelding og et lukket arkiv i et par måneder. Det betød i forhold til de foregående år et faldende besøgstal. I 2001 nåede vi kun op på knap 500 besøgende. Uheldet kom også til at begrænse arkivets udadrettede aktiviteter. Det blev i 2001 kun til fem foredrag samt en debut som blokvoignstaler ved Skt. Hans festen i Vejen Anlæg. Til gengæld lå antallet af afleveringer på samme niveau som tidligere år – knap et halvt hundrede stykker, hvoraf de fleste var af begrænset omfang.

Sommeren 2001 fik arkivet en ny medarbejder ansat – Bente Hynkemejer, som fremover vil være at træffe på arkivet hver formiddag. Den ekstra arbejdskraft har givet arkivet et tiltrængt løft. Vi er i gang med en systematisk registrering af hele arkivet i Arkibas. Vi har indtil nu nået at registrere omkring 600 arkivfonde og 1.500 fotografier, så der er et godt stykke vej til målet, men allerede nu kan vi mærke, at vi er i stand til at yde en bedre publikumsbetjening end tidligere. Ventetiden er blevet kortere, når der søgtes efter materiale.

Kontakten til og det gode samarbejde med byens skoler er fortsat. Sidst på året havde arkivet den glæde at vise udstillingen »Familien Lauridsen og Vejen«, som var lavet af 7.D på Bakkely Skole i et samarbejde med arkivet. Udstillingen var et led i skolens emneuge med titlen »Herfra min Vejen går«. Udgangspunktet for udstillingen var de konkrete spor, som familien Lauridsen har efterladt overalt i byen – fra de store fabrikshaller til de mere ydmyge arbejderboliger – og målet var at give eleverne en større forståelse for byen, dens historie og nuværende udseende. Vi synes selv, projektet forløb godt og ser frem til lignende samarbejder i fremtiden.

Ølgod Kommune

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Områdecetret, Præstegårdsvej 5, 6823 Ansager

Tlf.: 75 29 62 29

Åbningstid: Tirsdag og onsdag kl. 14.00-16.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Ruth Schlein Jensen, Kanalvej 4, 6823 Ansager
Tlf.: 75 29 71 56

Arkivets postadresse: Kanalvej 4, 6823 Ansager

E-mail: ansager-arkiv@e-boks.dk

Hjemmeside: www.ala.subnet.dk

I det forløbne år er vi kommet godt i gang med at registrere i vores nye program. Især har vi fået gemt og registreret mange billeder, printet dem ud og gemt dem i mapper, som vi låner ud til folk, der ikke kan komme op til os på grund af trapperne. Hvert billede er ledsaget af en tekst.

På Arkivernes Dag viste vi film, der er blevet optaget det forløbne år. Tage Pedersen, der sammen med Jørgen Peder Madsen har lavet filmen, har også lagt stemme til (han taler egnens dialekt) og fortalt om, hvem der boede i de forskellige huse for et par menneskealder siden.

I lighed med sidste år har vi udgivet en julebog. Den blev færdig til Arkivernes Dag og solgt både her på arkivet og på Vennekredsens Julemarked. I samarbejde med biblioteket har vi i forbindelse med en madcafé haft en aften med højtlesning fra julebogen.

I forbindelse med en temauge i skolen blev vi bedt om at holde to foredrag om den gamle skole. Alle skolens elever og lærere deltog. Som i de tidligere år har vi haft besøg af FDFere og deres ledere, og i skolen har Ove Nørager arbejdet med opgaver i tilknytning til arkivet. Vores hjemmeside er forsøgt udvidet for at gøre den mere interessant og rummer nu bl.a. 50 billeder af ukendt oprindelse. Vi har også lavet en ny udklipsavis for året 2001. Alle udklip er desuden registrerede.

Der kommer stadig en del mennesker og besøger os tirsdag og onsdag eftermiddag, og vi har modtaget arkivalier fra 20 personer, heriblandt en erindringsbog og en afhandling om en sindssyg kvinde, der forsøgte at dræbe sin mand, skrevet af et af hendes børnebørn. Efter vi har fået telefon og er kommet på Internettet har vi fået mange henvendelser udefra. Mange har vi kunnet klare skriftligt, men vi har også haft en del aftaler med folk, som har besøgt os uden for vores åbningstid.

Skovlund Sognearkiv

Vesterled, Borgergade 24, Skovlund, 6823 Ansager

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Kaj Knudsen, Ansagervej 20, 6823 Ansager

Tlf.: 75 29 20 70. Fax: 75 29 24 70

Arkivets postadresse: Ansagervej 20, 6823 Ansager

Den løbende modtagelse, registrering og arkivering af arkivalier er fortsat hjørnестenen i arkivets virke. Derudover har vi i 2001 lavet forskellige tiltag, som vi gerne vil nævne i denne årsberetning.

Vi er i gang med et større projekt med digital fotografering af alle gårde omkring Skovlund. De nye gårdfotos samstilles med ældre fotos af de samme gårde, hvor dette er muligt. Fotograferingen giver mange steder anledning til erhvervelse af supplerende arkivalier om de pågældende gårde samt bandede interviews med gårdens ejere. På denne måde har det oprindelige mål med en systematisk fotografering af gårdene i Skovlund bredt sig til et større projekt.

Vi har samtidigt gennemført en gennemfotografering af alle kirkegårdssten og samlet dem i et digitalt lapidarium. Vi forestiller os at dette lapidarium vil kunne blive et nyttigt referencested for slægtsforskere, når vi får det gjort tilgængeligt via Internettet. Billederne er så knivskarpe, at det faktisk er lettere at sidde hjemme ved skærmen og tyde inskriptionerne end ved at aflægge kirkegården et besøg.

Vi er i gang med en gennemgang og udskrivning af folketællingerne i Ansager Sogn og har kombineret oplysningerne fra folketællingerne med de nye og gamle gårdfotos i en større plancheudstilling.

Plancheudstillingen har været anvendt både ved Skovlund Torvedag og ved et orienteringsmøde om lokalarkivet på et af Skovlund Husholdningsforenings madcafé-arrangementer. For det indeværende år glæder vi os til Ølgod Museums initiativ til en særudstilling om, »Hvad de gemmer på i Skovlund Sogn«. Derudover har vi flere spændende ideer, som vi håber at få realiseret, blandt andet udarbejdelse af historien om Skovlund og mælken med udgangspunkt i Skovlund Mejeri, samling af materiale om håndværkerne i Skovlund samt fortsættelse af gårdfotoprojektet. Men nu må vi se, hvor langt tiden, kræfterne og ressourcerne strækker. Lokalhistorie er jo et udtømmeligt reservoir, hvorfra der kan øses både indsigt og spændende historier – så længe vi husker på, at forudsætningen for at dette reservoir er til stede, er den fortsatte omhyggelige modtagelse, registrering og arkivering af arkivalierne.

Tistrup-Hodde Lokalhistoriske Arkiv

Tistruplund Områdecener, Søndergade 38, 6862 Tistrup

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Svend Svendsen, Elmevej 10, 6862 Tistrup

Tlf.: 75 29 92 80

Så er der lys forude for arkivet. Efter at vi siden arkivleder Leif Østergårds død i juni år 2000 har kørt med en midlertidig ledelse af arkivet, er der kommet en afklaring på ledelsen af arkivet.

Lærer Svend Svendsen har overtaget ledelsen af arkivet. Han har været lærer ved Tistrup Skole i over 35 år og derved fået et stort indblik i, hvad der sker i det lokale område. Svend Svendsen har gennem adskillige år været med i redaktionen af sognebladet Stavn og været bladets fotograf. I arkivet er der yderligere kommet tre nye medarbejdere, så fremtiden ser lys ud.

Arkivet har i årets løb fået adskillige afleveringer og henvendelser om slægtsforskning m.m., som vi efter bedste evne har behandlet og undersøgt. Igen har vi haft besøg af elever fra Tistrup Skole, som har besøgt os for at finde materiale til forskellige opgaver. Det er en fornøjelse at mærke de unges interesse.

Som sædvanlig deltog vi i årets julemarked på Tistruplund, hvor vi havde åbent hus, som var meget velbesøgt. Vi har igen, i året der er gået, benyttet os af de ideelle forhold på Tistruplund til at lave billedudstillinger. Tistruplund er afstemningssted, når der er valg, og vi har en billedserie af samtlige sogneråd i tiden fra 1923 og indtil kommunesammenlægningen i 1970, som blev vist, og der var stor interesse for udsillingen.

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5-7, 6870 Ølgod

Tlf.: 75 24 50 11, lok. 5

Åbningstid: Tirsdag kl. 14.30-17.00

Leder: Nich. Riis, Bakkevej 17, 6870 Ølgod

Tlf.: 75 24 56 51

E-mail: post@oelgodmuseum.dk

Året 2001 har for vores arkiv været et år fyldt med forberedelse, planlægning og forventning, idet arkivet i efterhånden lang tid har set hen til at tage nye lokaler i besiddelse. Hidtil – og det vil sige mere end 30 år – har vi haft til huse nederst i Ølgod Bibliotek. Her har vi været meget glade for at være, men tiden er gået med stadig flere arkivalier og stigende behov for tekniske hjælpemidler for at kunne leve op til standarden for et lokalhistorisk arkiv, og hvad publikum med rette kommer med af forventninger,

Mod slutningen af 2001 skulle arkivet i Ølgod flytte fra biblioteket til andre nærliggende lokaler. Fra flytningen ses Frede Møller Kristensen og arkivleder Nic Riis i fuld aktion. Foto: Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv.

når vi skriver år 2002. Hertil kommer, at biblioteket selv har hårdt brug for pladsen.

På 1. sal over Erhvervskontoret fik vi muligheden at overtage en stor privat lejlighed, og her kunne vi se nogle gode muligheder for et lokalarkiv. Vi kunne f.eks. se åbenbare fordele ved fortsat at være i Kulturhuset og i særdeleshed i umiddelbar nærhed af bibliotek og museum. Set på længere sigt må vi erkende, at et lokalarkiv på den nye adresse kun kan være en midlertidig løsning, da det er en kendsgerning, at lokalerne efter flytningen er så tæt pakkede, at vi ikke har mulighed for at skaffe plads til arkivalier fra nye afleveringer. Dertil kommer, at adgangsforholdene ikke er de bedste med en uhensigtsmæssig

trappe, der vanskeliggør adgangen for gangbesværede. Der er foretaget nogle nødvendige istandsættelser, bl.a. en ny gulvbelægning. Desuden har et par af arkivets medarbejdere ydet en stor og prisværdig indsats med at få givet alt en gang maling, så det hele nu virker lyst og imødekommende.

Ved årets slutning 2001 var alt klar til opsætning af reoler, og efterfølgende kan det oplyses, at vi i skrivende stund i store træk har fået arkivalierne flyttet og stillet nogenlunde på plads. Mandag den 4. februar 2002 flyttede vi ind, og vi håber meget på, at publikum vil føle sig godt tilpas i de nye omgivelser og besøge arkivet flittigt for dermed at medvirke til at vise, at flytningen har været berettiget.

Generelt om året 2001 kan i øvrigt bemærkes, at besøgstallet og antallet af afleveringer mindst var på samme niveau som tidligere år. Den 10. november 2001 markerede vi Arkiverens Dag med åbent hus i det nye arkiv med en plancheudstilling over emnerne kærlighed til flaget, kærlighed til faget, kærlighed til bondens dyr og kærlighed til hinanden. Besøgstallet var nogenlunde tilfredsstillende i betragtning af, at det var vanskeligt – og desværre umuligt – at få arrangementet bekendtgjort og omtalt tilstrækkeligt på grund af den massive propaganda i medierne op til valgene den 22. november 2001.

I lighed med tidligere år deltog vi den 17. november 2001 i Kulturdageforeningens årlige marked i Kulturhuset. På markedet viste vi en plancheudstilling om emnet forsorg. Som bruger af Kulturhuset var det naturligt for arkivet at deltage på lige fod med museet, biblioteket og konserveringscentret. I det ambitiøse projekt Mit liv i år 2000 deltog blandt mange andre også Ina Jensen fra Ølgod. Efter at deltagerens bidrag var afleveret og bedømt, viste det sig, at Ina Jensen i den samlede bedømmelse opnåede en meget ærefuld og flot andenplads, som hun på dagen for prisoverrækkelsen høstede megen anerkendelse for.

På grund af arkivflytningen er der i årets løb sket så meget, at vi ofte har fornemmelsen af, at meget kunne være gjort bedre med lidt mere arbejdsro. I den kommende tid forestår en stor arbejdsindsats med at få arkivalierne placeret korrekt, sat beskrivelser på arkivæskerne og derefter alt edb-registreret. Men vi arkivfolk ser med stor fortrøstning frem til, at vi på et tidspunkt kan få overskud til at være til rådighed for publikum og i det hele taget fordybe os i de mange spændende og fascinerende historier, som et lokalarkiv gemmer på.

Register 2002

Registret henviser til navne, steder/byer, men ikke til enkelte gader. Der er tilstræbt at gøre registret så fuldkommen som muligt. * betyder at der henvises til en illustration.

Personregister 2002

Anthonsen, Niels, (c.1820), skipper, Fanø	02- 45,47	Friis, Niels, (1706-1797), præst, Fanø	02-17
Appel, Jacob*, (c.1904), kemilærer, Askov	02-38	Friis, Sophie Amalie, (1803-1877), præstekone, Vilslev	02-16ff
Arnfred, J. Th., (1882-1977), assistent, Askov	02-38	Friis, Anna, (1845-1871), præstedatter, Vilslev	02-23
Aschow, Hans, (1804-1886), tømrer, Darum	02-33	Friis, Margrethe, (1838-1861), præstedatter, Vilslev	02-23
Backs, Carl, (c.1905), tobaksmester, Esbjerg	02-55	Gottlieb, Albert, (c.1857), lærer, Ribe	02-28
Backs, William, (c.1951), tobaksmester, Esbjerg	02-51, 55	Greisen, J. F., (c.1857), værtshusholder, Ribe	02-16
Bendtsen, C. H. A., (1804-1878), rektor, Ribe	02-28	Groos, Niels Christian, (1797-1878), justitsråd	02-27
Bentsen, Gudmund*, (c.1904), møllebestyrer, Askov	02-38	Hammer, Otto Chr., (c.1864), kaptajn, Fanø	02-44
Bjerge, Poul, (c.1902), højskolelærer, Askov	02-3	Hansen, Karen, (f.1881), Fanø	02-50
Bjerre, Jacob*, (c.1904), ingeniør, Askov	02-38	Hansen, Jens, (c.1814), Glibstrup, Anst Sogn	02-69f
Blicher, Steen Steensen, forfatter	02-15	Hansen, Sophus Vilhelm, (c.1852), Møgeltønder	02-16, 28
Bloch, P. V., (c.1860), læge, Varde	02-26	Hansen, Niels, (c.1901), grundlægger af maskinfabrik, Fyn	02-40
Bojsen, Frede, (c.1902), højskoleforstander, Møn	02-6	Hansen, Dorthea, (f.1878), Fanø	02-50
Borch, Sigurd, (c.1990), forfatter, Esbjerg	02-55	Hansen, Peter, (c.1900), sømand, hovmester, Ringkøbing	02-50
Bricka, (c.1922), rigsarkivar, København	02-9ff	Hansen, Thorkild, (c.1971), forfatter	02-13
Brodersen, Carl, (c.1863), skibsbygger, Altona	02-45	Hansen, Laurids Nielsen, (c.1900), snedkermester, Bramming	02-43, 46
Bukdahl, Jørgen, (c.1929), forfatter, kritiker	02-39	Hansen, Dines, (c.1852) kniplingshandler, Møgeltønder	02-16
Clausen, Hans Mathiasen, (c.1863), reder, Nordby	02-45	Hansen, Anders Berthelsen, (f.1845), skibsfører, Fanø	02-43
Conradi, A. (c.1863), skibsbygger, Kiel	02-45	Henriksen, Nis, (c.1888), herredsfoged, Hajstrupgård	02-20
Cotzebue, Otto von, (c.1814), forsker	02-21	Holst, Sophie, (1829-1887), forfatter	02-23
Daugaard, (c.1857), biskop, Ribe	02-16	Hvidtfeldt, Johan, (c.1940), rigsarkivar, København	02-10
Edison, opfinder	02-35	Ibsen, Ib, (c.1859), professor, København	02-19
Ellehammer, J. C. (c.1896), opfinder	02-36	Jensdatter, Maren, (f.1848), Nordby, Fanø	02-43ff
Fogh, Hans Joachim, (c.1857), møller, Jedsted	02-16, 29f,	Jensen, Mette Jensine, (c.1898), Rindby, Fanø	02-50
Friis, Frederikke, (1841-1884), præstedatter, Vilslev	02-23	Jensen, Peter Mathiasen, (c.1898), kaptajn, Rindby, Fanø	02-50
Friis, Gabriel Michaël, (1762-1829), herredsskriver, Endrup	02-16		
Friis, Gabriel Michaël, (1832-1900), præstesøn, Vilslev	02-15ff		
Friis, Hans Nicolai Tranberg, (1800-1885), præst, Vilslev	02-15ff		

Jensen, Bernhardt, tdl.borgmester, Århus	02-4	Nielsen, Søren, (c.1863), Vorbasse	02-71
Jensen, Niels, (c.1787), husmand, væver, Slaug	02-69	Nissen, J., (1902), provst, Brørup	02-3ff
Jensen, Hans, (c.1842), Vorbasse Sogn	02-71	Nørregård-Nielsen, Hans Edvard, (2002), forfatter, København	02-9
Jensen-Klint, P. V., (c.1897), arkitekt, Askov	02-37	Olsen, Albert, (c.1940), professor, København	02-10
Junckers, Peter Andreas, (f.1813), toldkarl, Vilslev Spang	02-27	Ploug, Carl, forfatter	02-19
Juul, Johannes*	02-38	Puggaard, Hans, (c.1851), grosserer, Ribe	02-27
Jørgensen, A. D., (c.1897), rigsarkivar, København	02-6	Ramsing, Verner, (1835-1882), cand. polyt.	02-25
Kinch, J., (c.1851), overlærer, Ribe	02-27	Ramsing, Peter, (1837-1904), skoleelev, Ribe	02-28
Kiær, Jørgen, (c.1851), stiftsfysikus, Ribe	02-16, 20	Ramsing, Carl, (c.1851), Ribe	02-28
Kiær, Ludolf, (c.1851), filolog, Ribe	02-25f	Ramsing, Caroline, (c.1857), Ribe	02-15
Kiær, Hector, (c.1851), stiftsfysikus, Ribe	02-15, 20	Riis, Niels Edvard, (1818-1894), overlærer, Ribe	02-28
Kock, Carl Bendix, (1835-1912), præst, Døstrup	02-25	Rosenørn, Otto, (1825-1880), cand.phil.	02-25
Kristensen, H. K., (c.1947), lokalhistoriker, lærer, Lunde Sogn	02-9ff, 73	Rosenørn-Teilman, Ingeborg Christiane (1780-1861)	02-25
la Cour, Poul, (1846-1908), opfinder, lærer, Askov	02-35ff	Schack Egede, Hans, (c.1856), forfatter	02-19
Langballe, H. N. (c.1842), præst, Vorbasse Sogn	02-71	Schmidt, Kristian, tegner, Vorbasse	02-65ff
Lassen, Ivar, (c.1851), amtsforvalter, Tønder	02-23	Schrum, Adeline, (1826-1884), København	02-29
Lassen, Cathrine Margrethe, (c.1865), Tønder	02-23	Schrum, Agnethe, (1797-1872), København	02-29ff
Lassen, Margrethe, (c.1873), Rindby, Fanø	02-50	Schrum, Frederikke, (1823-1879), København	02-29
Lauridsdatter, Karen, (c.1845), Nordby, Fanø	02-43	Schrøder, Ludvig, (1902) højskoleforstander, Askov	02-3ff
Lauridsen, Laurids N., (c.1845), kaptajn, Fanø	02-43	Simonsen, Lauritz, (1815-1865), præst, Aastrup	02-18
Lauridsen, Sonja* (f.1930), tobaksarbejder, Esbjerg	02-54	Siemann, Gustav, (1902), stiftamtmand, Ribe Stift	02-3
Lauridsen, Sonja, (f.1930), tobaksarbejder, Esbjerg	02-51ff	Svarrer, Mette, (c.1807), Endrup	02-16
Mandøe, Jens Lauridsen, (c.1848), styrmand, Fanø	02-45	Sørensdatter, Maren, Rindby, fanø	02-47
Mandøe, Laurids Jensen, (d.1891), Rindby, Fanø	02-47, 50	Sørensen, (c.1897), møllebygger, Skanderborg	02-37
Mandøe, Hans Lauridsen, (c.1845), skipper, Fanø	02-43	Teilman, Anna, (1809-1877), priorinde, Vemmetofte	02-30
Mathiesen, Jan Jacob, (c.1878), snedker, Randers	02-50	Teilman, Poul* (c.1860) Endrupholm	02-23, 24
Mortensen, M. J., (c.1860), skibsfører, Fanø	02-43	Teilman, A. C. (1786-1853), hofjægermester, Riber Kjærgaard	02-22
Müller Johnsen, Wulff Christoffer, (c.1847), bonde, Vorbasse	02-69	Teilman, Elise, (1835-1873), Lunderup	02-16, 25
Møller, John, (f.1847), præst, Vorbasse	02-66ff	Teilman, Kristine Marie, (1826-1917), St. Hebo	02-29
Maag, Julius, (1834-1887), overretssagfører, København	02-26	Teilman, Tøger Reenberg, (1805-1852), godsejer, Endrupholm	02-25
Nielsdatter, Ane Marie, (d.1876), Vorbasse Sogn	02-65ff	Teilman, Julius Otto, (1837-1867), København	02-25
Nielsdatter, Anna, (c.1848), Nordby, Fanø	02-45f	Teilman, Jens, (1811-1869), cand. phil. Lunderup	02-26
Nielsen, Henrik, (c.1851), stiftamtmand, Ribe	02-16	Teilman, Sophie, (1847-1909), Lunderup	02-26
Nielsen, Christen, (c.1850), spillemand, Vorbasse	02-66	Teilman-Friis, Tøger, (1836-1891), præstesøn, Vilslev	02-16, 23
		Teilman-Friis, Andreas Carl, (1842-1930) apoteker, Nykøbing Mors	02-23
		Thomassen, Bjarke, (c.1900), ingeniør, Askov	02-40
		Tranberg, Frederikke, (1863-1844), Endrup	02-16
		Trojel, Frederik Ludvig, (c.1852), toldinspektør, Ribe	02-25
		Tvede, Niels, (1828-1901), cand. jur. København	02-32

Ussing, W. J. A., (1818-1877), nationalbankdirektør, København	02-29	Glibstrup	02-69
v. Støcken, Frederik, (c.1851) apoteker, Ribe	02-16	Gredstedbro	02-15
Voigt, Anne Margrethe, (c.1865), Tønder	02-23	Grønland	02-21
Waldeier, Bent, (c.1950), cigarmager, Esbjerg	02-58f	Gørding	02-17
Wormskiold, Morten, (1743-1845), ekspeditionsleder	02-21	Haderslev Amt	02-15
Aakjær, Jeppe, forfatter	02-7	Haiti	02-49
		Hajstrupgård	02-20
		Hamborg	02-23, 43ff
		Hanstholm	02-7
		Havreballegård	02-7
		Hekkenfeld, Lydum Sogn	02-74
		Hekla på Island	02-74
		Hellede*	02-78
		Hellet*	02-78
		Helvede	02-73, 78*
		Hjerting	02-20
		Hjørunde sogn	02-9
		Holbæk Amt	02-7
		Holland	02-49
		Holsted	02-20
		Horsens	02-43
		Hunderup	02-17, 24
		Husum	02-23
		Høllede	02-73ff
		Høllede*	02-78
		Høllede*	02-78
		Hølvad	02-73
		Indre Mission	02-56
		Island	02-22
		Janderup	02-49
		Japan	02-20
		Jedsted	02-18
		Jedsted Mølle	02-16
		Jernved	02-17
		Kiel02-45	
		Kina	02-48
		Kjellerup	02-7
		Kolding	02-29, 71
		Korsør	02-45
		København	02-6, 24ff, 29, 32, 45, 58
		Københavns Universitet	02-16f
		Lemvig	02-50
		Lunde Sogn	02-73ff
		Lunderup	02-16, 26
		Lydum	02-74
		Madeira2-22	
		Mors	02-7
		Møgeltønder	02-16
		Møn	02-43

Stedregister 2002

Afghanistan	02-12		
Als Sund	02-44		
Altona	02-23, 45		
Amalienborg	02-43		
Askov	02-35ff		
Askov Højskole	02-35ff		
Assens	02-45		
Atlantehavet	02-22		
Australien	02-48		
Bogense	02-49		
Bramming Hovedgård	02-19		
Bramming	02-43, 50		
Brasilien	02-22		
Brøns	02-17		
Curacao	02-22		
Darum	02-17		
Dybbøl	02-45		
Døstrup	02-25		
Egnsmuseum, Bramming	02-19		
Endrup Mølle	02-16f		
Endrupholm	02-16, 24*, 25		
England	02-43		
Esbjerg	02-3, 44, 50, 51ff, 63		
Estrup-egnen	02-20		
Europa	02-12, 22		
Fanø	02-33, 43ff		
FDBs Tobaksfabrik	02-51		
Ferritslev	02-40		
Filsø	02-25		
Forsøgsmøllen i Askov*	02-41		
Frankrig	02-49		
Fredericia	02-15, 58		
Frelsens Hær	02-56		
Fåborg	02-6, 17, 32		
Gamborg	02-45		
Gentofte	02-51		
Gjellerupholm	02-27		

Måde	02-49	Uppsala	02-19
Neapel	02-22	USA	02-12
Nordby	02-43	Varde	02-23, 26f, 43, 49
Nordisk Råd	02-13	Vejen	02-52
Nordisk Medicinsk Arkiv	02-20	Vejle	02-48
Norge	02-43	Venezuela	02-22
Nyborg	02-45	Vester Horne Herred	02-73
Nykøbing Mors	02-23	Vestindien	02-21f
Nørholm	02-23, 25	Viborg	02-6f
Nørre Horne Herred	02-73	Vilslev	02-15ff
Odense	02-6	Vorbasse	02-65ff
Ordenskapitlet	02-43	Vordingborg	02-25
Oringe	02-25	Vrenderup	02-49
Politiken	02-13	Øster Horne Herred	02-73
Preussen	02-22	Åbenrå	02-16, 20
Præstø Amt	02-7	Ålborg	02-45
Puerto Rico	02-22	Århus	02-45
Randers Amt	02-7, 50	Aastrup	02-18
Raunso	02-49		
Ribe	02-9, 15, 17ff, 23f, 43, 49		
Ribe Katedralskole	02-16f	Emneregister 2002	
Riber Kjærgård	02-22	Erindringer	02-3ff, 15ff
Rindby	02-50	Møller	02-35ff
Ringkøbing	02-50	Personalhistorie	02-45ff, 65ff
Rio de Janeiro	02-22	Stednavneforskning	02-73ff
Roborghus	02-49	Tobaksfabrikation	02-51ff
Rusland	02-22		
Rørkjær	02-59		
Salling	02-7	Forfattere 2002	
Savnølle i Askov*	02-39	Prange, Knud, (f.1930), pens. universitets-	
Sejstrup	02-18	lektor, forfatter, København	02-3
Sibirien	02-22	Søndergaard, Steffen M., (f.1945), arkitekt,	
Sinding Østergård	02-26	forfatter	02-35
Skanderborg	02-37	Manøe, Søren, (f.1934), pens. museumsleder,	
Skodborghus	02-20	forfatter, Ølgod	02-43
Skotland	02-22	Hald, Carsten Micaël de Teilman, (f.1941),	
Slaug	02-69	cand.jur., forfatter, København	02-15
Sorø Amt	02-7	Lauridsen, John T., (f.1951), cand.phil.,	
Ståuning Sogn	02-76	forfatter, København	02-51
Stjernholm Amt	02-7	Tygesen, Sven E., (f.1932), fhv. skoledirektør,	
Stockholm	02-19	forfatter, Vorbasse	02-65
Sydafrika	02-48	Gammeltoft, Peder, (f.1971), adjunkt,	
Sønderho	02-43	forfatter, København	02-73
Tjæreborg	02-49	Mølgaard Gunnar, Sdr. Omme	02-81
Tobaksfabrikation	02-51ff		
Tobaksfabrikken, Esbjerg	02-51ff		
Trinidad	02-22, 49		
Tyvkjær, Vejle Amt	02-74		
Tønder	02-16, 23, 34		

**Af Historisk Samfund For Ribe Amts
tidligere udgivelser kan følgende
stadig leveres:**

Lille vejledning i læsning af gotisk skrift. Af H. K. Kristensen. 16 s. Kr. 20,00

Peder Hegelunds Almanakoptegnelser 1565 1614, bd. I-II. Af Bue Kaae. 1.080 s. Kr. 225,00

Billedhistorier fra Ribe Amt. Billeder fra de lokalhistoriske arkiver i Ribe Amt. 99 s. Kr. 78,00

Træet i Stenen. Om billedhuggeren N. Hansen Jacobsen. Af Lise Burgaard og Agner Frandsen. Kr. 70,00

Fra kommis til museumsleder. Søren Manøes erindringer. 97 s. Kr. 70,00

Register til årbøger 1903 - 1977. Kr. 45,00

Stavnsbånd og Vestjylland - blev bonden fri? Af Jørgen Dieckmann Rasmussen. 33 s. Kr. 45,00

Ribe Domkirke, hæfte I-II og hæfte III-IV. Danmarks Kirker. Nationalmuseet. Kr. 50,00 pr. dobbelthæfte.

En landsbydreng blev læge. J. P. Karkovs erindringer. 66 s. Kr. 48,00

De store skibe - deres ø og mennesker. Videofilm. Fanø omkring 1900. Af Hrolf Thorulf m. fl. Kr. 98,00

Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt. Redigeret af Jørgen Dieckmann Rasmussen og Birgitte Herreborg Thomsen på grundlag af oplæg fra lokalarkiverne. Kr. 138,00

Folk og Folkestyre i 150 år. Udg. af Ribe Amts Lokalarkiver og Historisk Samfund for Ribe Amt. 116 s. Kr. 130,00

Seem Sogns Historie. Af Søren Mulvad. Kr. 150,00

Oluf Nielsens herredsbeskrivelser:

Malt Herred 1870. Fotografisk optryk 1976. 194 s. Kr. 45,00

Slavs Herred 1868. Fotografisk optryk 1981. 62 s. Kr. 45,00

Vester Horne Herred 1865-67- Fotografisk optryk 1984. 66 s. Kr. 75,00

Skads Herred 1862. Fotografisk optryk 1985. 176 s. Kr. 100,00

Tilbud I

Bidrag til landbrugets historie i Varde-egnen. Af Chr. Mathiesen 1881. Ny udgave 1982. 94 s. Kr. 50,00

Kort over Skads, Malt og Gørding Herreder. Af Thøger Reenberg Teilmann, 1767. Genoptryk 1985. Kr. 30,00

Samlet pris for begge publikationer: Kr. 60,00.

Kjære Broder, breve fra Terkel Kristensen 1866-1918. Ved Flemming Just. 188 s. Kr. 50,00

Breve fra Niels Karistensen 1865-1913 - et tidsbillede fra Aal sogn. Ved Frode Sørensen. 176 s. Kr. 50,00.

Samlet pris for begge bøger: Kr. 85,00.

Tilbud II

Landsbydreng og Svend på Valsen- en fattig drengs erindringer 1881-1907. 94 s. Kr. 60,00

En Esbjergdreng fortæller - om løse typer og aviser. Af Sigurd Broch. 68 s. Kr. 60,00

Samlet pris for disse to publikationer: Kr. 100,00

Ældre årgange af Fra Ribe Amt. Vi har en del årgange fra 1924 - 1995, men der er store huller i rækken.

Forespørg på ekspeditionen: Byagervej 41, 6650 Brørup. Tlf. 75383024.

INDHOLD

Prænge, Knud:	
Nissen flytter med	3
Teilman Hald, Carsten:	
Breve fra Vilslev præstegård	15
Søndergaard, Steffen M.:	
Poul la Cours forægsmølle og mølleforægene i Askov	35
Mandøe, Søren:	
Skibsfører Anders Berthelsen Hansen af Farsø	45
Lauritsen, John T.:	
På Tobakken i Esbjerg i et kvart århundrede	51
Tygesen, Sven E.:	
Godtkåret, Marie	65
Gammeltoft, Peder:	
Høllet, et helvedes sted	73
Mølgaard, Gunnar:	
Fattigforsørgelsen i Sønder Omme Sogn 1804-50	81
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt	87
Generalforsamling og Årsmøde	95
Nye medlemmer 2001	99
Regnskab for 2001	99
Fra lokalarkivernes arbejdsmark	101
Beretninger fra amtets lokalarkiver	105
Register	132